

mitteris, tuumque ipsius testimonium profiteris, quanta cura ac diligentia est efficere, ne illi parti cum qua eras, ut Timagenes & Dicaearchus in historia Alexandri, ut Xenophon in historia Cyri iunioris, ut Oppius Hirciusue in historia Caesaris, fauere videaris? Nam de his qui de suis ipsorum gestis scripserunt, non attinet dicere hoc tempore, neque de iis qui olim ab aliis scriptas historias retractant tantum atque expoliunt: non veri, ut quibusdam placet, dicendi historici. Postremo quanta est opus ad hanc rem fide, atque constantia, ne quid malevolentiae, ne quid inuidiae, neque terrori: rursus ne quid gratiae, ne quid spei, ne quid precibus, ne quid ambitioni, ne quid auctoritati tribuas: utique cum de tua, aut de paulo superiore memoria scribas, & de his quibuscumque viuis, aut de eorum parentibus ac necessariis? In quo haud dubie & poetis & philosophis historici sunt anteposendi. Hac nos in vniuersum ad commendationem historiae historiceque satis est esse praefatos: de praesenti autem materia, aut de me priuatim dicere nihil sane visum est. Sed quoniam de Hispano Rege locuturus sum Ferdinando, qui primus e Castella regno Aragoniae potitus est, aliquid de ipsa Hispania altius repetam.

LAURENTII VALLAE DE REBUS A FERDINANDO ARAGO- NIAE REGE GESTIS LIBER I.

EUROPAE tertiam orbis terrarum esse partem, fere traditum est: eamque Africa haud multo maiorem. Nonnulli fecere mediam, Africa illi subiecta, eorum qui tertiam volunt. Quidam non secundam magnitudine dicunt esse, sed primam. Nos vero receptam opinionem, & plurimum auctoritatem de numero sequentes, sicut magnitudinis quaestionem in ambiguo relinquimus, quia parui refert hic de ea pluribus dicere: ita palmam Europae tribuimus in omni prope genere dignitatis. Quod nisi & planum esset, & aures Latinorum Graecorumque assentirentur, multis doctorum hominum testimoniis demonstrarem: nunc publica persuasione, communiq; consensu contentus sum. Ipsa autem Europa nusquam aptius conuenientiusque initium sumere dicenda est, quam vbi primum se ab Africa dirimit, non flumine aut monte, ut alibi fit, sed freto Oceani & mediterranei maris, hoc est in Hispania: quam caput Europae, & si illa trium dignissima est, caput orbis terrarum fateri licet. Ex quo plerique in describendo orbe, ab Hispania veluti a capite inceperunt. Neque est, quod aliqui dicant mundi caput in oriente esse, pedes vero in occasu, ad quem vergit Hispania: plusque inesse dignitatis vbi lux oritur, quam vbi tenebrae. Nam si caeli cardinem, & ut Graeci dicunt, polum, consideremus, qui septentrio est: profecto non caput pedesque spectandi sunt, sed dextera, a qua occasum, & sinistra, a qua ortum constat esse. Neque idem dici de antarctico polo in contrarium potest. Si enim proprium rotae est circumagi in dextrum, nimirum arcticus caput erit, in cuius dextrum, non antarcticus, in cuius laeuum mundus rotatur. Verum sicut ad caelum Hispania, qua vergit in occasum, in dextra esse censenda est, ita ad ipsum orbem terrarum, quia certissimum est caput Europae, caput nominari potest, nihil obstante eo, quod de dignitate orientis opponitur. Nam nullius rei principium est suo fine praestantius. Neque alibi prius oriuntur tenebrae, quam vbi prius orta est lux. Et in oriente ut dies, ita nox prior est, ut ab eis etiam tenebrae venire videantur. Oriens videt primum solem quasi florentem, occidens postremum quasi fructiferum. illi dant lumem, nos accipimus: ab illorum hospitio prodit, a nostro excipitur: de iis ad nos, de nobis ad eos comitat. Sed superuacuum est de hoc cum orientalibus contendere, qui nullum certum locum, vbi apud eos pars orbis tertia recte incipiat, possint ostendere, ut nos in Hispania facimus: quam iure meritoque caput debere dici Europae terrarumque, probauimus. Hanc Romani cum rerum potirentur, in duas diuisere prouincias, citeriorem, vltioremque: quarum utraque suas regiones certis distinctas finibus

ac vocabulis habebat, quæ hodie pene mutata sunt, vt necesse habeam, cum præsentibus futurisque hominibus scribam, non prisca nominibus vti, sed nostro seculo ac iam longa ætate vsitatis, si ab omnibus legentibus intelligi velim, vt veteres quoque ipsos video factitasse. Nam & hæc & cætera loca fere diuersis subinde vocibus appellata sunt. Et vetus sermo nihil aliud est, quam vetus loquendi consuetudo. Quis enim in Italia in qua sumus, pro his vocibus quibus vtimur, intelligat nuncupantem Brutios, Lucanos, Samnites, Campanos, Volscos, Equos, Hernicos, Umbros, Etruscos, Gallos, Boios, Insubres? vt admirari soleam, vnde factum sit, quod regionum prope omnium sint immutata nomina, cum urbibus sua fere constant. Itaque in hac re non vetustatis auctoritatem sequar, sed nostrorum temporum consuetudini obsequar. Sed in hac ipsa consuetudine opus est iudicio. Nam vt Florentiam potius dixerim quam Fluentiam, & Ferrariam quam forum Arrii, & Papiam quam Ticinum, & urbem Castellum quam Tifernum, & alia multa: ita non Ianuam sed Genuam, non Cumas sed Comum (nam Cumæ iuxta Baias non extant) non Barcinonam sed Barcelonam, non Siciliam nisi insulam, quam Homerus vocauit suo iure Trinacriam. In superioribus enim etsi auctoritate ex libris repetere possumus, eam tamen consuetudo diuturna superauit: in posterioribus autem vsus loquendi cum ipsa auctoritate ac vetustate consentit. Igitur Hispania cuius partes regionisque magis quam vrbes alia sortitæ sunt nomina, non tam quinque in regna diuiditur, quam quinque regibus paret, Castellæ, Aragoniæ, Portugalliæ, Nauarræ, Granatæ. Multo omnium latissimum est Castellæ, quod obuersum fere oceano, duobus veluti brachiis Portugalliam Granatamque complectitur, sinistro Granatâ in mediterraneo mari, dextro Portugalliam, quod est multo longius. Nam Vascones Galliamque attingit, quæ nunc a Germaniæ quadam gente, Francia dicitur: res omnibus, nisi Hieronymus tradidisset, futura ignota. In Castella ex omnibus potentissima est Ispalis, quam vulgo Sibiliam dicunt: in Portugallia Olisippona. Quod nomen ab iis corrumpitur, qui velut ab Vlyssæ Vlyxbonam dicunt, nescientes Vlyssæ illius viri nomen, sed sic a Latinis esse corruptum, præterea Vlyssæ illuc non nauigasse, postremo hanc vocem, si Græcam originem sectari libet, ab equis ductam. Ibi enim a multis est Græcorum Latinorumque traditum, equas Fauonio qui idem Zephyrus est, flanti obuersas tempore certo concipere, eumque partum esse perniciosissimum, licet triennium non excedat. Opinor Homerum secutos, qui iugales Achillis equos ad Oceanum Zephyro parte genitos tradit. In Granata vrbs eiusdem nominis, quæ regioni nomen dedit, olim vocata. Ab interno autem mari secundum Carthaginem incipit regnum: quæ ab vrbe Valentia, sicut de Granata diximus, nomen accipit, quia caput regni est, omnium Hispaniæ urbium, vt fertur, amœnissima, olim Romanorum colonia, postea non minima ex parte Cathalanorum. nam vtriusque gentis proprie eadem est lingua, finitimæ alioqui, iunctisque littoribus, quorum tractus parum differunt. Sed in mediterraneis multo plus possidet Cathalonia, cuius metropolis quidem est Terracon, celeberrima vero Ilerda, validissima autem atque pulcherrima Barcellona. Eius finis ex altero latere ad montes Pyrenæos extenditur, & ad Narbonensem vsque prouinciam quæ nunc vulgo tantum prouincia dicitur, licet non seruat vsquequaque limitibus. A tergo autem harum duarum sedet Aragonia veluti maxima natu, & primigenia sororum, a qua proprie Rex appellatur. Cuius metropolis est Cæsaraugusta, vbi Reges ab eius archiepiscopo, qui primus regni dicitur, diadema accipiunt. Horum lingua similior est mediterraneis Castellanis, a quibus magna ex parte cinguntur, quam Cathalanis aut Valentinis. Et de origine quidem horum nominum, non putarem faciendum, vt redderem causam, nisi quædam de ea literis tradita scirem, quæ mihi non plane probantur: ea tamen iudicio aliorum relinquam. Atque vt de Cathalonia de qua vetustior est narratio, quam de Aragonia (nam de Valentia quæ nomen antiquum obtinet, nihil quaeritur) prius dicam: aiunt fuisse Rogerium quendam cui cognomen erat Cathalo, ad debellandas Hispanias a Carolo Magno missum cum magno exercitu ac flore Galliarum, eumque cum vix quidpiam Hispaniæ subegisset, breue intra tempus morbo extinctum, cum summa post eius obitum pernicie suorum.

fuorum. Vnde parum verisimile est, ab hoc viro prouinciæ nomen impositum, quam non subegerit, & a qua quodammodo subactus sit. Nō enim calamitatis acceptæ, sed partæ gloriæ testimonio debet nomen esse prouinciæ. Quapropter non me pœnitet eius sententiæ esse, vt hoc nomen non recens sit, sed admodum vetus, cum legamus certe apud Plutarchum in vita Sertorii, vrbem quandam egregiam illic fuisse, nomine Cathalonem, & eius incolas, Cathalorios nuncupatos. Quod autem latius sit propagatum id nomen, non esse mirandum, nonnulla sunt exempla documento: vt ea ipsa quorum modo memini, Valentia, Granata, Francia. Et Aprutium apud veteres vna vrbs erat, quam vulgo Teranum vocant, vbi adhuc reliquæ antiquitatis extant, cum dicitur antistes Aprutinus. At nunc non vrbem modo, sed ingentem quoque prouinciam complectitur. Et Campaniam a Capua dictam, multos autores habemus. de veteri Campania loquor, quæ nunc terra laboris, id est culturæ, dicitur, non de ea, quæ cur ita vocetur, non aliam quam ignorantem puto fuisse causam, quemadmodum illam Italiæ partem quæ olim Græcia maior dicebatur, vocare Siciliam. Quid alia longius quærimus? ipsa Aragonia, de qua dicere secundo loco proposueram, si istis credimus, appellata est a fluuio quodam eius nominis, qui illic ortus Iberum influit. In cuius vicina loca, Christiani vim hostium deuitantes fuga, se receperant. Ego vt de hac secunda satisficiam, non satis implet apud me nominis fidem, aut tantulus fluuius, aut talis causa: ideoque malim dicere aliunde descendisse illam vocem, vel ex eo quod legimus apud Ptolemæum fuisse populos quos Iberus interfuit, nomine Aurigones, nempe vbi media Aragonia est. Nā confutare eos qui dicunt Terraconem, quasi terram agonum, & Vrgellum, quasi vrgens bellum, & Barcinonam, quasi barca nonam, aliaque ridiculæ etymologiæ, Græca, Latinaque, ac Barbara miscentes, ineptum sit: satis superque falsitas se ipsa cōfutat. Quod genus sunt ea quæ de Hercule in Hispania narrantur, quæ ne longius reprehendam, sat erit Plinium audire qui de naturali historia ait: Vniuersa autem quæ de Hercule, ac Pyrene, vel Saturno traduntur, fabulosa in primis arbitror: quæ iterum appellat portentosa Græciæ mendacia. Hæc nos tot verbis differuisse de iis regnis, in quibus nostra materia versatur, non fuit alienum. Superest quinta & minima pars, regnum Nauarræ, cuius præcipua vrbs est Pompelon, partim Hispanis aliis, partim Ausetanis, Vasconibus, Aquitanisque circumdatum: ideoque sicut Aragonia, nulla sui parte pertingit ad mare. Vbi non nihil mirandum est, quod tam parua regio per se cum exiguis aliquot aliis populis, suam linguam habet adeo abhorrentem a cætera Hispania, vt non magis abhorreat Hebræa, vel Græca. Nam & Granatensium, quæ & ipsa discrepat, vt hæc lingua, non alia est, quam Syrorum, Afrorum, Maurorum, a quibus angusto traiectu diuisi sunt, & a quibus leges & instituta ceperunt. Reliqui enim Hispani, etsi differunt sermone, tamen ita, vt Itali inter se, vt Galli & Germani differunt. Cæterum horum quatuor Christianorum Regum, præter Portugallensem, alii ex eadem stirpe, id est, ab eodem auo progeniti sunt, qui fuit Rex Castellæ tantum, vt cæteri maiores, nomine Ioannes. Is duos filios ex vxore Helianora, Petri filia, sororeque etiam, ex matre, Ioannis & Martini, qui tres gradatim Reges Aragoniæ fuerunt, Heinricum & Ferdinandum genuit, moriensque regnum Heinrico primigenio per manus tradidit. Hic cum esset in omni virtutum genere cuicumque optimorum Regum par, in bellica laude maioribus respondere non potuit, incommoda semper ac prope perditam valetudine. Quo minus ei prosperitas corporis in fratre impigro iuvene, & generosi ac regii animi grata erat, minusque hominem ob id fraterne tractabat. Quod ille moderate ferens, quantum licebat, se a regia frequentanda abstinebat, & quia in belli artibus celsioribusque virtutibus non dabatur, in his mediocribus suam indolem ostendebat, affabilitate, liberalitate, consiliis dandis, re familiari augenda, liberis erudiendis, corpore exercendo. Brutus auunculi odium, suspectas virtutes habentis, simulata deuitauit insania. Maioristamen operis est, illud aperta virtute deuitare, & odium pariter & inuidiam vincere. Augebat autem suspicionem Regis (nihil est enim Regum animo suspicius) quod videbat fauorem studiumque

populorum propensum in fratrem, non modo quod optima valetudine, quod tanta animi indole erat, verumetiam quod proventu filiorum foelix videbatur. Nam Rex aliquandiu prolem cum non sustulisset, tandem Mariam sustulit, quam certe tres quatuorue filii Ferdinandi, ætate antecederant: Alfonso qui postea in regno Aragonum patri successit, Ioannes qui Navarra regnum adeptus est, Henricus qui magister sancti Iacobi, & Sanctius qui magister Calatraue fuerunt. Nam Petrus multo minor cæteris fuit, tanto iunior Maria, quanto maior Helianora sororibus, quarum altera fuit regina Castellæ, altera Portugalliæ. Ita Rex, aut orbus, aut vnica pater, & fratris & populorum animum, tum sibi, tum filia pertimescebat. Ideoque proceres omnes ac ciuitates iureiurando adigit ad profitendam illam regni hæredem, futuramque Reginam. Hanc deinde adhuc intra infantiaë annos Alfonso, prout licebat per ætatem, despondit, adductus quidem, ne regnum paternum in externam familiam delaberetur, neue fratrem populosque irritaret, ascito sibi pro genero homine peregrino, sed tamen non ex minima parte propter mirificam in Alfonso puero (erat enim quam illa maior quinque annis) indolem & incredibilem gratiam, a Deo commodiorem filium sibi optare se non posse dicebat. Enimvero Alfonso non in ea modo ætate puerili vterque parens, sed quoad vixerunt, vnice certatimque dilexerunt, amarunt, complexi sunt: ita vt alii liberi (res enim erat minime obscura) etiam si excellenti omnes indole, tamen nihil essent ad Alfonso, non minus ob alia charum, quam quod filius foret. Ea erat in vsu & consuetudine benignitas, suauitas, probitas: ea in sermone prudentia, moderatio, iocunditas: is in rebus agendis vigor, ea magnitudo animi, is contemptus pecuniarum, appetitusque amicitiarum & gloria. Quæ omnia & decor oris, & membrorum concinnitas habitasque condiebat. Ea denique in parentes pietas, obseruantia, crederes nihil eum magis studere, quam vt illis gratum facere posset. Hanc ipsam obseruantiam pietatemque in Regem quoque transtulerat. Ex quo per causam sponsæ familiaris eo Rex arctiusque quam patre utebatur, & vt generum Regis, immo & regni successorem, præcedere volebat. Sed profecto raro respondent euenta propositis nostris, vt intelligere possimus, consilia humana vtiq; diuina ratione superari. Alter fratrum sperat se relicturum Mariam suam Castellæ Reginam, cum alter frater qui non sperabat, suam Mariam relicturus esset. Ille putat se hos coniuges regni sui facturum hæredes, & hic qui non putabat, sui facturum erat. Nam non ita multo post, Regina concepit, & filium edidit, cui Rex imposuit nomen quod fuerat patris. Huic puero etsi iure naturæ & paterna voluntate debebatur regnum, tamen filiam non aliter quam primigeniam, quod nomen proprium est eius cuius futura successio est, pater vocari præcepit, & testamento cauit, neuiquam alium filio, si orbus liberis decederet, quam sororem succedere. Verum nato regni hærede, etsi filia plurimum videbatur amisisse, plus tamen eius sponsus, cui iam desperandum erat non modo regnum, verumetiam sponsæ coniugium Rege defuncto. Nam quomodo Reginam collocaturam esse nuptum filiam priuato potius viro, quam vel alicui ex Britannia quam nunc Angliam vocat, principi, vnde ipsa traheret originem? In quod postea periculum deuentum est, atque adeo de nuptiis actum erat, nisi puella alium virum se quam Alfonso accepturam pernegasset. Et hoc iam declarato Aragoniæ Rege Ferdinando, nedum ideo adhuc priuatam vitam agente non metueretur, sed quem admodum præter spem Alfonso regni successio obuenerat, iterumque præter opinionem de manibus exciderat: ita ad postremum præter spem opinionemque regnum aliud adeptus est, vt iam tunc a pueritia varietatem fortunæ, quam pleraque vita expertus est, auspicaretur. Sed de Alfonso posterius late dicendum erit, nunc ad patres reuertamur. Non fuisse autem abhorrentem ab re bellica Henrici Regis animum, vel ex eo patet, quod affecta valetudine comparauit exercitum quem aduersus Granatenses educeret, atq; eduxisset, nisi grauante morbo celerius opinionem hominum excessisset e vita. Hanc certe secum tulit laudem, quod pro religione bellum suscipere destinasset. Reliquit autem & filii & regni autores, tutoresque secundum Reginam, tres sibi maxime spectatos: Sancium Rodericum Daualos,

ualos, præfectum militiae, quo sine controuersia nemo erat illa tempestate apud Regem, nec integrior, nec strenuitate præstantior: Petrum Valasci & Rogerium Lopizum Stuenigam. Ei defuncto ubi Ferdinandus cum omni cœtu procerum regio more iusta persoluit, reliquum erat, ut is qui futurus esset Rex, voce præfecti militiae nuncuparetur. Quem autem is nuncupauerit, instituto patriæ pro Rege haberetur, & eius vocem ceteri cum læto clamore excipiunt. Sed hic tunc quid ageret hæsitabat, etsi regnum puero datum volebat. Monebatur autem cum suo ipsius iudicio, tum procerum populorumque fremitu. Non enim esse ex usu regni expectare donec anniculus adoleuerit, si modo adolere daretur, cum Ferdinandus iam adultus præsto sit: expectare qualis puer ille sit euasurus, cum assit is, qualis voto expetendus esset: committere regni gubernacula regiis satellitibus, & eum qui sit Rege, patre, fratre, regali animo clarus, excludi a paterno regno, ac subiici cum tanta sobole regii generis libidini tutorum, ut per speciem administrationis in exilium agant, in carcerem coniciant, in necem cum omni stirpe præcipitent, quo ipsi impunius tyrannidem occupent, vel fato vel fraude extincto pupillo, ut florentissimæ domus familia breui tempore omnis in nihilum recidat. Præstare igitur ut Ferdinandus succedat in regnum, illudque postea Mariæ primigeniæ fratris, Alfonsoque primigenio suo, quos prius iurauerant populi in se regnatos, per manus tradat, aut Ioanni, si dignior qui regnet videbitur. Hæc atque huiuscemodi verba exaudiens præfectus, ut tenebat manu vexillum, stabatque ante Ferdinandum atque omnem cœtum, uti se omni inuidia exolueret, Quem, inquit, me itubes filii Regis Ferdinande nuncupare Regem? te ne, an Alfonso, an Ioannem? Fecit hæc interrogatio, quod ipse erat in aliena, illum in sua ipsius causa arbitrum. Hic responsum illud omnium seculorum memoria dignum, & vox æternis literis dedicanda: ac nescio an nisi in fabulis simile factum, aut par inueniri queat, sacro quodam rebus humanis exemplo, ut discerent homines plus pietatem officiumque in suos esse quam regnum. Cuius tamen rei fama per omnes ferme terras, non minus quam pro merito est peruagata. Tot causis, tanta occasione, tanto hominum consensu, ad tantam spem vocatus, non integritatem animi flexit, non consilium distulit, non vocem proferre dubitauit. Sed protinus, Ecquem, inquit, alium nuncupabis quam Ioannem? Quod si non audes, me imitare ipsum: assumpto in humero infantulo, sicut erat statura sublimi, ex loco superiore exclamauit: IOANNES EST REX. dicite omnes, REX IOANNES. Quam vocem admirati vniuersi & ipsi subsecuti sunt clamantes identidem, REX IOANNES. Ita Ferdinandus hac consilii celeritate, non dato hominibus spatio deliberandi, rapuit eorum excussitque iudicium. At tacite defuncto Regi exprobrauit inconsultam suspicionem, qui talem fratrem, se quoque meliorem, non belle tractasset: ac nequid de animo eius in dubium reuocari queat, omne reliquum vitæ tempus declarat Ferdinandum non aliter perseuerasse quam inceperat. Postea vero quam suæ fidei ac virtutis sub oculis omnium tale specimen dedit, insequentibus diebus cum videret apparatus belli solutum iri, quod nemo vnus ad eam rem administrandam satis idoneus putaretur, neque proceres qui ex aliis nationibus, in honorem religionis ad id bellum conuenerant, decorum sibi ducerent, sub iis tribus aut eorum aliquo militare, se ducem pollicitus est. Atque ita volentibus gaudentibusque cunctis, summa gerendi belli ei defertur. Cui se comitem iturum cum ingenti necessario- rum manu promisit Sanctius Rogeus episcopus Palentinus, non indecorum sibi existimans pro religione arma tractare, vir maximi animi, maiorisque & consilii & fidei. Hoc communi amico nisi Ferdinandus ac Regina inter se transigunt, ut dimidium regni, qua parte ad hostes obiectum est, velut fiduciarium ditioni ac procuratori Ferdinandi cedat, suumque munus sit rem bellicam administrare: cætera quæ extra periculum posita sunt, Regiæ obtemperent. Interea Rex barbarus qui contra se parari bellum acceperat, postquam de languore, mox de obitu Regis certior factus est, defunctum se periculo existimans, inceperat iam non nihil de cura remittere. At ubi delectum Ferdinandum ducem comperit, vel magis timuisse dicitur, quod non per alium, ut Rex fuerat, sed per se esset bellage-

sturus: illoque ætatis ac virium flore ostentaturus virtutem, quoad posset per oc-
 casionem, vt se dignum auo, dignum patre, dignum fratre, dignum etiam re-
 gno, indicaret: annexurus quoque vt sibi & auctoritatem, & potentiam compa-
 raret. Igitur ad transmarinos Reges mittit vt primo quoque tempore traiciant
 auxilia, & omni humana ope iuuent Hispanam circuncisionem aduersus incre-
 dibilem Christianorum multitudinem. in ea enim re positum decus generis reli-
 gionisque, ne aut in seruitutem redigantur, aut sacra, ni trucidari malint, muta-
 re cogantur. Etenim hunc Regem transmarini sacrosanctum & sentiunt, & no-
 minant, quod pro tutela religionis oppositus est contra vim Christianam, in cer-
 uicibus suis imminet. Ipse quammaximas potest, equitanis peditanisque co-
 10
 pias cogit, omnes aditus, qua venturos hostes suspicabatur, interceptit intercidit-
 ue, præsidia disponit, oppida, castellaque fossis, aggeribus, propugnaculis, turri-
 bus, stationibus munit, omnique & tormentorum & telorum genere instruit. No-
 stro autem imperatori maiorem multo belli molem fore, si transmarina mittan-
 tur auxilia, videnti, prima curarum fuit classem comparare, atque eam ad ratio-
 nem temporis instructam habere. Itaque episcopum Palentinum, & Laurentium
 Zuarem, magistrum sancti Iacobi, & generum eius Garfiam Fernandum, secun-
 dum a magistro, quem magnum commendatorem vocant, cum maxima copia-
 rum parte præmittit. Ipse Ispali ad maturandam classem aliquot dies consumit,
 quid faciendum sit, præfectum (is fuit Ioannes Henrix) docet. Summa hæc fuit, 20
 non minus pecuniam ad hostes, quam equos, arma, milites subuehi prohiberet.
 Nam his corpora aduersariorum armantur, viresque adduntur: illa nostrorum
 animi plærunque tentantur, & velut exarmantur, & nostræ rationes in discrimen
 perniciemque deducuntur, vt postea re ipsa compertum est. His confectis, Fer-
 dinandus cum reliqua parte exercitus venit ad castra quæ erant posita ad Setanil-
 lium, quod oppidum in media conualle, imminentibus vtrinque rupibus colli-
 busque, despicitur. Ab vtroque latere extra reli iactum, & licet in depresso loco
 sedeat, tamen in edita aliquantulum & circuncisa petra situm est: flumine cuius
 idem quod ipsius oppidi est nomen, petræ radices subluente pene circumfluum:
 denique & natura & opere egregie munitum, ad orientem Granatæ vergens. Et 30
 iam appetebat solstitium æstiuum. multum enim temporis exequis apparandis,
 consiliis habendis, rebus componendis, extractum erat. Ibi pro situ loci, quoni-
 am cæteris tormentis parum profici videt Ferdinandus, turrim quæ muro admo-
 ueretur, excitare instituit: magnum opus & laboriosum, quippe ab eo loco ex-
 pugnanda vrbs, qua tantum aditur, qui locus non minus celso muro ac turribus,
 quam reliquus ambitus amne tutus est. Interea cum turris, musculi, vineæ, cæ-
 teræque machinæ, vt cuique datum negotium est, sunt: Ferdinandus præter quo-
 tidianas expeditiones, cum eadem copiarum parte cum qua venerat, oppida
 duo, Prineam & Pegum, paucis diebus expugnat: erant enim parua. Tum oppi-
 dum Zaram aggressus, positus ante portam castris, asperrime oppugnat, magno 40
 que cum periculo, multisque cum vulneribus quotidie dimicabatur, & vtrinque
 nonnulli cadebant, cum nostri primum replere fossas, deinde arietibus muros
 subruere, postremo scalas admouere: illi contra his omnibus nostros prohibere
 niterentur, nec nisi tormentis res atque omnigenere missilium agebatur. Sed op-
 pidani tinctis veneno sagittis vtentes, nostros ad vsum veneni vicissim compule-
 runt. Tandem hinc machinis discussa muri parte, illinc ariete subruente turrim,
 intra tricesimum diem, ex quo die obsidere cceptum est, deditionem facere co-
 guntur, vt cum binis vestibibus demigrent. Erant autem ad tria millia permiscui se-
 xus ætatisque. Vrbs militibus in pretium laboris & vulnerum diripienda conce-
 ditur: transcribunturque ibi incolæ, eisque ager Prineanus, Peganus, Zara-
 nus, pro cuiusque conditione ac merito diuiditur: sed ita vt nemo Agarenam lin-
 guam teneret, pro colono admitteretur, nequando sermonis commercio Chri-
 stianis ac barbaris intercederet consuetudo, quippe ad proditionem facilima oc-
 casio. Hos Granatam versus abeuntes, & propter vxores, paruulosque liberos,
 ac senes, tardius iter facientes, Didacus, Demanus Adelitus, comparata omni
 50
 Almu-

Almuganeorum manu, de quo genere hominum postea dicemus, profectus a castris Setanilliis, quæ aberant decem millibus passuum, assecutus est in angustiis quibusdam, & ad vnum omnes occidit, siue odio gentis, siue prædæ spe, quod crederet eos aurum ferre, siue vlciscendæ iniuriæ alicuius gratia, siue alterius persuasû, in victoris inuidiam. Eum reuersus Ferdinandus cum ad pœnam deposceret ac primos sociorum, interponebant plerique preces, vt veniam daret, quorum aliqui eo impensius absolutum optabant, vt inuidiam in Ferdinandum conflarent, qui tantum captiuorum e manibus dimisisset. Hoc autem negante se veniam dare posse, nisi fama periclitari veller, ac fidem datam rupisse, responsum est a multis partibus, non permissurum exercitum, sanguine Christianorum, canibus illis parentari, resque iam ad seditionem spectabat. Ferdinandus qui sciret multos adesse qui inuiderent, multos qui odissent, multos qui ob factiosam potentiam non possent a se, vtpote recenti duce, in officio teneri, pronunciauit, Didacum sociosque se donare quidem capitis impunitate, sed non tamen crimine absoluere, ac quantum in ipso esset, vnum Didacum ignominia notare, vt cum omnibus quæ peccauit hac leni multatione decidat. Iam tum apparebat contumaces nonnullorum esse animos, & gloriæ ducis aduersari. Sed huic eo tempore opus erat dissimulatione & lenitate, non ira aut sæuitia. Dum hæc in mediterraneis aguntur, præfectus classis duas triremes dimittit, quæ si 10 quas in traiectu barbarorum naues viderint, intercipient, vt quid apud hostes agitur, explorent. Illæ paucis diebus biremes duas Maurorum, cursum in Hispaniam tenentes, nocte insequuntur: quarum altera quæ pergere ausa est, cum tota nocte elusisset, demum albente cœlo in potestatem triremium venit, & se cum socia missas dicit, nunciatum quam ad diem præsidium expectaretur, percunctatumque vtrum semel Rex Granatensis mitti auxilia veller, an quod tutius, per partes & furtim: altera vero conuersa velificatione, eo vnde venerat relata, nunciat mare obsideri ab hostibus, quot autem nauibus inexploratum habere, duas se tantum Liburnicas obuiam obtulisse, cæteras putare in occulto esse, sociam non dubitare a duabus interceptam. Hæc vbi hostis accepit, non per partes, 10 sed semel tota classe agendum ducit, & eo diligentius naues instruit ornatque, quod Hispanas iam in salo esse audiebat, quas fallere toties in traiectu non posset. At nostræ continuis postea diebus prænauigantes omnem illam Africæ oram, vt certius rem explorent, comprehensis aliquot nauiculariis negotiatoribus, discunt accelerari nauium apparatus quæ in Hispaniam subsidio mittantur, ac duas & viginti triremes iusta magnitudine, ac iusto numero militum, quatuor eadem forma, sed grandiores cum sexagenis singulas electissimis equis. Hoc explorato nostræ confestim ad suum locum reuersæ, lembum iterum cum secundo nuncio ad præfectum mittunt, qui rem doceat. Præfectus non ita multis diebus cæteras naues in salum deducit, ad eundem forte quo hostiles erant numerum, paratisque iam antea rebus omnibus instruit armatque: ad hæc complures onerarias cum comœatu ampliore, nequando mittendum pro eo longius foret, cumque machinis, si qua ad mare oppida expugnanda essent. Comitabantur autem has quamplura nauigia minora. Nec diu postquam transitum obsidere cœperant, expectatum est. Nam vix sexto die, duæ Liburnicæ nostrarum quæ procul magis quam cæteræ a freto aberant, sub ipsum solis ortum conspiciantur classem hostium non longius a se quam duodecim millibus passuum, nec a terra quam bistantum. Datoque protinus quod conuenerat signo, sociæ venire festinant ad transitum, quia hostium proras tendere vident, occupant, leuatique armamentis, ac 10 suspensis remis, parati expectant, vt aut retro tendere, aut priusquam littori appellent, conferere manus cogantur. Et iam erant dimidio fere, quam ab initio viciniore hostibus, modo quiescentes, modo lente remigantes, atque interim, ita præfectus iusserat, circiter iam horam diei secundam cibum sumentes. At Maurus cum ad primum conspectum totius classis aliquantum vela demisisset, non nihil vel in deliberando, vel in præparando se ad bellum, cursum repressisset, nauigationem desleat, eo consilio, vt triremes ab aliis seiungat quæ subsi-

dio remorum carerent, ne cum tot pariter nauibus sibi sit dimicandum. Ita complicatis velis in aduersum pene ventum, secundum terram remigare pergunt. Prefectus cognito dolo, alio inuicem dolo vtendum putat, confestimque & quam maxime poterat, furtim strenuissimum quenque ex aliis nauigiis in trireme accitum, iubet occulte quiescere, nauigiaque ipsa de industria segnius sequi, quasi subsequi nequeant: dehinc cæteris præcipit, cum signum dabitur, non nisi remiges, quo multitudo dissimuletur, exclament, veluti sumpto animo, quia illi fugere videantur. Vehementius autem a nostris qui assequi cupiebant, quam ab illis remigabatur, qui & hostes fatigare volebant, nec ipsi cum triremibus pugnam detrectare, si aliter eo quo tenderent, peruenire non possent. Cum iam prope tribus stadiis nostri abessent, nisi sicut erat constitutum, clamorem tollunt. Illi omissis remis vela faciunt, conuersisque proris Malacam perunt. Nostris quoque idem faciunt, breuique tempore a suis remotiores, quam ab hostili terra, hostem adipiscuntur. Tum ille, prout præceptum sibi erat, ne a latere, aut a tergo nostris nauium feriretur, quantum potest, obuersis proris aduersas proras excipit, imbre sagittarum ad ipsum incursum vtrinque in alteros emisso. Mox coniectis ab Hispano in quamcunq; datur Africanorum nauem, ferreis manibus, res non tam sagittis ac iaculis, quam pilis iaculisq; gerebatur, vtrisque non modo pro gloria, imperio, libertate, vita, sed etiam pro religione annitentibus. Addebat non leues illis stimulos, quod in conspectu suorum, & de eorum quoq; salute ac libertate pugnant, quos auxilia diu expectantes desertum iri nefas videbatur. Sed Hispani & robore, & numero, & religione superiores, magnâ multitudinem barbarorum trucidant, plurimiq; in hostilem classem insilientes, passim cédunt, capiunt, mergunt, aquis late cruore infectis. Tandem aliquot nauibus expugnatis, cæteri effusa fuga terram perunt, arenisq; proras impingunt, malentes vitæ quam classi famæq; consulere. Ita victi atque exuti, quia victores atq; instructi nequibant, Granatensibus auxilio venerunt. Hæ naues partim ab ipsis, ne a victoribus retraherentur, concrematae sunt, partim a nostris, quod eas extrahere non possent, cum ex turri Carbonaria, quæ est in littore Malacæ (illuc enim impactæ sunt) defenderentur. Decem ex omnibus, aut in pugna, aut in fuga, cum suis remigibus, nautis, militibus, atq; omni armatura captæ sunt: præterea duæ hippagines integris equis ornamentisque. Nam totidem ex omni classe, cum rem inclinare vidissent, occupatis aliis atq; fatigentibus, fugæ se mandauerat: quas postea classis Portugallensis cum Septam oppidum in angustiis freti positum inuasit, repertas in sicco, deduxit vacuas atq; abduxit. Rex Granatensis vbi accepit ab auxiliariis suis prælio nauali male pugnatum, quosdam non ex infimo loco viros ex nostris corrumpit auro, quos sciebat animo alieno a duce esse. Abstinebo nominibus eorum, quos enim nemo pro certo peccasse conuicit, malignum sit a me veluti certi criminis condemnari, & quos dux ipse putauit subtricedos, ego quoq; subtricebo. Verusne rumor an fictus fuerit, ii quos rumor tetigit, ipsi viderint: satis certe dedecoris sustinere ex ea infamia. Crediti enim sunt ita rotas axesq; quibus turris innitebatur, per certos homines vitiasse, vt ad primum statim motum turris subsideret. Hoc satis ad impediendum atque eludendum illius anni conatum esse videbatur, ita vt in reliquum tempus inferre bellum Ferdinandus, aut non auderet, aut non posset, aut minus commode posset. Turrim autem reficere etiam si cordi esset, si perfidia sociorum non dissuaderet, si temporis spatium pateretur: tamen rem frumentariam qua maxime laborabat exercitus, nõ permissuram existimabant. Siquidem multo exilior expectatione hominum illa æstate messis fuerat, & exercitus ex dimidio erat maior quam pro commoditate, adeo multitudo ipsa nonnunquã, ne victoria potiamur, in causa est. Ferdinandus vt lætus ex nauali victoria, bonæq; spei ac fiduciæ plenus, cum iam machinæ ad finem peruenissent, ita sollicitus ob penuriam rei frumentariæ, non prius de expugnatione oppidi, vbi nonnihil dura proponebatur dimicatio, agendum constituit, quam milites animo ac corpore refecisset præda ingenti bovum atque ouium. nam subtractus militibus cibus, non modo membris vires, sed etiam animæ quæ magis quam corpus pugnat, vis subtrahitur. Pascebantur autem

ferme omnia pecua Granatensium in valle Cartanae, triginta a Setanillio millib. passuum. Hanc omnem multitudinem si possit, aut quantam maximam possit (erat ad triginta millia capitum bouini pecoris, & quinquaginta ouium) ut abigat, negotium datur Laurentio, & Garfia, quos supra diximus. Illi cum quatuor millibus equitum leuiter armatorum, totidemque peditum profecti, quinque & viginti milliariis confectis, noctu in valle quadam altis coarctata montibus, silentio sede capta quiescunt, ac de quarta vigilia, recentibus equis, iter peragunt, relicto ad custodiendas montium fauces praesidio duum millium peditum: non quia eadem via reuerti constituerent, sed ut ab hoste conspecti, ii qui montes insedissent, speciem praebent praedatoriae manus illac reuersurae, ignari tamen ipsi consilii ducis sui. Sed in difficili re domestici quoque celandi sunt, & perinde atque hostes fallendi: preclareque cum exercitu ac populo agitur, si dum maiori parti bene consultum sit, minori male consulitur. Quamquam non defuit ad eripiendos e periculo socios cura, postquam prius consilium fortuna approbat. Facto ex improviso in greges armenta; Laurentius incursum, spatium satis ad cogendam praedam habuit, priusquam ingens manus hostium in apertis campis eum posset inhibere. Plurimi vel viso praesidio, vel ex aliorum voce cognito, esse ad introitum vallis qua praedones venissent, illuc qua cuique proximam est recurrunt, ut reuertentem cum praeda hostem intercludant, exuantque. Laurentius interea collocatis in medio armatis gregibusque, longiore via, sed tutiore, castra versus cursum intendit: oves quas sequi nequibant, praeter paucas quas aut in equis, aut in humeris occisas discerptasque socii ferebant, omnes omisit, iubens suos illis parcere, tanquam aliquando commodius praedae futuris. Ambo autem cum maiori equitatus parte curabant, in postremis Laurentius & Garfias, leuia cum insequentibus assidue certamina conferentes. Et cum aliquantum processissent, ut ab insequendo hostem cohiberent, & sociis, sicut coniectura colligebant, aut circumfessis, aut circumfendendis suppetias irent: Garfias cum dimidio postremi equitatus redit, eos qui ad insequendum properabant, in via fundit fugatque, & ad socios admissis equis peruenit, iam satagentes, & fraude locorum ab hostibus circumuentos. Sed conspecto equitatu qui iam subibat vallem, opinatus hostis adesse omnes cum praeda, vndique per decliues colles cum clamore decurrit, transitu prohibetur. Idem quoque nostri qui relicti fuerant, arbitrati, & a praesenti periculo non nihil relaxati, recepto animo & ipsi descendunt, breuique suis iunguntur. Hic in ea valle acre praedium surgit, illis quasi praeda traducenda esset annitentibus, nostris angustias discrimenque sensim inter pugnandum euadentibus. Garfias dum in mediis telis versatur, sinistra ei veru transfoditur. Tandem multis acceptis vtrinque vulneribus, aliquot ex nostris, multis ex altera parte interemptis, se in tutum recepit, siue quod hostis subsequi praedam putaret, quam recuperare malebat, quam cum istis abire volentibus periclitari fortunam belli, siue quod ad eos qui abigerent pecora, redire censeret magis ex usu esse. Sed iam illi quoque tuto abibant. Ita vtrique diuersis ex locis sub idem fere tempus, tertio quam profecti sunt die, qui fuit Iouis, in castra hora pomeridiana peruenerunt. Ea carne se exercitus illa nocte quam peruigilem comedendo atque perpotando traduxit, in praeteritum pauit, reseruatis in duos insequentes dies iocinoribus, quod diceret iocinora apud eos pro carne non esse. Compluribus diebus ea sagina refecto exercitu, cum iam omnia in procinctu essent, Ferdinandus primo die, productis musculis, fossam exteriori repleti imperat, quo possit muris admoueri turris. Sed maiore negotio secunda fossa altero die oppleta est, oppidanis non modo missilibus, ut priore die fecerant, impedire conantibus, verum etiam eruptione facta, securibus, ignibusque. Virtus tamen militis, & spes oblata diripiendae urbis, omnia impedimenta vincebat. Tertio autem die cum omnes copiae in armis essent, paratis machinis, aliis ad subruendos muros, cum hilari vociferatione turrim quam extruxerant, qui iussi erant, moliri coeperunt. Ea ad primum statim conatum succumbentibus axibus, mox rotis, tota subsedit, & cum magno metu periculoque eorum qui & desuper & prope erant, reddito sonitu pependit, acclamantibusque ad subsidium plerisque, ii qui inclusi erant, prodire festinauerunt. Ad quem tam in-

opinatū vtriq; parti casum nostri stupere, dolere, pudere, inter se lamentari, detrimenti tantū quod accipiebant, dedecusq; , ac queri prodicionem, & miffitare, quifnā autor prodicionis fuisset. Exulcerabat quoq; hanc indignationē lætitia obfessorū, qui ex tanto ac tam præfenti discrimine erepti, animos tollebant, ferocioresq; , quafi viciffent, se ostentabāt, deum pro ipforū causa pugnare iactantes. Nam numen adfuisse, nō casum, aut fraudem intercessiffe existimabant. Omnino nūquā magis impie atq; inxpiabiliter proditio grassatur, quā in bello contra religionis hostes. Vbi quæ sibi successerunt prospera scelere nostrorū, ea diuinitus euenisse interpretantur, regente prodicionē in posterum quoq; tempus, eo qui ad prodendū nostros sollicitauit atq; induxit. Ex quo fit, vt tam prompto illi animo in bellum ruant, cupidiores interdū inferendæ plagæ quā cauendæ, quod persuasum habent, se & occifores & occifos in bello magnā apud summum deum mercedē adepturos. Perculfus tanto casu Ferdinandus, adhibet in consilium fideliffimos quosq; , & ad eos refert, quid consilii fit ineundū. Dura inibatur ex omni parte ratio. Inquireret fontes, quos magnos viros esse suspicabatur. At ne Adelittū quidē potuerat vlcisci. Reficeret turrim. At magnū dispendiū, & vt in fame magis ac magis inualefcente, in dies militum contumacia proponebatur. Rediret infecta re. At non aliorū culpa, sed ducis argueretur. Tunc Sancius epifcopus, Ego, inquit, Ferdinande a sapientib. viris accepi, vbi necesse est aliquid fieri, aut contra, vbi quid fieri possibile non est, ibi nullū relinqui consultationi locū. Nos Setanilliū obfidemus, fames nos obsidet, & quidē arctius. cū qua nisi quacunq; ratione decidimus, vereor ne nos ante expugnet, quā a nobis oppidū expugnetur. Quod si quis morbus aut pestilentia in tuo exercitu contigiffet, profecto de mutando loco, atq; recedendo non dubitarem. Nunc fame in nobis orta idē facere dubitamus? plus quā pestifero morbo, & quæ ad maiora scelera homines inducit quā vll^o morbus. Deficit nos res frumentaria, nec suffici aliunde potest. Cedamus igitur necessitati, & quod effici nequit, non instemus efficere. Neq; est quod istū discessum putes tibi deformē fore. Tu terra mariq; victor redis, tu breui tempore maiora multorum opinione fecisti, tu quantū in te est oppidū hoc expugnasti: quod in manū tuā non venerit, id non tibi, sed temporibus, sed sterilitati, sed perfidiæ sociorū assignandū est. Pro re comperta habes dolū versatum esse in turri subruenda, & pro comperto habeas licet, neq; aliter in reliquū tempus expectes, nō iam in turri, sed in tuo capite. An huc vsq; progredi contentā sceleratorū audaciā censes? Erras si minoris audaciæ putas hoc fecisse, quā tibi venenū dare. Viuo rege cū procul abesses a reb. agendis, tamē multos patiebaris inuidos, & qui te perditū vellent: quid eos nunc facturos suspicaris quos maiorē ipforum spe potentiā gloriamq; adeptus offendis ac torques? In quos si inquirere cœperis, quāuis non tantū in his præsentib. crimē esse arbitror, seditionē in castris excitaueris, iocundūq; hostibus spectaculū præbueris, & extremū huius militiæ actū fœdaueris, plus habiturus apud populos detractionis ex asperitate vltionis, quā beneuolentiæ & laudis. Relinque itaq; eos qui te, qui nomen Hispanū, qui religionē læserunt, hominū iudicio rumoriq; puniendos. Quod si neq; penuria rei frumentarię neq; sociorū perfidia nos manere permittit, & satis magna cum gloria redimus, quid agendū est, nisi vt te domū recipias, comparaturus in proximū annum, & fideliorē tibi, & cōmodiore numero manū? Hęc vbi Ferdinādus audiuit, iussit in quartū diem profectiōnē pronuntiare. Interea ne læta omnino profectio esset hostibus, circūiectos agros ferro igniq; vastari, quib. ob spē potiundi oppidi hætenus parcitū erat. Tertio die fumantibus quoquo versus ex incendio Setanillianis agris, profectus cum omnib. copiis Ferdinandus vbi in campū Mauri peruenit, vnde omnē exercitum subiicere oculis poterat, iniit numerum militū, recensuitq; (quod in aduentu non fecerat) equitū ad triginta, peditū ad sex & octoginta millia. Quod vbi egit, partē missam fecit, partē ad certa loca hybernaturā dimissit. Atq; ita diuersis itineribus, vt cuiq; aut cōmodum, aut imperatū fuit, discessum est. Dimissis copiis Ferdinandus ad curanda opera pacis animū intendit, & vbi apud populos principesq; venerabilis magis atq; charus iustitia ac sapientia effectus est, bellū reparat, coactō exercitu non ex potentiffimis ducibus, magna

10

20

30

40

50

magna quemq; manu sequente, sed ex medio ordine hominū, probatos, non multos ducentiū, cum minimo lixarum calonūq; numero. Nam hoc genus castra auget, nō aciē. Ideoq; multo maior hic quā superior fuit exercitus: sed tanto vtilior, ad sedecim tantū millia equitum, quadraginta peditū. Rei quoq; frumentariæ (nā insequens annus fertilis sane fuit) ita prospectū est, vt nulla in parte Hispaniæ minor quam in castris, aut penuria, aut caritas esset. Classis autē eo anno nulla in salo, præter duas naues speculatorias, fuit. Nam barbaro aliā reficiendi aut consiliū nō fuit, aut fiducia defuit. Verumtamē per omne interim tempus, Africani principes in Hispaniā clandestino traiectu militē atq; arma summisērāt, prouidentes rei Hispaniæ, si rursus bellum a Ferdinando inferretur. Hic cum Ispali hyemasset, iam vere ineunte, edicit omnib. decurionibus, tribunis, præfectis copiarū, vt in diem certum præsto sibi essent ad Eifam, quod est oppidū finitimum hostibus. His interea dieb. Helianora vxor, rarissimi exempli mulier, quotidie antelucana diligentia, nudis pedibus, duarum tantum familiarū comitatu, visebatur ire ad ædem diuæ Mariæ, cognomine custodientis: quia maiorum memoria delapso illic in puteum infantulo quodā, ad inuocationē matris mōta matre domini, succreuit ad orā vsque putei aqua, & incolumē filium matri restituit. Hanc in ipso digressu maiorē in modum anxiā Ferdinandus cohortans, Quid tu, inquit, vxor tāt opere sollicitudine mei te afflictas? Deus quem semper religiose coluimus, & causa optima propter quā nunc in expeditionē eo, & apparatus belli, & fides sociorum promittūt me tibi cum victoria reuersurū. Ex quo te bono animo esse, & nō demisso decet, ne maritum in hostes euntē infausto prosequi omine iudicare. Nam desiderium mei solabere aspectu colloquioq; communium liberorum. Ex quibus Alfonso abs te, ne ægrotum animum exulcerem, nolo abducere, fraudoq; me ipsum voluptate, vt tu ea fruaris. Caueq; si me amas, ne liberi nostri ex tuo mœrore in cœstitiam cōtrahant. Qualis enim aspectus est matris familias, talis & totius familiæ est. In qua cohortanda, ac curanda, sustinebis etiam vires meas, & in hac te militia exercebis, cum ego pro religione, pro gloria domus, pro amplitudine vestra, in alia militia ago. Tu vero mi Alfonso, etsi iucundissimum mihi erat indulgere tibi cupienti tyrocinium sub patre duce, tamen ne matrem sollicitudinetui maceres, apud eā manebis, donec rebus prospere ire incipiētibus, illa te venire permittat. Interea perge, vt facis, dare operam virtutibus, & in primis affectum quem mihi præstabas, in matrem confer. Cito autem, vt spero & opto, te e castris accersam, quo particeps sis paternæ laudis. Hæc locutus, filios deinceps amplexus osculatusq; abiit cum flore copiarum vexillis præcedentibus, quorum primum habebat imaginem domini nostri in cruce pendentis: alterum matris eius, cum angelo Gabriele conceptum Spiritus sancti annunciante: tertium sancti Iacobi, quartū erat regni: deinde reliqua. Atq; hoc ordine a cætero exercitu exceptus est, vbi cū pauculis dieb. statiuā habita essent, Anticherā versus quæ ad Aquilonē Granatæ vergit, castra mouit. Cumq; in agrum hostilē peruentum est, magna vis ferarum excitata est ex cōsuetis locis propter diuinam, vt fit in bello, desuetudinem rusticorū ab agris. Quæ fereq; ab agmine armatorum in quod inciderant, fugientes, cum in aliud & subinde aliud incurrerent, fugatæ atq; exterritæ hominum vociferationibus, tandē conficiebantur, aut viuæ præsertim defessæ fugitando, in potestatē multorum manusq; veniebant. Cum aues etiam multæ, tantis vndiq; vocibus inuicem ad capiendam venationem adhortantium cōfusæ attonitæq; ac toties reuolando defatigatæ, aut hastis in aere percutiebantur, aut manibus humi capiebantur. Hūc in modum milites ludibundi victoriam ob id prædamq; augurantes, vt est illa natio auguriis dedita, in conspectum Anticheræ venerunt. Est autem id oppidum ad radices collis accliuæ, cuius arx saxo extructa in decliui supercilio vrbis imminet, disclusa ab altiore colle qui perpetuis montibus ad iuga Granatæ excurrit. Mediam vallem proxima petra fluuius magnis gurgitibus erumpens secat, intra teli iactum vtriq; colli vicinus, & muros, qua parte in plana se porrigunt, radens flexo alueo. Dicebatur aliquando a superiore colle venisse auxilia Anticherenfibus, cum obsiderentur, eoque non redactos in deditionem, cum cibus iam armisque

defecti essent. Hunc locū cum imperator in primis occupandum duxisset, episcopus sibi id negotii desumpsit, eūq; fossa primū, & vallo in sequentib. diebus, per otium muro, ac materia ad staturā hominis circumdedit. Idem fecit in inferiorib. Ferdinandus munitionibus, quantū dabatur mœnia concludens, crebra nūc huc nūc illuc oppidanorū eruptione opus distinēte. A tergo partim iuncti carri claudebāt, partim fossa & vallū. His cōfectis, aquatione ex fluuio oppidanos prohibere cōstituit. Nā intra muros, vnus puteus tantū esse non ignorabatur, & is amarioris aquæ, quales fore cæteros, si plures fodere oppidani tentassent, credibile erat. Quotidie autē acre præliū conferebatur, nec interdiu tantū, sed noctibus quoq;, cū illi porta quæ ad flumen fert, egressi aquarentur. Et auertere quidē cursum fluminis imperator volebat, sed plurimus proponebatur labor, ac plurimorū dierū: verū mallebat milites in alio exerceri opere. Itaq; de secūda vigilia, preparato cespite ac materia, ante portā, in citeriore ripa aggerē iaci iubet, ac stationē muniri, collocatisq; tormentis cū sagittariorū cohorte, egressu portæ oppidanos prohibuit. Qua ex re actū de salute obsessorū erat, nisi magistra inuentionis necessitate a superiore aluei parte, suffossa tellure, aquā deriuassent, quæ cursum, ne res deprehenderetur, nō perferret. At ne qua via furtū hostib. suboleret, totis noctib. de muro carrucis ad capita vectiū confertis, quib. funes ad vasa alligati inerāt, aquabant. Interea labore assiduo excitabatur machina, duo de viginti carris imposita, procerā scalā sustinens, pronā non nihil atq; pendentē, vt stante extra intimā fossam, machina procūbens, scala sese in muros, aut in turrim vsq; porrigeret, lata ab imo ad summū decem pedes, ita sublimis vt in ea centū armati possent insistere. Subterq; intra machinam, quasi in equo Troiano, totidē alii latebant, post illos priores, si turris obtenta esset, ascensuri cum ministris, rebusq; ad expugnationē, ad refectiōnē, ad curationē vulnerū plagarumq; necessariis. Duæ præterea minores vtrinq; machinæ, quasi comites, senis innixæ carris, ex vtraq; singulis surgentib. trabibus, instar naualium maiorū, quæ caueas in vertice, & vt nunc in nauib. fieri videmus, velut capita ferebāt, recepturas quaternos arcuballistarios, iam delectos, & inter omnes præcipue insignes, quorū singuli ictus singulis aureis donabantur, ita vt bini tenderēt per vices, bini sagittarent: ne quē in muris nō modo consistere, sed ne membrū quidem proferre permetterent. Fuit autē consilium ducis, non ad consummationem machinā perducere, sed animos hostiū oculosq; fallere facta in speciē machina, vt cum cōpendio temporis, tum incolumitati suorū confuleret alio genere expugnationis. Ideo enim ratio agendorū cuniculorum (hoc enim genus expugnationis instituebat) & breuis & tuta habetur, quod hostis nullā ex aduerso oppugnationē præparat, & incautus, & nonnunquā dormiens opprimitur. Sed acri est opus diligentia, ne insidiæ deprehendātur, vt tunc diligēter prouisum erat. Siquidē ædificatio turris auocabat hostis animū ab omni alia defensione, & hum^o e cuniculis egesta post eam lignorū molem commode latebat, & sonus suffodientium ad strepitū fabrorū non exaudiebatur. Et cuniculi quidē a principio vni erant, mox in diuersa tendebāt: vna via quæ ad turrim effodiendā, altera quæ intra mœnia euaderet, vt pariter succensa ac collapsa turri, & a cuniculis erumperetur, & ab exteriorib. irrumperetur. Sed vt quotidianis deprehendimus experimentis, maximas plurimasq; opportunitates corrumpi ac perdi vel minimis causis, ita ibi vsu venit. Nam quidā ex iis qui in statione ripæ excubabant, forte totum diē in defodiendis cuniculis insumpserat, intempesta autē nocte cum ad vicē vigiliarū excitaretur a socio, & quia surgere nolebat, increparetur, irato ac maiore sono vocis excusauit defatigationem, quia illo die solē non vidisset defessus, ac defodiens in sepulchro stans, non iacens, humatusq; cum nondū homo defuisset esse, & cū effodit cuniculos, ipse cuniculus factus esset. Ea vox a quodā qui muros e regione custodiebat, excepta est, vt sunt acrioribus aurib. qui magis timent, statimq; ad magistratus delata. Nec mora, cæteris omissis summa cura, nunquā intermisso opere, ad cuniculos tertia nocte, quo tempore a nostris cessabatur, peruenerunt, eosq; quantū proxime caput ipsum poterāt, obstruxerunt, & adhibitis custodiis, opus subterraneū destitui coegerunt, & aliud vt sic dicā supramurale maiori studio peragi. Et iam peractū prope erat, cum

barbarus

barbarus rex dicitur propediē non modo se obsessos liberaturum iactasse, sed etiā
 obsidētes oppressurū. Sic enim fore, vt nō modo quod e fide regis erga suos aqua,
 relis, & non nihil cibo defectos, sed etiā quod dignitate faceret, & venerat in spem
 hanc, propter immensam hominū quam præter aduectitiā ex omni regno colle-
 gerat. Nā satis constat eam ad decē millia equitum, & centum & viginti millia pe-
 ditū fuisse, vix vllis impedimentis, vllisq; calonibus ac lixis, compluriū mulierum
 comitatu: quæ cum in via castrisq; cibos, tum in prælio potū subministrarent. Ad-
 eo nemini virorū vacabat fere nisi pugnare. Addidit etiā facto superbiā barbarus:
 noluit ipse huic expeditioni præesse, quod diceret ab re esse, regē nisi aduersus regē
 exire in bellū. Quasi vero non sint non solū alii principes interdū maiores regibus,
 ideoq; regaliores, vt olim Romani imperatores. Sed certe qui obsidet alterius re-
 gnum, ipso rege obsesso nō inferior censendus est. Ferdinandū enim Infantem es-
 se Castellæ, ideo aduersus hunc duos Granatæ se mittere Infantes. Metu fortassis
 hoc fecit, quod videri voluit fecisse consilio. Semper enim vitia nostra honestatis
 aliquo velamento prætegimus. Infantes autē in omni Hispania regis filii vocantur.
 Quem morē, vt alia plurima, suspicari libet sumptū esse e vetusta Romanorum cō-
 suetudine, apud quos, vt Hieronymus prodidit, filii etiā grandes a parentibus in-
 fantes vocitabantur. Nisi forte referimus ad Græcos, quorū studia fuisse in Hispa-
 nia reperio, qui indistincto vocabulo filios puerosq; appellant *παῖδες*, sicut vxores
 quoq; atq; mulieres *γυναῖκες*: quod fieri in pleraq; Hispania agnoscimus. Hebræi
 quoq; filios iam adultos & viros, vt David Absalonem, appellabāt pueros. Et sane
 puer ab infante parū distat, cum infans etiā puer nominetur. Infantum igitur ad-
 uentu palam factō, per transfugas quosdā Christianos perculsi sunt animi nostro-
 rum, tum tanta multitudine, tum quasi fato datum esset, vt dum in eo esset, vt cape-
 retur vrbs, tunc ipsi necesse haberent ab vrbe recedere. Quos imperator exhortā-
 dos existimans, aduocata concione, in huiusmodi verba habuit orationē. Quæ
 res vobis commilitones mei sollicitudinem ac metum incutit, eadē mihi gaudium,
 siquid mihi creditis, pariter & spem facit, spem inquam celerioris maiorisq; victo-
 riæ. Gaudium quidē, quod video nihil subesse prodicionis in nostro exercitu. Nō
 enim tentaret fortunā belli hostis, si sperasset se, vt superiore bello, animos aliquo-
 rum posse corrumpere. Itaq; & meæ felicitati & vestræ virtuti gratulor, quod ve-
 stra pectora ne sollicitare quidē ausus est. Spem autem, quod deleta semel hostium
 acie, oppidum hoc continuo in manus veniet, cætera subsequenter, cursus victo-
 riæ ad Granatam vsq; perueniet. Neq; vero interest vestræ virtutis, quos ex omni
 mihi numero delegi, quosq; aduersus Cyri, aut Darii, aut Xerxis exercitū educe-
 re auderem, extimescere hanc regis Granatensis tumultuariā manum, & ex igna-
 vissimis quibusq; collectam, turbaq; non viribus aut scientia militari fidentē, atq;
 ex maxima parte inermem, neq; tam ad pugnandum, quam ad terrendum, aut ali-
 quid per occasionē faciendum missam, cui ne rex quidē ipse credere se ausus est,
 sine comœtu, sine impedimentis, sine bellicis tormentis. Quæ si nos triduum in-
 tra castra cōtineamus, dissoluatur ac redire cogatur. Sed deus prohibeat, vt illi nos
 in castris velut obsessos qui obsidemus cernāt, & terrere videātur. Neq; ego mul-
 tis mihi, sed fortibus ac bene armatis copiis opus esse duxi, cum liceret multis vti.
 Mihi credite, si aliā nunc domo nobis auxilio copiæ adueniant, & meo & vestro
 nomine aduentum earum, dolorem ausum dicere, etiam missas facerem. Quæ e-
 nim laus est imperatori, atq; eius locis qui gloriæ studeant, si non arte bellica vin-
 cant ac virtute, sed numero? Potitur is quidē imperator atq; exercitus in hunc mo-
 dū præda, sed quæ generosis animis multo dulcior est, gloria caret. At ego vos non
 modo ad maiorē gloriam voco, sed ad maiorē etiam prædā. Sicut enim cū maior
 numerus vincit, nonnulli exortes lucri sunt, ita cum vincit minor, omnes afficiuntur
 emolumento. Nam quod quidā dicunt, se moueri, quasi fatale sit nobis, cum ad
 expugnandam urbem ventum sit, expugnationē ipsam impediri. Id vero inane
 & ridiculum est, quasi vero res semper eodem ordine eant, cum plerumq; videamus
 ire diuerso. An non superiore bello expugnaui Zaram? non alia nonnulla op-
 pida? Ergo non eadem illorum quæ Setanillii fortuna, ita neque erit istius. Ec-

quid simile in eo atq; in hoc bello? in quo plurimi affuerūt qui nunc absunt, affunt plurimi qui tunc aberant. Ad hæc in illo fames, proditio, item naues vtrinq; multe, terrestris hostium exercitus nullus fuit: in hoc est affatim ita victus, fides procerū militumq;, naues vtrinq; nullæ, & vtrinq; terrestres copiæ. Quare siquid similitudo aut dissimilitudo facit, quoniã plurima hic atq; illic dissimilia sunt, diuersum finē hunc ab illo fore credamus, cōfidamusq; in eo sub cuius imagine in acie stabimus. Ideo Setanillii potiendi spe nos frustratos esse, vt probata deo nostra cōstantia, aduictaq; illorū superbia, aperto bello nobiscum congressos fundamus, cum summa & illorū calamitate, & nostra lætitia, vtilitate, gloria. Quæ cum ita sint, istum indignū virtute vestra metum, & istā superstitiosam opinionem deponite: nihilq; aliud nisi de fortitudine, de laude, de victoria, de præda, & ante omnia de deo cogitetis. Ego quod ad me attinet, dabo operam ne in duce vestro consilium atq; industriam desyderetis. Hæc vbi dixit, animosq; omnium alacriores factos cognouit, iubet vt in posterū diem parati sint ad expeditionem, neve quis castris longius exeat, donec de itinere hostium compertū sit. Nam vulgabatur iam hostē mouisse. Sub vesperum exploratores quoquo versum dimittit, qui renuncient, qua ex parte illum aduentare aut videant, aut audiant. Noctū nihil certi explorari potuit. Prima luce alii alibi quosdā equites se procul vidisse nunciāt, & ipsos vt credebatur, vel ad explorandū, vel ad fallendum destinandūq; missos. Ascendente iam die ac calecente, cū imperator cibū maturius capi præcepisset, vnus speculatorū, subditis calcari- 20
ribus, anhelanti equo, & ipse anhelans castra intrat, & vt cuiq; obuius fit, nunciat hostes aduentare, non quidem a se visos, sed quos ex puluere venire intelligat, per buccā Asini (hoc nomen faucibus eius montis est) transituros. Ad quem nuncium imperator signa canere iubet, & omnes in armis esse, & in sua quæq; statione, equitesq; protinus ad vexilla cū equis præsto esse, simulq; Petrū Pontium Marresanū, sane strenuū decurionem dimittit ad certius explorandū, quantē copiæ, quo in loco castra posituræ, aut quid acturæ, & hæc renūciare episcopo, qui maxime obnoxius venturis hostib. videbatur, quiq; secundus a duce habebatur. Ipse suspicatus aliquas hostiū turmas longius in ipso aduentu excursuras, gratia prædandi vel iumenta, vel pecora, vel homines, cū maiori equitatus parte circuit castra, ex idoneo 30
loco illos aggressurus, interclusurusq;, atq; in tergis hæsurus. Sed tāta celeritas hostiū fuit, vt priusquā hic eo quo intendebat euaderet, ad superiora castra petuenerint. Nā simul ac Petrū Pontium viderunt, siue continuato quē instituerant cursu, siue ob eū ipsum velut exploratorē magis moti, laxatis habenis virū insequuntur, aliiq; subinde atq; alii, vt quisq; maxime effuso cursu persequi poterat, vt ipsi pronuntiis essent: vsq; adeo vix satis spatii Petro fuit ad se comiciendū in claustra portæ castrorū quæ petebat. Ibi pugna nō iusta acie incipitur, decursantibus atq; obequitantibus munitiones barbaris, siquā transitū facere possent, assidue aliis super alios applicantibus. Episcopus cū sua manu pro munitionibus acri animo pugnās, non sinebat quempiā egredi equitū suorum, donec imperator aduenisset, aut iussisset. Sed cum aliquandiu nihil auxiliorū, neq; a duce, neq; ab inferioribus castris mitteretur, nihilq; ei præciperetur, sibi per se præcipiendū putauit, sumptoq; e re præsentis consilio, antequā hostium & numerus & audacia cresceret, conscensis equis, receptoq; in mediū peditatu, vtraq; porta cum clamore erumpit, incautosq; ac dispersos inuadit, & impetu ipso atq; impressione loco nō nihil mouet, mox etiā propellit: ibiq; paulum prælium hæsit, & iam prope æquo Marte dimicabatur, nec diu res Christianorū erat futura superior, nisi qui in inferiorib. castris erant equites, cognito prælio, cum quinq; cohortibus superuenissent, credentes & imperatorem ipsum versari in pugna. Barbaris quoq; non modo equites subinde auxilio veniebant, sed iam pedites aderant, & vterq; Infans adesse videbatur, alter peditum adhortator: collatoq; pede copiæ pedestres manus conferebant, & contempta Christianorum paucitate, Maometam se in manibus habere victoriam, alacri vociferatione testabantur. Interim accepto & clamore & nuncio, imperator iubet nunciari iis qui ad castra sunt, relicto quod satis ad præsidium esset, ceteros ciuissime ferre suppetias superioribus castris. Ipse eodem quo constituerat itinere,

itinere, sed maiore occasione quam sperauerat, quasi ex occulto in barbaros equi-
 tes, renouato clamore e latere incurrit, aciemq; ipso impetu auertit, & labentibus
 ab equo plurimis in fugam conuertit. Nostri qui modo laborabant, addito animo
 instant cedentibus, missisque a duce ad pedites auxilio equitibus, eadem illic for-
 tuna pedestris certaminis fuit. Proculcabantur iam pedites, non a nostrorum mo-
 do equis, sed etiam a suorum, cum in latus magis quam retro propulsi essent primo
 incurfu. Iam omnis ex inferioribus castris exercitus se proiecerat, & alibi effusa,
 alibi confusa fuga, petentem tuta hostem inuenit. Hic vndique barbarorum in-
 gens cædes, passim arma abiicientium, siue vt leuius fugerent, siue vt minus ad
 10 cædendum prouocarent victorē. Ita arma quæ & ad protegendum dominum, &
 ad ferendum hostem inuenta sunt, in contrarium vsu mutabantur, quod ne-
 que dominos protegebant, & vt illi ab hoste ferirentur, nisi abiecta faciebant. Iam
 nemo aliorum de inferenda aliis morte, sed de sua vitanda cogitabat. Ipsi quoque
 Infantes vt Ferdinandum, omissis aliis, instare cum delecta equitum ala sibi solis
 cognouerant, eximia pernicitate equorum vsi sunt, in quam maxime vtili re po-
 terant, non in quam maxime speciosa, salute laudi prælata, tanto turpius inter suo-
 rum fugam, anhelitum, lamentationes euntes, quanto splendidius paulo ante ad-
 uenerant. Erat operæ precium videre in tanta hominum multitudine, quæ terga
 dabat, aut prosternebatur, non vnum armorum colorem, sed vnum vestimento-
 20 rum, aut duos. Siquidem non alia veste amicti erant, quam rubra venetaue, aut ex
 ambobus discolore. Multi de rupibus vel a turba arctante deiiciebantur, vel ipsi
 se deiiciebant, quorum alii nuda humo diffracti, alii cotibus lacerati, alii vepribus
 confixi innexique viscebantur. Multi se ferarum ritu in dumos abdebant, & cum
 manus hominum vitant, eo se immergunt, vnde sine hominum subsidio emerge-
 re non possint. Nullus in seruitutem acceptus, nulli pepercit ferrum, nisi mulieri-
 bus quæ cum in via, tum vero in castris, & vltra castra captæ sunt. Nam ipso victo-
 riæ cursu, castra nondum munitionibus cincta, capta direptaque sunt, licet parum
 plena essent. Nec longius illinc processum est, & quod angustia quædam subeun-
 da erant, & quod plurimi in colligendis spoliis ferendisque captiuis equis sub-
 30 stiterant, & quod parum iam ante noctem profici poterat, & laborem extrahi in
 noctem multam, in media hostium terra, parum tutum videbatur. Nam sæpe oc-
 casio rei bene gerendæ victos ad spem victoriæ inuitat, & extrema victoriæ ne-
 gligentius administrata, calamitatem victoriæ afferunt. Id potius quod supererat
 temporis, visum est expugnationi dandum Coccia oppidi, quod in faucibus ipsi-
 buccæ Asini situm est. Oppidani quibus denunciatum erat, nisi se dederent, ex-
 trema passuros: si dederent, cum omnibus quæ quisque ferre posset, abituros: pri-
 mum se imperata facturos negauerunt, deinde vbi tantam manum circumfundi
 viderunt, se obtemperaturos dixerunt. Quibus responderi iubet imperator, quan-
 doquidem non statim paruerunt, se non relinquere eis nisi vestimenta: sin pun-
 40 ctum temporis in pertinacia perstiterint, ne libertatem quidem relicturum, nec de-
 nece etiam fore securos. Hoc terrore permoti sese dediderunt, oppidum vero mi-
 litibus ad direptionem concessum. Tunc semel data vitæ venia hostibus, & quia
 multum funiculi apud captiuas repertum erat, quoscunque iam barbarorum ca-
 piebant, præsertim aut latitantem, aut asperitate veprium circumuentum colliga-
 bant, poscentium misericordiam, & vltro manus in habitum eorum qui vincun-
 tur, componentium. Res mira dictu, quibus vinculis alligatum hostem se traditu-
 ros suis sceminis promiserant, iis vinculis ipsis inspectantibus eisdem sceminis al-
 ligati sunt. Ideoq; iuste videbantur, vt vincirentur, non trucidarentur, orare: quod
 etiam impetrauerunt, posteaquam iustitia suæ causæ innotuit. Dux profligato bar-
 50 baro exercitu, oppido recepto, præsidio imposito, illinc primis tenebris rediit, ac
 præcuntibus cereis & latera viæ passim incendit, vt qui vagi palantesq; per-
 sequendis hostibus abierant longius, vestigia nanciscerentur, in castra peruenit.
 Capta sunt signa militaria ad duo millia, cædida ferme omnia. Vnū præterea Gra-
 nata, cuius in medio pictum erat granatum (ita enim malum punicum vulgo
 vocant) hians & phœnicea grana exerens. Numerus autem captiuorum cæso-

rumque magis a suis quam a nostris initus est, desyderataque sunt, vt eorum confessione compertum est, ad triginta millia virorum quingentasque mulieres, quæ ob contumeliam quæ illi sexui fit, magis illis dolere, quam totidem viri ex nostris. Nonnulli ex castris episcopi, vix plures ex aliis, nec sane multi vulnerati. Cuius victoriæ cum magnam laudem episcopus, magnam fortitudo militum retulit, tum multo maiorem ipse imperator, qui & ante rem militem animasset, & in re nihil ad superandum hostem reliqui fecisset. Ipse tamen sceleritati suorumque, hoc est fauori diuino, victoriam se debere præcipue dicebat. Paucis postea diebus, cum odor cadauerum æstiuo calore adiutus, infestaret castra, non modo præsentis fastidio, sed etiam periculo imposteriorum pestilentia, dux 10 præcepit, vt tracta vnco & in aceruos collecta succenderentur. Ex quo intellectum est, quod diuturna desuerudine dederamus, non plurimis lignis opus esse ad cremanda humana cadauera, præsertim vt tum erant solibus incocta, & adipibus qui defluabant, non nihil alimenti flammæ præbentibus. Ossa tamen promiscua atque inhumata manserunt, ne rogam similem præscis hominibus fortirentur. Quorum ideo cremabantur corpora, vt ossa cum cineribus legerentur ad sepeliendum. Horum vero is exitus fuit, vt primum vita, deinde vestitu qui deformitatem operit, tum carne, postremo sepultura, etiam apud inferos quiete viduarentur. Sed per eosdem dies quibus hæc ad Anticheram geruntur, dux aliæ pugna diuersis in locis eodem prope modo gestæ sunt, sed hoc diuerso, quod sicut hic castra nostra hostes, ita illic aliena oppida nostri adorti sunt, infelici & ipsi euentu, nisi fortuna affuisset. Sed quod aliquanto prius fuit, prius narabimus. Quatuor oppida sunt finitima Antichera, quorum nomina sunt, Humedada, Baieza, Graen, Chesada. Horum incolæ circiter ad tria millia, ex sexta parte equestres, cum fama exisset, non modo bellatores, sed omnes qui per ætatem arma ferre possent, etiam scæminas Granatenses isse in expeditionem, constituunt in illorum agrum facere incursionem, & a muris vsque prædas abigere: nunquam enim se tantam occasionem, nec habuisse, nec habituros: itaque læti alacresque profisciscuntur. Res primo prospere ire, neminem prædatoribus obuiam cum armis se ferre vident, pastores & eos raros ad primum incursum diffugere, pecora relinquere, vnum salutis suæ auxilium ponere in arduis murisque subeundis. Sic hesterina calamitas (nam pridie profligati fuerant) omnes perterrefecerat. ita securius ingentem prædam cogunt, abiguntque retro qua venerant. Re autem palam facta in vrbe per eos qui euaserant, & ipsi Granatenses e turribus prospiciunt prædones, & quia in diuersam a castris viam abibant, non esse de numero victorum coniectura colligunt, sed finitimos per occasionem ad prædandum sollicitatos. Igitur ne finitimis quoque ludibrio essent, raptim armis sumptis, ad quinque millia peditum, quingentosque equites, hostem vestigiis insequantur, fessosque & ad radicem montis stratos, partimque dormientes sub noctem nanciscuntur, incautos aggrediuntur, non paucos trucidant. Cæteri semisomni, qua cuique proximum est, diffugiunt, fere duo millia in montem ascendunt, a quo nusquam nisi eadem via descensus esset. Hostes quia & ipsi, & equi de via fessi erant, cum illic cursu venissent, satius putarunt differre per noctis tempus, expugnare eos qui iugum montis ascenderant, cum præsertim sine pugna sese dedituros crederent: aut si hos vellent omittere, greges abactos non sinere per noctem pascere, sed defatigatos ad nouum laborem impellere, non erat ratio. Sicque dispositis qui obsessos, & qui pecora in pascuis distributa custodiant, cibum quem poterant, deinde quietem capiunt, lucemque expectant, tunc quid consilii ineundum sit, deliberaturi. Tubicines autem cum fremitus hostium ac tumultus ab altera parte misceri cœpisset, & cum iis multi alii ad trecentos numero infrenatis protinus 40 equis fugam intenderunt, beneficioque noctis elapsi sunt, sed aliorum quam in patriam versus. Verum cum equos inedia ac labore confectos, & præsertim nocturno ignotoque itinere adigere vix possent, delituerunt in colle quodam, equis in prato vt quiescerent pascerentque alligatis. quibus de tertia vigilia receptis conscensisque, vbi longo ambitu montem circuissent, obuium habent quendam,

dam, nomine Petrus Mendociam, adolescentem, maioris quam p[ro] ætate, & animi & consilii & roboris, ut ipse declarat exitus. Hunc alii seu quod parcerent, seu quod dicerent ætati, secum educere recusauerant. eam contumeliam non tolerans adolescens, atque ira plenus, in sequenti nocte, adhuc intempesta, cum aliquot equitibus prædatum domo egressus est, affirmans se facturum periculum an illa in ætate vir esset. Qui cum ad montem ubi ciues obsidebantur, appropinquaret, iam iam pro prædatore futurus præda, deo amico obuius sit trecentis illis, cognitaque ex aspectu eorum fortuna, paucis rem gestam docetur: hortantes eosdem ut secum festinato rediret, ipse e contrario ut secum potius irent, huiusmodi oratione persuasit. Audite quæso amici pauca. nam rem vobis honestam, ut spero, atque utilem proponam, quam eligatis licet, si placuerit sociis. Ac ciuibus nostris nihil reliqui est, ut audio, quin aut fame absumantur, aut hosti se dedant. hoc detrimentum quantum sit, ipsi videtis. Quibus si opem non ferimus, cum liceat, mortis eorum aut seruitutis: sin ferimus, vitæ libertatisque autores erimus. At quomodo ferre opem licet? eodem quo patrem meum simili in casu sociis tulisse, ex ipso sæpe audiuimus, quod referre temporis angustia non sinunt: tamen similitudinem ex meo consilio cognoscetis. Circueamus hunc collem, unde a sociis videri, ab hostibus non videri possimus, & dum vicini erimus, ab ea parte quæ ad castra fert, tubæ atque cornua bellicum canent, sine vilo nostro clamore, ne paucitas fortasse prodatur. nostri intellecto dolo & ipsi auxilium ab imperatore missum venire simulant, quippe necessitas cogit omnia audere, præcipiti cursu ferentur. Qua noua audacia fidem faciente has tubas esse aduenientium sociorum, illi ut spero terga dabunt, aut certe nostros abire permittent, retro se recipientes in tutum. Neque vero strenuos viros esse hos existimare debetis, etsi vos fugauerunt. Cuius rei hæc documenta habeo: quod soli omnium, tanquam minime strenui, in urbe relictæ sunt: quod nisi noctu vos, nisi incautos dormientesque inuadere ausi non sunt. At certe reliquæ sunt profligati exercitus. Namque heri propius solis occasum, rumor de victoria imperatoris domi maximus erat, quod iam istos, si de numero illorum non sunt, rescisse oportet. Vtrouis tamen modo tales sunt, quibus paruus terror maximum metum incutiat. quod si tantum ad descensum nostrorum summo uebuntur, ciues nostros e pernicie eripuerimus, nullo nostro cum periculo, & ingenti cum gloria. Si, quod magis & opto & spero, perculsi metu atque exanimati, longius fugam capebant, aut in prima fuga opprimentur, cum maiori gloria & gratia erimus socii prædarum participesque victoriae. Quare agite, quod bene vertat, & meum consilium, & me ducem sequamini. Hæc locutus pergit: alii, crederes non inuitatos, sed imperatos, vno omnes animo sequuntur. Ille antecedebat, fungens speculatoris officio, atque illis qui erant in iugo se ostendens. Non enim ea nocte præ sollicitudine illi somnum ceperant, mirabantur tamen quid rei futurum esset, & iam diluculum erat, cum ad exitum supinæ vallis quæ ad hostes ferebat, cernentibus sociis, circiter duo stadia ab hostibus, ventum est. Ibi tubæ cornuaque cecinere bellicum. Et socii iandudum dolo percepto, omnes strictis gladiis, reddito clamore, decurrunt, semisomnos attonitosque inuadunt. Illi duplici clamore & clangore circumuenti, prius quo fugiant, quam quo tela sumant, circumspiciunt, fugientium terga Christiani cædunt, simulque Mendocia ex vociferatione fugientium insequentiumque, quo in statu res sit coniectans, in apertum prodire festinat, magis ac magis tubis concrepantibus. ubi conspicatus fugientes, cum comitatu pariter insequitur. Tandemque multis mortalibus trucidatis, multis captis, maiorem calamitatem reddunt quam acceperunt, & prædam non modo desperatam, sed multo etiam spe ac voto maiorem reportant. Ita hominis quem ut necdum virum in societatem admittere noluerant, virtute liberati sunt, & victi victoriam consecuti. Nec vero maligni in agnoscendo beneficio fuerunt, facta illi potestate, quæcunque vellet eligendi, aut si mallet, omnia sumendi: qua tamen uti noluit, nisi prædam ad arbitrium suum partiendi. Ex qua tertiam partem sibi tubicinibusque ac sociis quos reuocauerat, distribuendam adiudicauit: reliquas virilibus partibus inter se diuidendas

censuit, quoniam par periculum, labor, audacia extitisset. Atque in hunc modum
 gnare acta opera, pleni prædarum, ac læti, præterquam quod aliquot e suis ami-
 ferant, reuertuntur. Sed tantus fuit propriæ salutis metus, ea recuperata, vt minor
 de aliena morte dolor sentiretur. At centum numero desiderati sunt, cæteri aut ad
 victoriam suorum e latebris prodierunt, aut, quæ minima pars fuit, per dumos,
 colles elapsi, tristem nuncium domum reportauerant, ita vt iam pro deploratis
 omnes essent. Quo magis & lætus & admirandus eorum reditus cum præda fuit,
 vnum Mendociam in cœlum tollentium, quasi singularem ducem, quem do-
 mi pridie pro non idoneo adhuc milite reliquissent ac respuissent. Altera pu-
 gna non ab oppidanis, sed a castrensibus viris incepta est. Erat in castris eques qui-
 dam nomine Ioannes Mars Sceretenfis, quondam Agarenæ superstitionis, im-
 piger iuuenis, viribus animo respondentibus. Hic hortatus sodales suos, vt in a-
 grum Malacanum incurrentes agerent prædas, ad centum homines quos pauper-
 tas audaces faciebat, coegit. Profecti cum iam octo millibus passuum ab vrbe
 abessent, sub lucem trecentos, vt colligi poterat, equites ex aduerso se ferentes
 conspiciunt, moxque conspiciuntur inuicem, parua iam vtrosque dirimente in-
 tercapedine. Cæteros, quod se deprehensos arbitrarentur, fugere volentes, Ioan-
 nes oratione retinuit, & vt hostem quoque inuaderent, induxit. Socii, vt ipse ve-
 stri aduentus, & vt fors tulit, vestri periculi autor sum: sic meum est, vestri reditus
 ac vestræ salutis curam habere, non solum meæ. Si locus hic vbi sumus satis aper-
 tus ad fugam esset, si satis etiam distantia ab hostibus, nimirum non tam ferox te-
 merariusque sum, vt pugnam moramue suaderem. Nunc cum & locum ceperi-
 mus angustum, quo veniremus occultius, & hostis non absit longius quadringen-
 tis passibus, vt opinor recentioribus quam nos equis, quam spem salutis tantam
 ponimus in vna celeritate equorum? A fessis plus quinque & viginti millibus pas-
 suum remetiendum est. Quos isti incompósitos ac dissipatos infecuti, vt quem-
 que primum assequentur, trucidabunt, & vt eorum habeo animum, vique ad v-
 num. Non enim firmiores nostri equi, aut, vt dixi, recentiores sunt ad perferen-
 dum cursum. Modo tres quatuorue illorum qui plures nobis sunt, si pernicious
 equis insideant, instabunt fugientibus, terga cædent, & aut morari compellent,
 aut ritu ouium caprarumque mactabunt singuli plurimos. Vt renouemus in no-
 bis ea quæ de Rolando Arnaldo in hac regione gesta memorantur, qualia fuisse
 Hectoris, Æneæ, Achillis, aliorumque priscorum, frequenter audiui. Ex quo non
 mortem defugiemus, sed honestam mortem refugerimus. Est autem honesta mors
 in pugna, non in fuga, ad quam mortem fortior vos hortari ausum, si nihil aliud sit
 reliqui: nunc etiam spes salutis ac victoriæ ostenditur, si fortunam belli tentemus.
 Sæpe enim pauciores vel consilio, vel virtute, vel quod maximum est, necessitate,
 ac desperatione vicerunt. Magna res est proponere animo, aut vincendum, aut
 mortem dedecusque atque omnia extrema patienda. Sæpe infirmiores feræ quæ
 in aperto singulas robustiorum ferarum fugissent, cum se inclusas viderunt, con-
 tracta rabie, aduersus plures insurgunt, & nonnunquam eiulare & fugere com-
 pellunt. Ego vidi vulpem vnâ, vulneratis plerisque canibus, euasisse. Nos ergo
 tot vulpes cum rem nostram in angusto videamus positam, paulo plures canes ex-
 timefcemus inuadere, si incolumes & cū laude volumus euadere? quid, quod no-
 strum adiuuat fortuna consiliū? si inuadimus, speciem præbebit, nos partem
 insidiatorum esse, non totam manum. Neque enim compertum habent numerū
 nostrum. videtis vt lente cunctanterque veniunt, vt duos longius præmiserunt ex-
 plorandi causa, & ipsos hæsitantes & circumspectantes. Audendum igitur antequam
 certum explorent, & tanquam fiducia sociorū qui lateant, feroces simus, ferociter
 irruamus. Victoria imperatoris nostri omnia facit eis formidolosa, nobis audenda.
 Vnde aut victores cū præda & gloria redibimus, aut certe honestissimam mortem
 oppetemus. Quam nefas est appellare mortem, fruituros apud parentem vitæ vi-
 ta æterna. Speroque in Iesu Christo qui me de pristina mortalitate ad spem æter-
 nitatis reuocauit, eū hanc meam spem non frustraturum, atque eius inuocato nomi-
 ne, feror in suos hostes. Hoc dicēs adacto equo, in duos antecursores, & iā proximi
 erant,

erant, infesta hasta dirigit cursum. Illi prope terga dāt, cæteri Christiani insequuntur. At barbari qui ad responsum exploratorum suspensi erant, visa eorū subita fuga hostiumq; incursum turbantur, & inter pugnae fugæq; consilium commiscuntur, & aliis terga dantibus, alii perterriti, atq; ita iam omnibus in fugam versis Christiani irruunt. Sed postremi non tam cito vertentes terga, quippe qui rem non videbant, vt in locis non admodū latis, impedimento erant prioribus fugere volentibus. Sic data facultas est Ioanni sociisque cædendi, sternendi, capiendi, quanquam nulli fere curæ erat capere, nisi prius bene multos ex maiore turba quā ipsi essent interemissent. Nec destiterunt insequi, donec & propius urbem erant, & plus dimidium hominū conciderant. Paucisq; captiuis, sed plerisque equis captis, ad castra reuertuntur, equis qui aut saucii aut afflicti subsequi nequibant, ne hosti profuturi essent, subneruatis. Ad horum ingressum admirabantur omnium oculi, vnde tot sine vectoribus equos, tot eorum strata. Nam multi terna quaternaq; strata atq; ephippiage stabant. Quærebant nonnulli, vel ioco, vel serio, an socios cum equis amississent. Respondit quidam, immo interrogate equos ipsos, & ornamenta ac vestes, quos nā socios amiserunt. Ioannes etiam facetius, vt sumus in victoria faceti & dicaces: Nos vero in nemore sumus venati, & quot animalia nostras manū effugerunt, non perdidimus, perdidimus quot nō effugerunt: hæc sola nec effugerūt, nec perdidimus. Et hæc quidem nostrorū in oppida hostium incursiones, totidē sunt illorum circa castra munitionesq; nostrorum aliquanto posteriores, quasi & ipsi audendum sibi eodem genere existimarent. Sed mirū profecto fit mihi cogitanti, omnem quæ per id tempus tentata est incursionē, fuisse non minus infausam quā temerariam. Sed temeritatem Christianorum in bonum, Maometanorum vero in malum deduxit Deus. Prior autem ad eos pertinet, de quibus me promisi dicturum, Adelittos Almoganenoscq; ita hos appellat ea Hispaniæ pars, vbi hæc sciētia, si ita appellanda est, viget: quorum alteri sunt duces ac velut magistri, alteri comites ac discipuli. Horum ars ac peritia est, ex volatu auium, ex voce, ex ferarum occursum aliarumq; rerum plurimarum, ariolari quid boni maliq; sit euēturum: deq; auguris omnibus prognosticis habēt libros diligentissime scriptos, horum vt dixi magistris. quæ opinio vsque ab Homero utiq; iam superioribus nata temporibus, apud plerosq; poetas, historicos, philosophos, sibi fidem vendicauit, multiq; de ea scripserūt, partim qui assererent, partim, quorum de numero ego sum, qui improbarēt atq; refellerent. Est alia horum peritia quam compertissimam probat experientia, inuestigare transitus, non equorum modo iumentorumq;, sed hominum quoq;, per vestitam, per nudam, per durā humum, per lapides, per saxa, per coetes, vt nec numerus eorum qui transierunt, vnquam fere eos fallat. Ideoq; nō segniter ac tarde, sed vt venaticos canes dicas, quibus si Latine sit nomen dandum, nullum decētius dari queat, quam inuestigatores, cū in vestigiis vestigandis exerceantur. Quos si mihi permittam ita appellari potius, quam eo prope rusticano nomine, non sūm insolentiæ accusandus. Habenda enim ratio est decoris in loquēdo, cum utiq; accurate scribimus. Quod si hoc conceditur, illud multo magis concessum iri necesse est, quos vulgo Caballerios vocant Græci (de his quoq; nunc pariter mihi dicendum est) eos vocare equeiros, ne eorū sequamur errorem qui verba Vlpiani scribentis de iure ciuili, male accipientes, vocant milites. quod nomē eorum propriū est qui militāt, præsertim sacramento illo militiæ obligati. Nec id posset aliæ rei adaptari sine maxima perturbatione librorum qui & scripti sunt, & scribentur. Ideoque eruditiores in hanc significationem eo nomine non vtuntur, quod tamen cū emendare conantur, in simile vitium incurrunt. Qui quia caballerius a caballo dicitur, quasi rusticitatem hanc soni reformidantes, pro eo equitem substituunt. Sed cum eques habeat suam significationem apud omnes autores, sicut miles in eandem quam modo diximus, si aliter accipimus, quam fert consuetudo librorum, incidemus in perturbationem. Quare quis non videt rebus nouis esse accommodanda noua nomina? vt veteres, a quibus præcepta habemus, & exempla sumimus, factitarunt. Nec nos non minimum operæpretium est esse præfatos: nunc equeiros sine reprehensionis metu dicemus. Hi numero centum fuerunt,

inter primos eius ordinis, nonnulli aduenæ ex Africa, cæteri indigenæ, qui se apud regem deuouerant, nunquam reuersuros ad conspectum illius, nisi præclarum aliquod aduersus Christianos facinus edidissent: incitati, ut colligi potest, non modo regis charitate, sed æmulatione gloriæ quorundam ex Christianis, qui decem millibus passuum a castris stationē tuebantur, tum ne quis transeuntem comœtantum interciperet, tum ne quis domum se reciperet, trecenti numero iureiurando adacti, se locum nullo terrore deserturos: & quia in mentibus militū, & fere omnium plus valet pœnæ metus quam religio, pœna addita, ut si eques desereret, armis equoque exueretur: sin pedes, certo plagarum numero inspectatibus sociis cæderetur. Hos barbari equerii cum viribus freti, tum improviso aduentu, sperabant se oppressuros, interceptaque re frumentaria, stationem retenturos, donec aut rex auxilia misisset, aut sibi alias manere conducibile visum esset. Obseruato itaque tempore, per occultos transuersosque tramites, vno tantum contento qui cibum ferret mulione, veniebant. Cum inuestigatores eorum iter numerumque odorati, mittunt breuiori via ad stationarios nuntium, docētque quid acturi sint: ipsi coacto raptim suorum globo, vestigia insequi instant, & vbi sub oculis fuit hostis, quam occultissime poterant subsequuntur, ut lateant credētem se latere alios, fallantque cum fallit. Iamque ad torrentem equerii peruenerant, cū pauci in statione quæ supra vltiorem ripam posita erat, interlucere. Hic ex composito ab iis qui a tergo & a fronte erant, velut in deprehensos, simul exclamatum est. Quo ancipiti terrore consternati equerii, quia conuertere retro cursum difficile erat, & plures sequi equites, quam in statione equestres esse vident, ire pergunt, & in alueum se demittunt, tanquam per aduersam ripam cum aliquantum processissent, viam inuēturi. quæ multum eos sefellit opinio. Nam vbi paulo plus quam iactum sagittæ per glaream procurrissent, offendunt rupem, ex qua torrens cursum quoties habet, in præceps cadit. Ibi subsistentes equerii circumspectat attoniti, & consilii inopes, a fronte rupe, a tergo ponte qui inflato torrenti imponi solebat, per stationarios deiecto, ab vtroque latere ripis, & eas hoste premente interclusi, & ut se dederent, nisi perire mallent, vndique exaudientes, & infesta ac suspena tela cernentes, dixerunt se dedere: iussique non descendere ab equis, sed se longa cunctos serie colligare fune quem victores deiecerant. Ita iuncti ex alueo processerunt, scutis ex corio factis, qualibus Mauri semper atque Afri sunt vsi, ad sinistra partem ephippiorum appensis, lancea subter dextrum femur iacente. Atque ita cum inauratis calcaribus, aliisque equeriorum insignibus, cum magna exultatione ducentium, quod hoc sua arte potuissent, ad imperatorem perducuntur. Quo ille spectaculo ita magnos risus excitasse fertur, ut vix vnquam sit visus risisse hilarius, dixisseque circumfusis inuestigatoribus, ac præ victoria gloriabundis, quoniã puderet captiuos in illo cultu conspici, exuerent, & eum sibi haberent: significans per lusum, illorum spolia se dare dono iis qui cepissent. Venio nunc ad postremam barbarorum incursionem. Domuerat per eos dies imperator circumferendo arma, partim terrore, Cozam, Sebar, Alzanam, Maram, aliaque nonnulla oppida. Hostes ob id timentes Antidonæ, quæ abest ab Antichera millibus passuum decem, & ut illi loquuntur duabus leugis, magno cum comitatu militum illuc rem frumentariam supportauerat. Nec eo contenti, fiducia vicini receptus allecti sunt ad tentandam excursionem, si quid prædæ abigere possent, fortasse quod audierant viderantve multa iumenta pascere aliquot stadiis longe a castris. Pascebant autem illa, quod aut macriora, aut quod minus valida, aut quod minus necessaria dominis essent, aut releuandi sumptus, ut fit, gratia in loco herbido ad præterfluentem amnē nomine Gorzam. In hæc illi, & in custodes, si quos nacti sunt, impetū faciunt. Sed eos ut primum contendere in castra versus prospexit noster spectulato, signum fumo fecit, quo nostri excitati, armis repente sumptis, prouolant. Insidebat speculator in petra, inter vtranque urbem pari interuallo, nomine Pegnam amatorum, hoc est Petra amantium. Huius nominis causam, quia non iniucunda auditu est, satius est perstringere quam omittere. Iuuenis quispiam (nomen non traditur, nec patria, sed tantum natio, quod esset Hispanus) seu bello, seu latrocinio captiuus,

10

20

30

40

50

captiuus, Granatæ duobus tribusve annis seruitutem seruiuit, vntente domino sua
 opera in rebus vrbis atque domesticis. Filia capta tū forma, tum lepore linguæ,
 tum liberalibus moribus adulescentis, hominem illexit, & ipsum mutuo flagrantē
 specie puellæ & elegantia. idem cum viderent, nec in præsentiarū liberam sibi esse
 consuetudinem, nec diu futuram, cum alter seruus esset, altera nubilis: præterea
 periculosam vtrique rem atque capitalem: constituerant per occasionē ambo fu-
 gere. Sed adulescens honestius, quod ipse ad suos, a suis illa abibat, nisi religionis
 ratio constitit, quod ne credam, sequentia inducunt. Profecti cum ad petram per-
 uenissent, fessaque mulier requiesceret: ecce pater cū aliquot comitibus, omnes
 equis vecti, citato cursu insequēbantur. Amantes quod vnum ad tempus erat præ-
 sidium, per petræ cautes repēdo in cacumen euadunt. Pater puellæ cum applicuit,
 frendens atque terribilis, imperiosis, contumeliosisque verbis, iubere vt cōfestim
 descendant, non descendentes minitari, extrema se in illos exempla editurum.
 Cæteri admonere, hortari, cum virum, tum præcipue puellam, vt ad pedes domi-
 ni, patrique se abiicerēt, misericordiā magis quam vltionem experturos, ne iratū
 magis exacerbarent. Illis nec imperata, nec admonita facientibus, delapsi omnes
 ab equis, in petram alius alia parte, non minus manibus quam pedibus enitebātur.
 Iuuenis contra e superno obmoliens saxa, & omnia arma aduocans, euulsis glebis
 stipitibusque, nunc huc, nunc illuc ab ascendēdo deterrebat. Eo metu ab incepto
 desistentibus, pater exæstuans mittit vnum ex comitibus ad accersenda ex vicinō
 vico auxilia, maximeq; sagittarios. Quibus continuo accurrentibus, videntes ob-
 lecti se captum iri, hoc est omnia suppliciorum contumeliarumque genera passu-
 ros: quid verborum lachrymarumque ediderint ignotum est. Certe arcto inuicē
 complexu, & vt credibile est, osculantes, sese deiecerunt ab ea parte quæ ad pa-
 trem familias spectabat, atque in eo complexu perlati extinctique sunt. Fertur om-
 nes qui aderant, præter senem illum, & qui mox audierunt, vtriusque fortunam
 fuisse miseratos, nonnullos etiam iacentibus amplexisque illachrymatos, quos nō
 prius amor quam vita defecisset, vt defuncti quoque volūtario illo complexu in-
 ter se adhuc amare testarentur. Ibi sene inuito, ambo, sicut erant vestiti restricti-
 que, sepulti sunt, & petræ ob eam rem nomen inditum. Huius euētus etsi non nihil
 me quoque miseratio subit, tamen misericordia indignos ob id fuisse apud deum
 existimo, quod & puella amores suos videtur, non religionem secuta, & iuuenis
 audacior fuisse cum rapina ad se vendicandum in libertatem, quam prius sine ra-
 pina, quæ causa, vt iter sibi tardius, & persecutores acriores, & minorem spem ve-
 niæ pararet, exitit. Præterea neuter in extremis suis rebus bene de dei bonitate
 sensit. Ab hoc loco prædam agentes barbaros, nostri quicquid in medio spaciū &
 cursu emensū, premere incipiunt, vrgentque illos, sensim sese in tuta recipientes.
 Tandem non procul a muris, vndique aggressi fundunt, cæduntque ad duo mil-
 lia hominū, ac multis captis, receptaque præda, ita incolumes reuertuntur, vt duo
 modo desyderati sint, pauci vulnerati. Paucis post hæc diebus turris deambula-
 toria perfecta est: in qua eo plus temporis consumptum est, vt ne quid vlla ex par-
 te, quale alias contigit, accidere posset. Oppidani qui iam pridē muros ciliciis, sto-
 riis, centonibus, stragulis, culcitris ad medium vsque contexerant aduersus sagit-
 tas bombardasque, nunc etiam propugnacula contabulant, & omni humana ope
 verticem suæ turris muniunt, & contra aduentū nostræ hinc atque hinc tormen-
 ta disponunt. Sed aduersus quidem hæc, vtpote cum cernerentur, a nostris pro-
 uideri poterat. Verum non plus in apertis præsidiis spei ponentes oppidani quam
 in occultis, hunc in modum constituerunt fallere contignationem: quæ media in
 turri sua erant, diruunt, ac totum id quod vacui erat, sparto, stupa, cannabo, & aliis
 quæ facile ignis corripit, explent ac refertiunt, relicto foramine instar fenestellæ
 paulo infra turris coronam, vnde erumpens incendium scalam nostram sese por-
 rigentem comprehēderet. Et successit astutia, si succedere est, ad modicum tem-
 pus fauere fortunam, quo grauius rursus affligat. Imperator primum iubet, quāta
 erat latitudo machinarum, in fossam quæ castris proxima est (nam tres erāt) suum
 aggerem deuolui lignis, bidentibus, marris. Mox mediam lignis minutioribus

ad oras vsque compleri. Ea oppidani noctu egressi incendunt. In sequenti die, puluere ac rudibus, non sine certamine, locus idem cætero solo æquatus, productisque musculis, multum de aggeribus tertiæ fossæ in ipsam deiectum, non propter machinæ commoditatem, quæ hanc fossam non erat transitura, sed quod pedites procurrere ad succendendas portas possent. Tertio quam hoc factum est die, imperator sub exortum auroræ signa canere imperat, & omnes in armis esse, ut die incipiente urbem, quo cuique loco præceptum est, corona cingât. Qua hora ipse equo vectus, apparatus telorum instrumentorumque ad implendas iungendasque pontibus fossas, scalas, dolabras, aliaque huiusmodi recognoscit, milites nunc omnes, nunc nominatim aliquos adhortatur admonetque virtutis. Hos cum obambulasset, iubet omnes, antequam machinæ promoueantur, bombardas 10 ietus emittere, ne siquid propugnaculorum discusserint, hosti spatium sit ad reficiendum. Sub hæc machinæ promotæ sunt vsque ad laborem tertiæ fossæ, & dum scala iam iam, demisso ponte, tactura cacumen hostilis turris esset: oppidani ignem turri suæ immittunt, cæteraque spiracula obstruunt, ut omne incēdium per vnum illud foramen erumperet. quod incendium angusto exitu iaculatum, globosque flammaram longe, lateque, ac sursum spargens, in scalam pontemque turbinem suum fert, & eos qui insitebant, non modo ardore vexat, sed etiam superantibus flammis, prospectu priuat. Ibi triste spectaculum cum lymphati milites præsentis ardore amburerentur, & ne scala cremata, deorsum ruerent, timerent, & nec satis 20 consilii ad redeundum esset. Ad hæc oppidani præter cætera missilia, lapides bombardarum nostrarum quos ex omni vrbe collectos in turrim subuexerant, deuoluebant, cum magna strage eorum qui in scala insitebant. Sed protinus cognito periculo machina retracta est, & cum pons a turri cui admotus erat, recedit, iam semiustulatus excussus est, atque altera parte sese deflexit, nonnullosque incendium ac lapides armis non ruinam deuitantes, deiecit, cum magno inspectantium suorum gemitu. Quorum corpora nisi reciperentur, non se cibum imperator gustaturum iurauit. Sic nostri magno ardore inter tela ac saxa sub muris cadauera receperunt, eaque cum cæteris honorifice sepulta sunt, ipso duce comitante funeris pompam. Erant enim viri tum alias præstantes, tum vero eo tempore ob 30 insignem animi magnitudinem delecti. Quod si post hæc acceptam calamitatem, copiæ illæ nõ antea subsidio vrbs venissent, haud scio an dux suos a suscepta persuasione reuocare potuisset, non esse fatale, Anticheram ut Setanillium expugnabilem nostris esse: frustra tentata aquæ subtractione, cuniculis, turri, qualis fortuna aut peior in acie contra tot barbarorum copias timeretur. Nunc victoriæ superiorum dierum eos succumbere animo non sinebant, & vltro quidam alios timidius sentientes increpabant. Ad hæc honos ab imperatore defunctis habitus, & exhortatio, ac præmiorum pollicitatio erigebat. Paucos intra dies scala refecta est, & aduersus incendium tabulata, quibus scala substructa erat coriis crassioribus, amphimallisque aceto maceratis intecta, atque asseribus latera munita, in- 40 terque scalam ac pontem, in modum cataractæ interposita ianua, quæ in tempore posset aperiri, claudique contra saxa, quæ superne deiecta per scalam deuoluerentur. Octauo die cum iterum producenda machina foret, hora diei tertia, dum iam cibum iussi cœpissent milites, Ferdinandus his verbis est adhortatus. Quod superioribus diebus impedimento fuit commilitones, id emendatum satis est, ut ipsi videtis. Quod reliquum est, non nisi in vestra manu positum est. Neque vero tantum in turri spem ponimus, quanquam in ea maximam, aliter non nisi qui per hanc ascensuri sunt, alloquerer. Sed ab omni parte vrbs capi potest, cum vndique oppugnatur, dum cæteri scalas muris admouebunt, dum portas aliumve locū subruent, si illuc recurret hostis, minus negotii iis qui in machinis sunt, exhibebitur, 50 si aduersus hos vehementius pugnabitur, facilius aliis ad ingrediendam urbem erit occasio. Sic vniuersi mutuo auxilio eritis, & forte qua minime speramus, ut aliquando scimus euenisse, expugnatio incipiet. Raro eodem euentu res sequitur, ad quem consilia direximus. Ideo omnia in ipsa rerum administratione sunt exploranda, ut siquid in quo fidebamus spem destituat, id compenset aliud, in quo minus si-

nus fidebamus, vt venator facit, qui dispositis per diuersa loca retibus, interdum plus prædæ nanciscitur vbi minus opinabatur, vbi magis sperabat, ibi aut minorem spe, aut nullam venationem nactus. Vobis vero nunc minime præcipites fossæ sunt, iam semioppletæ superioribus diebus, multisque in locis pontibus strata, iam prope ad ipsos muros iter est. Vindicate ergo acceptam nuper turpitudinem, reddite hostibus vicem, vlciscimini socios quos incendium, faxes, ruina extinxit. Docete nullo in genere pugnae vos inferiores istis esse. Pauciores multo cum essetis, non dolo adorti, non noctu, non magna belli arte, tantum hostium exercitum qui vos adoriebatur, sola virtute superastis, nunc pauciores eorundem superare nequibitis? Hic videbitur ille vester ardor, quem multis in certaminibus iam ostendistis, hic operam suam is nauabit, cui dux, cui nomen Hispanum, cui laus, cui religio curæ erit. Non tanta res hic, quanta in acie nuper agebatur, agitur: sed ob famam, ob vindictam sociorum, ob satisfactionem iracundiæ prope dixerim maior. alio bello ad expugnandum Seranillium venimus, infecto negotio recessimus: nunc ad expugnandam Anticheram venimus, quam o si, quod horret animus, & lingua vix audet fari, non expugnauerimus, quid ni infecto negotio victi non victores discedemus? Auferte igitur tantum dedecus a vobis, a patria, a me, & quod præcipuum esse debet, a nomine Christiano. Nam si nullo periculo ac nullo sanguine nobis mors constaret, quid tandem meriti apud deum compararemus? Itaque quia nonnulli ex nostris perierunt, siue quis periturus est, non est quod deterreamini. Si enim isti in sua superstitione nixi, si cæteris in bellis homines mercede cõducti, propositis periculis non coercentur, eo deformius erit vos, tot aliis accedentibus causis, deterreri. Vos vero qui scalam ascensuri estis, sigillatim hortari habeo, a quibus maximus terror hosti est, & vnde principium victoriæ nasci debet, ne lapides obsint, ianua interposita obstat: ne incendium lædat, coriis, centonibus, asseribus prouisum est. Nunc vestrum est strenuitate ac celeritate vt, vt cum nostra machina superet hostium turrim, vos eos pro turri pugnantes superetis, factò in eam protinus impetu, ne illis vestra mora & animum addatis, & spatium detis ad tela in vos ingerenda. Tu Duce Ferdinandi Dechines cape hoc vexillum regium, quod tibi in manus trado, facitoque vt memor sis hoc a me suspiciendum esse, aut super hostilem turrim sublime, & ventilante aura vibrans, aut a turri eadem prono vertice suspensum, quorum altero nihil speciosius nobis, altero nihil deformius accidere potest. Hac oratione habita, omnes ad munia sua diuisit, dispositusque mox vniuersis, machina processit, & cum tempus affuit, deiecta cataracta, multos eorum qui pro turri stabant, ruina sua compressit, eodemque temporis puncto prorumpens flammaram e foramine procella (repleuerant enim eadem materia turrim) in scalam fertur, nec vulgari igni, sed incendiario agebatur, cui aqua resisti non potest. Is ignis coria ac cætera madentia adeptus, siue ipso humore aleretur, siue 40 repelleretur, cum horrifono strepitu in cœlum quo sagittæ mitti nequeant, assidue ferebatur, conuoluens flammeas pilas, humano capite maiores. Interea Dida-cus vix bene delapsa cataracta, inauratum longeque refulgentem clypeum sinistra præferens, dextraque vexillum sustinens, crepitantibus toto corpore missilibus, in turrim primus desilit, vel fortior quam octauo die alii fuerant, vel felicior. Hunc alii a tergo insequuntur, strictisque telis in reliquos inuadunt. Illi tum casu suorum, tum nostrorum audacia territi, breui certamine edito per ligneum pontem qui turrim muro iungebat (nam lapideum diruerant) prope delabuntur, eumque vbi transire, funibus suspensum soluunt, qui partim decidit, partim ad parietem turris hærens pependit, ne victores in muros, atq; inde in urbem possent 50 descendere. Sic interclusis, nec hoste lædere, nec sociorũ multos in angustũ locum recipere dabatur, etsi assidue succedebant. Ceteri qui sequebatur, non cū viris, sed cum flammis pugnant, quas preparato ad hunc casum aceto cohibere nitebantur, subinde coria, cilicia, ligna perfundentes. Videres alios cum vasis plenis ascendere, alios cum inanibus descendere, alios implere, alios porrigere, vbique festinari, vrgere, hortari vocibus clamoribusque, vt fit in domorum incen-

dio, cuncta misceri, cæteris propead tale spectaculum euentumque intentis. Nec hos, ii qui in muris erant, magnopere infestabant, a nostris sagittariis prohibiti, adeo totus labor ad machinam erat, nec de vrbe, sed de machina expugnanda res esse videbatur, & qui obsidebant obsessi, & qui obsidebantur obsidere, & qui expugnabantur, expugnatores suos expugnare. Et iam non nihil timebatur, ne durante incendio scala labefieret. Iam etiam qui in turrim euaserant, sibi metuebant, ne calore solutus fornix decideret, utique ruina pontis concussus, & multitudine grauis eorum qui ascenderant, nescii nullum esse in muros a turri descensum, & reuerti per scalam flagitiosum sane existimabant, & in eos vndique ab oppidanis sagittabatur. Hoc vnum interim præstabant, ne prope turrim in muris hostis consisteret, ut non tantopere socii ab accessu portæ arcerentur: ne tamen clandestino aditu alimenta ignibus ferrentur, impedire non poterant. Imperator ob id anxius circuire muros, & hortari omnes, ut qua cuique proximum esset, ad mœnia succederent, quo certamen a machina turrique aliquantum auerteretur. Sed cum obequitat, animaduertit foramen quoddam in imo muro, paululum supra solum, quo ex foramine, ad magnitudinem pene hominis capacem, aquæ pluuiæ ex vrbe profluere solerent. Percontatus ex quodam qui in vrbe diu fuerat diuersatus, sit rei certior. Ergo impigris viris negotium dat, ut foramen refringant, ac subeant. Ipse in diuersum ab illo locum, quo hostem falleret, omnem transfert molem belli, & se de industria adhortatorem militum ostendit. Illi interim patefacto latius muro subeunt, aliosque furtim atque alios admittunt, donec conflato ingenti globo, per urbem ad portam turris procurunt, multos trucidant, fores refringunt, qui foris sunt & ipsi adiuuant. Sed vndique concurrentibus oppidanis, acerrimum intra muros prælium oritur, & dum de possessione vrbis certatur, muri deseruntur ab illis, a nostris occupantur. Tandemque reuulsis portarum foribus, victores Christiani infunduntur, atque vndique barbaros aggressi, in medio interimunt, domos diripiunt, easque dominorum sanguine aspergunt, nulli ex puberibus vita reseruata est, multi in templum, multi in arcem confugerunt. Sed multo magis præses arcis, quam deus præses templi implorantibus opem tulit. Nam & audius nostri rapinæ gratia ad templum properarunt, & locum illum magis consentaneum talibus victimis existimauerunt. Natabat omne humano cruore pauimentum, & gemitu morientium templum mugiebat, & a morientibus mortuisque vestitus detrahebantur. Multi nec opinantes domi sunt oppressi. Horum vnus etiam texens, qui cum audisset urbem expugnatam, non obserauit fores, non fugit, non etiam surrexit, sed tanquam fieri non posset, texere perseuerauit, atque ita sedens telam suam, antequam detexta esset, sanguine suo tinxit. Qui vero in turri stabant, ne expertes prædæ essent, accepto fune sese demiserunt. Imperator quoque simul atque patefactam portam vidit, cum prætoriam cohortem infestis signis intrauit, adhuc durante prælio, cuius conspectu, siquid adhuc in oppidanis erat animi ad pugnandum, cecidit, nonnullique dum victorem fugiunt, ad pedes eius procumbentes vita donati sunt. Mulieres etiam complures cum paruulis liberis accurrentes, quod vitæ suæ timerent, certis hominibus commendatæ sunt: imperatumque præconi, ut cum tumultus direptionis resedisset, ediceret, nulli mulieri vim afferri, quæ Christianam se fore polliceretur. Quæcunque autem talis fuerit, daturum se operam, ne impudicam esse necesse esset. Sic stanti in media platea Ferdinando, obuiam venit Didacus Ferdinandi, scuto ita confosso, sagittisque hirsuto, atque ita lacerato, ut vix nouæ plagæ locus foret, longeque grauiore pondere quam ab initio fuisset. Hic vltro porrigenti gratulabundam dextram imperatori, nominatimque compellanti: Ego, inquit, imperator, imperii tui memor, turrim occupavi, hostem deiecti, vexillum statui. Sed profecto mira res accidit, infestam hostibus turrim conscendimus, ea potiti descendere nequiuimus. Quod difficilimum factu putabamus, facile fecimus: quod autem facile ac pronum, ad id hæsimus, & interrupto, velut in fluuio, ponte, cursus victoriæ substitit. Verum ut hinc ex inopinato fortunatibi aduersata est, ita alia ex parte præter opinionem propitia fuit,

10

20

30

40

50

fuit, volens omnem hanc victoriæ laudem penes te vnum esse. Cui respondens imperator, Equidem victoriam hanc, vt decet nos sentire, refero deo acceptam, & secundum deum tibi, qui quantum ab te expectaui, abunde præstitisti. Ideoque tuum præmium suo in loco est. Direpta vrbe caduceatorem ad eos qui in arce sunt, mittit, habere illos in oculis exemplum, qualia, ni se dedant, passuri sint. Eisdem petentibus triginta dierum inducias, & nisi intra eos rex auxilia misisset, dedituros arcem spondentibus, incolumi tamen libertate ac fortunis, non plus quam bis septem dierum induciæ impetratæ sunt. Ad quam diem cum nihil auxiliorum ab rege summissum esset, arcem dederunt, fortunaque priuatas ca-
 pere permitti sunt, facta etiam eis potestas eundi quo vellent. Qui Granatam ab-
 iere, iis ducentorum equitum præsidium ad certum locum deducendis præfecit: si qui in Castellam mallent, iis non defuturam commodam conditionem promi-
 sit. Atque ita pars ad sinistram per medium equitum qui deducturi erant, Gra-
 natam versus abiit, pars in exercitu remansit, humane ab omnibus & benigne tractata. Antichera incepta obsideri, oppugnata, expugnataque, & arx dedita, atque omnia egregia facinora gesta sunt ab imperatore Martis die, quod eum diem existimaret, Marti, hoc est bello, dedicatum, non exactissima quidem ille ac plane sapienti ratione, sed tamen vt rebus Martiis excusata. Oppidum a Christianis sacerdotibus expiatum est, & nouis incolis qui modo Agarenam linguam nescirent, cum agro diuisum: datumque negotium vt muri resarcirentur, qui multo magis intrinsecus quassati, ad assiduos bombardarum ictus, quam foris visabantur, sexto quam domo profectum est mense. Ibi que certior fit de rebus Aragoniæ. Nam antea de morte Martini regis nuntium acceperat, eamque rem sedulo suppresserat, ne quid aut hostibus spei, aut suis curæ iniiceret. Alfonso quoque filium post victoriam de Granatensibus, quotidie literis orantem vt se in castra accerferet, iussit expectare propediem aduentum patris, cum quo in Aragoniam iturus esset. Igitur ex nuntiis intelligens res Aragoniæ, nisi eam propius accederet, non recte habituras, eo proficisci constituit, aduocatoque procerum consilio, in hæc verba differuit. Re bene ac feliciter gesta proceres, exacta iam ætate, appetit autumnus, vt quicquid ante hyemem agi posset, id non magni sane momenti esse censendum sit. At maximi momenti est curam in res Aragoniæ me intendere, meo pariter & publico nomine. Iam primum plærosque vestrum audisse reor, auunculum meum Martinum regem diem suum obiisse, anno vertente post mortem Martini filii, quem ego cum classe venturum ad hoc bellum, sicut vterque promiserat, sperabam. Ex quo primum præsidio, deinde cõsobrino, tum auunculo priuatus sum, duobus regibus, nulli principum nostra memoria secundis. Horum morte regnum Aragoniæ ad me, tanquam cæteris proximiorum, pertinet, vt semper a consultis viris accepi. Sed id mea absentia ne vi occupetur, summo opere verendum est, & vt ad me perfertur, non via iudiciorum aut iuris, sed factionibus, potentia, armis agitur. Quod si pro iustitia sua annitentes qui litigant, tamen ægre obtinent quod postulant: quid futurum de non annitente putandum est, inter tot competitores? & in aliis litibus plærumque satis est habere bonam causam, bonumque iudicem: & in lite de regno contra improbitatem aduersariorum, male nobiscum agitur, si in sola & causæ & iudicis bonitate spem ponimus. Armis ac potentia contra hostem armatum potentemque opus est. Itaque si quid apud vos gratia mea valet, quæso mihi vestro consilio vires huius belli aliqua ex parte illuc transferre liceat, vt populos ad recte iudicandum nostra auctoritate inducamus: cum præfertim hæc res non modo ad beneuolentiam mei, ad honoremque iustitiæ spectet, sed etiam ad amplitudinem regni, ad gloriam Hispaniæ, ad incrementum religionis. Etenim si alius quam ego rex Aragonum creetur, inter quem ac regem Castellæ, vt memoria patrum scimus accidisse, discordia ex qua bella oriuntur, incidat: an speramus occupatos nos duplici Marte, ex vtrisque hostibus victoriam reportaturos? Hoc ego, ne si occulta quidem fuerint odia, nedum si aperta, sperauerim futurum. Quid si non simultas, sed inuidia suberit? quæ nonnunquam magis ad nocendum valet, quam

vllus affectus: & odia conciliationem recipiunt, inuidia nullo pacto conciliari potest: & hoc peius nocere solet, quo magis ex occulto grassatur. Quid si metus? an aliquid est, quod maiores aut crebriores causas habeat ad male cogitandum? Castellæ regnum in omni Hispania maximum est: hoc cætera ne dicam oderunt, inuidentque, certe metuunt, & ab eo sicut infirmiores quadrupedes volucresve a leone aut ab aquila cauent. Nam rex Aragonum et si præpotens est, ac maris, ut aiunt, dominus, tamen eius vires multo minores fama sunt. Quod enim Sardinia regnum male pacatum, ac prope nominis Catalani inimicum, adiuuaret Aragoniæ regem bella gerentem cum rege Castellæ? Quid Sicilia? quæ vix didicit iugiter ferre alienigenarum, quæque, ut audio, iam nunc non satis quieta est. Omnis igitur vis atque omne robur regis illius residet in Hispania: quæ Hispania cum nostra nequaquam est comparanda. ex quo necesse est humana imbecillitate metuatur potentior. Ideoque inter eos reges fere conuenit, veluti conspiratos, & inter se ament, regem Castellæ vel destructum, vel diminutum vellent. Quid si accedat auaritia, omnium vitiorum magistra & parens? an si affuisset spes Aragoniæ regi aliquo portu oppidove regni Granatensis pro mercede potiendi, speratis fore, ut non inueniat causas, cur ab hoste contra nos stet in bello? Quid? si hæc omnia, aut certe plura subsint, odium, inuidia, metus, spes: quo tandem tempore existimatis regnum hoc in nostram potestatem esse venturum? Quod nostra ætate hoc incommodi vsu non venit, propinquitas regum Aragoniæ cum nostra domo, in causa fuit. Ea iam extincta, in pristinum diffidium primo quoque tempore redibitur: ne autem redeatur, vna ratione effici potest, ut hæc duo regna sanguine cohæreant, hoc est, ut ego rex illius regni declarer. Quod commodum nimirum tanto plus erit, quam fuit rege Martino, Ioanne, ac Petro, quanto ego coniunctior sum huic genti, quam illi fuerunt. Vnde confociatis viribus vtriusque regni, nullo negotio barbarum perdomabimus, ut breui tempore duo regna alia nostre genti subsint, quod nunquam fando est cognitum, nec de reliquis quoque duobus sit desperandum. Ita quod in primis opto, & quo nihil mihi videre est longius, omnis Hispania Christianis principibus obtemperabit. Quare vestrum est probare sententiam meam, ac causæ fauere, quicumque publice quidem amplitudinem laudemque & religionis & patriæ amatis, priuatim vero dignitatem meam, potentiam, gloriam iustitia & industria quæsitam, non sine aliqua ratione vestrorum commodorum, qui de me estis bene meriti, quos multo prolixius remunerare ac magnificentius potero rex quam priuatus. Nullum enim ex omni mea felicitate vberiore fructum percipere me arbitror, quam dum iis quibus debeo gratiam, & quidem cumulatissimam, referam. Hæc Ferdinandus. Cæteri pro se quisque approbare consilium & laudare. Tum Sancius Palentinus episcopus: Ego imperator adeo non aduersor sententiæ tuæ, ut nisi tu occupasses, istud ipse pro mea in te fide & beneuolentia, tibi consilium daturus fuero. Age igitur deo bene iuuantem, regnum quod, ut ego quidem sentio, tuum est, cape. Castellanos multis ad te deferentibus, quia tuum non putasti, capeffere veritus es. Nam ut nulla quantauis occasione ad præripiendum alterius regnum debemus allici, ita nullo labore nulloque periculo abstineri a nostro asserendo. Nec quicquam abiectius est homine qui paruo accedit animo ad vendicandum hæreditarium regnum. Quod siquid ob id laboris, difficultatis, sumptus, periculi subeundum sit, non obtinenti certe contendisse turpe non erit: obtinenti autem eo gloriosius, quod pene sua industria comparasse regnum iudicabitur. Et sane præstabilius est regem se facere, quam ab alio fieri, nec alteri fortunam suam, sed sibi debere: & cum patrum nominas regnum, nominare etiam regnum tuum, quod non per manus traditum sit, sed manu partum ac receptum. Quare si tuis vis esse similis, caue committas, ut nullum tempus interponas, quin regnum quod & successionem, & quod in rege primum duco, virtute tuum est, ab iniustis hæredibus ac regnare indignis eripias, & tibi quantum humana ratio valet, asseras. Ad quod vires meas quantum læcunque sunt, meam operam, sedulitatem, studium, industriam, officium pollicor ac defero. Denique nunquam te ab isto proposito, dum de iure iudicatum sit,

fit, reuocare tentabo. Huius orationē aliis maiorem in modum laudātib⁹, & se ad similia præstanda singulis pollicētibus, magis confirmatus Ferdinādus, discessum in diem tertiu⁹ edicit. Quo die cum iam milites præsidio vrbis imposuisset, vna cum armorū cibariorumq; copia, plenus gaudii ob victoriam, ac spei ob futurum regnum, ex Antichera recessit, tertiusq; castris cū parte copiarum Ispalim domūq; peruenit, cū quibus copiis propius Aragoniam iret, cæteras in sua domicilia redire iussit. Quæ autem posthac consecuta sunt, ne subnectamus facit, quod multa, vt tempore priora sunt, sic ordine præuertenda, quæ hæctenus non attigimus, ne feriem rerū cohærentium quæ eodem in loco gestæ sunt, interruperemus, duo quodammodo historiarum corpora confundētes, idq; sæpius, si suis quæq; temporib⁹ acta redderentur. Nūc peractis illius Hispaniæ gestis, ad alterius Hispaniæ narrationem animum conuertimus, & de Granata per Castellam, velut pedibus, in Aragoniam Cataloniāq; transimus, nouam materiam principiumq; sumpturi, non repetito temporis cursu, supra hunc ipsum, de quo nunc scriptum est, annum, sed annū nō eiisdē nominis. Quippe is de quo proxime locuti sumus, est post millesimū quadragesimū ab ortu domini decimus, a quo vero nūc ordiemur, nonus.

LAURENTII VALLÆ DE REBUS A FERDINANDO ARAGONIÆ REGE GESTIS LIBER II.

Hoc anno Martinus Siciliæ rex, Martini Aragoniæ regis filius, apud Calarim, post ingentē de Sardis victoriam, receptaq; complura oppida, paucis diebus febre extinguitur: febre non contracta ex æstiuo tempore, quo in omni Sardinia graue cœlū est, quia nondum media æstas erat: non aquarum noxio halitu, quia Calaris a stagnis quæ multa sunt in ea insula, nō admodum infestatur: nō ex intemperie cœli, aut contagione, quia nemo suorum ægrotauit. Quo magis inopinata mors eius tum sibi tum sociis fuit, eoq; luctuosior, vtq; in illo & virtutis flore & ætatis. Tertium enim & tricesimum annum agebat, æqualis Ferdinando, aut anno maior, infœlici quodam omine, siquid omina sunt, ante patrem factus rex, quasi ante patrem vita defuncturus. Nec magis nomine suo lugendus, quam patris, cui vnicus erat iam senescenti: neq; tam ætate, vnum nanq; & quinquaginta annos natus erat, quam habitu corporis, obesi nimium ac præpinguis, & veterno grauescentis. Accedebat his & ætatis & corporis incōmodis quaterna: malum in primis gaudio lætitiāq; curandum. Sic affecto nuntius de morte filii affertur, ex quo quātus patrem mœror dolorq;, quāta item perturbatio populos peruaserit, sibi quisque natura & experimento duce subiicere potest. Omnium tamen cogitatio ac sermo erat, quisnam regi futurus hæres destinaretur. At ii qui apud regem amplissimi erant, partim illius beneuolentia, partim vt suæ ipsorum potentiæ consulere, quo tales apud filium, quales apud patrem forent, & forsitan tutores relinquerentur, non ita multo post exequias, suadent vt primo quoq; tēpore capiat vxorē. nā olim iā regina decesserat, quæ fuerat comes Iuriæ. Consulendū. n. regno, consulendū regio generi, consulendū etiā reliquæ ætati, quā cū vxore liberisq; traduceret iucūdiore. Rex aut̄ etsi multis rationibus aduertebatur, quod senescens, quod inutili corpore, quod ægrotus esset: tamen vt potissimum obiiciebat, non esse opus coniugio, cum nepotem haberet Fœdericū iam infantiæ annos egressum, qui maturior ad successionem, quā qui postea nascerentur, foret, qui sibi non alio quā filii loco esset. Sed cum illi præferrent filium nepoti, legitimum illegitimo, plures vni, certum in multis liberis, quam incertum in vno, tandem acquieuit: nec præcepit, vt ab aliis vxor prospiceretur sibi, sed ipse per se, inter duas adulescentulas quæ sub vxore domi creuerant, aliquādiu hæsitauit, am-

bas forma insignes, & summo loco natas: Cæciliam Iacobi Comitissæ Vrgellensis fororem, & Margaritam neptem Ioannis Comitissæ Prætenensis. nam Petrus pater mortem obierat. Sed vt erat prudentissimus rex, si cepisset vxorem Cæciliam, vidit fore, vt frater illius se viuo quidem regem agere vellet, ita animo regnū conceperat: mortuo autem, per fas perq; nefas ad se populos contraheret. Præterea, nequid in auū nepotemq; machinaretur. His rationibus vel solis, vel summis adductus, Margaritam prælegendam putauit, non sola formę præstantia, vt quidam nimis iuuenili animo & quasi amatorio opinantur, nec vt simulatum est, quod medici magis hanc ad conceptus idoneam iudicarent. Vix mensis a nuptiarum die intercesserat, cum legati ab rege Ludouico venerunt. Ludouicum etsi nonnulli regem fuisse negant, tamen regem appellabo, quia multi fuisse regem affirmant, cum quibus quam cum illis excusatus atque humanius est peccare, nescientem ab vtra parte peccetur. Hi legati ab rege Franciæ quoque venisse dicuntur, quo maior legationi adesset autoritas. Eorum primus fuit episcopus Conseranensis, qui orationem habuit, illa tempestate inter suos omnis iuris diuini humanique consultissimus, denique eloquentissimus. Nam ita constat inter eos qui affuerunt, nullum se literate loquentem, eloquentiorem, nec ante nec postea audisse. Quam tamen orationem, nemo eorum qui laudant, memoria tenet ad verbum, sed sententias aliquas & præcipua capita, quæ commodius in oratione regis, ne bis dicantur, a me ponentur. Hic cum cerneret regem subinde orationi suæ, vt putabat, indormientem, oculis conuiuentibus, capiteque demisso steteret, interstitebat. Rex contra, cognoscens cur interquiesceret, iubebat eum pergere: non enim se dormire, etsi clausis oculis steteret, aut si corpus præ morbo dormiret, non tamen dormire animum. Atque hoc sæpius facienti, inquit: an tuæ orationi indormierim, an inuigilauerim, & ex mea responsione intelligas licet. Itaque vbiloquendi finem fecit episcopus, Quinque, ait, capita continet tua oratio, quorum singulis eodem ordine respōdebo. Primum quod me salutasti verbis Ludouici regis tui, mihi affinis, agnosco egregiam erga me illius benevolentiam, quod profecto mutuum fit, nec minus eum mihi fateor esse cordi propter sua in me officia, fidem, amorem, quam propter affinitatem. Quod autem secundo loco nuntiandam mihi duxit victoriam suam qua potitus est aduersus Ladislaum, in hoc quoq; fecit amice, cum sciret me non mediocre de suis prosperis voluptatem esse capturum, quam & illi & mihi propriam perpetuamq; opto. Nec minus in eo quod tertium fuit, amorē suum erga nos declarauit, quod quemadmodū me victoria sua gauisurū sperauit, ita se meam cladem dolere ostēdit, misso ad me sapientissimo viro qui consolaretur, quæ profecto consolatio talis est, vt quemuis paternum mœrorem mitigare posset, qui modo tantus non esset, quantus hic meus, qui filium, & virum, & vnicū, & regem, & cum omni virtute, tum in patrem charitate præditum, & orbem liberis, amisi. Vt cunque tamē & miseratio amici grata est, & consolatio sapientis non nihil molestiæ leuauit. Precarique habeo cœlestem regem, vt regem amicum hoc vulnus quo ego saucius confectusque sum, non sinat experiri. Nam quod quarto loco posuisti, longa oratione executus, successionem, si sine liberis decessero, ad vxorem eius filiumue pertinere: istud vero mihi non constat: tu quoque velut in dubia re, multa verba fecisti. Ideoque non est, vt accipiam puerum ac matrem eius, sicut postulasti, cum & ipse verbis euangelicis respondere possim, Quod iustum fuerit dabo vobis. Ais ideo mihi accersendum Ludouicum puerum, vt iam nunc in nostra regia, & inter populos velut futurus rex, affluat, percepturus mores, linguam, discrimina personarum, ingenia regionum, ne postea cū res poscet, rudis ad gubernacula regni accedat. Hoc ego multis de causis, ne agam, deducor. Primum quia huiusmodi præiudicio non faciam iniuriam aliis qui vobis in successione iure non cedunt. Si enim vobis acquiescam, quid aliud quam vobiscū ius hoc facere pronuntiem? Deinde si quis alius in iure succedendi, aut sit, aut fiat, aut nascatur potior vobis, qui tandem honor istum puerum consequetur quæ a vobis honoratū vultis, si ab adita atque administrata regni possessione dimittatur, & velut expellatur? Non enim deest qui se potiorē vobis putet, nō deest qui fieri possit, non

non deest mihi spes suscipiendæ sobolis, confidoque clementiæ dei, quod sicut afflixit me, faciens de patre orbum, ita vulnere meo medicabitur, de orbo faciēs patrem, ex hac dilectissima mihi coniuge (assidebat enim ei regina) & certe vterque, quantum in nobis est, enitemur vt parentes simus (ad quod verbum cum ambo surriserunt, tum vero cæteri arriserunt) Medici quoq; spem faciunt, qui aiūt facilius ex homine proeuctioris ætatis, ac puella, quam ex vtroq; adulescente filios gigni. Et nihilo minus quod gaudium oculorū huius meorumq; erit, si in hac auiditate atq; in hac spe tollendæ prolis, videmus domi versari alienum puerū, quasi nostri versari regni, id est nostræ orbitatis hæredem, haud dubie infaustum omen & acerbum augurium. In quo non parum miror affinem meum, eiusq; subrequiro prudentiam, qui sub ipsis pene nuptiarum auspiciis de successore meo agendum putauit, nec de successore tantum, sed de adoptiuo, quasi nec duxissem vxorem, nec vellem ducere, aut ex ducta liberos (quod omen deus auertat) non essem sublaturus. Quod tamen si non contingeret, alienusque mihi successurus est hæres, quid mea magis refert, aut quid prius antiquiusue debet videri, quam prospicere regem proceribus ac populis meis, ex quo iustū imperium, firmum præsidium, perpetuā pacem nanciscantur: proceribus inquam meis ac populis, quorum sanguine partim in Sicilia, partim in Sardinia recipienda, ego & filii vli sumus. Quorum pleriq; aut liberos, aut parentes, aut fratres, aut alio modo propinquos desyderāt, pro domus meæ amplitudine amissos. Neq; enim minus regiū puto, populos suos & præsertim de principe optime meritos, post obitū suū recte gubernandos curare, quā viuētē recte gubernare. Ex quo testificatum relinquam apud omnes iudicium meum, vt si domesticus mihi hæres non fuerit, ii ad quos pertinebit, sequātur meā defuncti vel rationem vel auctoritatem. Neq; vero, quod vltimo loco posuisti, abnuo vestram postulationem, vt permittam causam de successione iam nunc quoq; agitari. Non enim ita delicato animo ac parum forti sum in obeunda morte, vt de successore meo disputari, etiam tam recenter a nuptiis, pati æquis auribus nequeam. Filius meus facit, vt hæc pati possim, & mortem non multo plus timeam causa mea, quā optem. Nihilq; est quod magis vitam meam oblectet, quam futuræ prolis solatia, siue mas siue fœmina futura est. Nam vt tu vis, quod facile passus sum te dicere, in paterno regno, si mas filius defecerit, fœmina potest succedere, & quidem ante omnes mares qui regem coniunctissimo gradu non attingant. Idque tu ita præsentī constantique animo affirmasti, vt præsentius atque constantius affirmasse viderim neminem. Si quidem de fortunis omnibus atque capite vis dimicare, si quis naturali iure vel scripto demonstret, hoc introductum in Aragoniam esse, fœminam in regnum nō posse succedere. Istam ego te sponsonem facere non sinam, militaribus magis viris decoram, quam literatis, ne dicam pontificibus. Plecteritaque in commune referri ad consultos, de iure competitorum, quidnam de successione regni mei diuinum ius humanumque decernat. Ipse quoq; dum per occupationes licebit, præsidebo huic causæ. Multo enim præstat me viuo sospiteque, ac disceptatore, discuti litem iudiciis ac verbis, quam me vel defuncto, vel morbo ætateque affecto, vi & armis. Hæc locuto rege, discessum est. Mox cum in cubiculum rex introiisset, multusque de his rebus, ab iis qui circumstitebant, dum sermo haberetur, Vtinam, inquit Guilielmus Moncada, rex ex te prolem siue marem, siue fœminam primo quoque tempore videamus, quæ & viuenti patri, ac diu sit iucunditati, & defuncto succedat. Cæterum, si (quod absit) aliter deo cordi sit, non video quin Ludouicus puer in succedendo primas habeat partes, qui nepos sit ex filia regis Ioannis fratris tui, hoc est, quin ipsa Iolans eius mater, regnum quod fuit patris assequatur. Non vereor enim loqui de iure competitorum apud te, non tanquam regem, sed tanquam disceptatorem ac iudicem, vt te ipse fecisti. Nam qui debent regis esse potius hæredes quam liberi? Atqui filia ex liberis est, & cum sola fuerit, locum liberorum implet. Hæc nisi tu frater extitisses, regnum paternum adipisci debebat. quod si quid sexus impedimento est, etsi nihil hoc impedire volūt, en filium pro se tibi nobisque offert, ex matre Catalanum, cui ius suum hæreditarium cedit. Atq; dicenti, pleriq; qui intermisso strepitu col-

loquendi, silentium tenuerant, assentiebantur. Tum Bernardus Centellias: Immo vero iustius multo debetur successio Iacobo Comiti Vrgellensi. Nam ista fœmina cum alleget nobis puerum, plane fatetur ad se regnum peruenire nō posse, eadē ratione qua nec parris potuit esse hæres, cum sola superstes extitisset. Quod ergo ius ipsa non habet, id profecto alteri tradere non potest. Itaque exclusis fœminis, inter mares est disquirendum, quis regi sit proximus. Is sine controuersia erit Comes Vrgellensis, cuius pater qui proxime est mortuus, eodem auo, quo tu progenitus es patre Ioanne, qui successurus Alfonso regi erat, nisi Petrus pater tuus maior natu fuisset. Nunc (quod tamen deus non sinat) deficiente Petri sanguine, ad fratrem seu fratris liberos redeat regnum, sicut ad te rediit paternum regnum, fratre defuncto. Quod si quid momenti habet fœmineus sexus, adest vxor Comitis, filia patris tui, vel patri successura vel fratri, quæ certe tibi coniunctior est, quam fratris filia. Itaque quod sexus adimit, id ex viro, cui & ipsi ius est, in successione supplebitur, atque ita ambo coniuges, mutuo auxilio innixi, iustitiam omnem hæreditatis implebunt. Tum Bernardus Villalicus, Recte, inquit, Bernardus Centellia locutus esset, si in eodem pares non haberet, atque vt ego sentio, superiores. Nam si placet ad priores patrum redire, certe prior est Alphonsus dux Gandiæ, & frater eius profocer tuus rex, Comes Pratenfis, patre Petro, auo Ioanne rege, qui fuit tuus proauus patruo Alfonso, auo tuo. Ita eodem te illi contingunt gradu, quo tu Comitem Vrgellensem: sed tanto venerabiliores quam ille, quanto propius accedunt ad tuos maiores, tantoque digniores qui succedant, quanto proximiores iis regibus sunt, vnde quasi ex fonte regni origo emanauit. Eo quidem magis quod hi succedent Ioanniauo, ille vero Alfonso proauo. Nam quod ais de vxore, tantum tibi respondeo, eam non modo ex non regina, sed etiam ex nondum vxore genitam esse. Sibyllam enim qualis antequam regina fuerit, omnes scimus. Feret autem hæc rex me dicentem, vel quia, vt inquit Bernardus Centellia, in hac causa iudex est, vel quia loquor ea quæ grata debent esse nostræ regiæ, cū ob alia, tū vero ob hoc quod ago causam aui sui, vel fratris aui. Hæc dicenti Villalico, nemo audientium nec assensus est, nec contradixit. Tum rex, Equidem, inquit, si locus hic iudicandi est, iudicarem aliquid inter hos quorum causas egistis. Sed quid attinet de his pronuntiare, cum sit adhuc alius competitor, qui vereor ne istos omnes excludat. Ferdinandus Infans Castellæ, natus ex Helianora mea sorore, non dico natu maiore quam hæc est ex Sibylla nata, sed ex eadē matre, qua ego sum, genita. Dux autē Gandiæ, & profocer meus, ac Vrgelli Comes, mares illi quidem sunt, sed eos in eadem pono conditione, qua fœminas. Nemo enim sic in regno, aut vlla in hæreditate succedit, quod de progenie sit illius a quo primum hæreditas profecta est. Nam hoc modo ad eos deferretur hæreditas regni, qui ex vetustis priscisque regibus oriundi sunt: sed non ita est. Verū sicut intercisā fontis vena, atq; alio deriuata, totus prioris cursus alueus aqua priuatur, ita tota progenies eius, qui semel a successione paterni fontis exclusus est, in perpetuū exarscit, nec nisi aliquo flexu redeuntem elatere aquam recipere potest, hoc est, dū cursus iterum interruptus, in proximū canalem deriuatur. Id fit, dum rex aut quicumque rerum dominus sine liberis decedit, eius regnum ac bona lege naturæ ad proximum quenque defertur. Nam cum res sint vltimi domini, non autem superiorum, qui suum ius in alterum transmiserunt: nimirum vt quisque maxime coniunctus huic erit, ita plurimum iuris in succedendo sibi vendicabit. Quod cum ita sit, non quis proximus sit superioribus regibus Alfonso, Petro, Ioanni quærendum est, sed quis mihi cuius regnum est, & in cuius alueo postremus defluit regni riuus. Proximior autem mihi nemo est ea quæ ex eisdem parentibus genita est, & eius filius præponendus est mihi fratris mei nepoti, cæterisque qui me longiore propinquitate contingunt. Nam quod dicitur, fœminas non succedere, id intelligitur, quando & mares proximi sunt. Dux autem Gandiæ, & Comes Vrgelli, tot a me gradibus remoti, non sunt mihi proximi: & Iolante fratris filia, ac Isabella sorore, Helianora est mihi proximior. Ego illud vobis affirmare possum, nullum eorum quem cupitis, regem magis ex vsu regni fore, quam Ferdinādum. Sed vos

Sed vos studia partium trahunt: quid autem conducibile vobis sit, non peruide-
tis. Habetis igitur testificatum iudicium meum, si quid forte de me aliud factum
sit, prius quam res disponantur. Verum magis quam pro valetudine corporis, ho-
die & audiendo, & loquendo laboravi. Et hoc quidem grauissimi ac syncerissimi
regis testimonium fuit, quod non modo per urbem Barcellonam, in cuius sub-
urbano prædio hæc gesta sunt, sed per omnes nationes eius ac prouincias dema-
nauit, magnamq; Ferdinando auctoritatem comparauit. Cæterum rex etsi hæc
& sentiebat & dixerat, tamen omni diligentia, cura, auctoritate, gratia, precibus,
pollicitationibus, nepoti suo studebat. Nam delectis iudicibus, per omne cogno-
scendæ causæ tempus nihil reliquit, quin ius successionis Fœderici esse declarare-
tur, & eo quotidie impensius, quod assidue magis ac magis liberos se gignere posse
desperabat. Sunt enim qui dicant, nullo pacto, nec medicorum arte, nec multifa-
riis machinis, potuisse eum vel concumbere cum muliere, vel puellæ virginita-
tem demere: licet mater aliæque nonnullæ fœminæ velut ministræ puellæ ades-
sent, licet viri quoque aliquot auxilio regi essent, qui ventre quasi appensum per
fascias a lacunari pendentes, quibus tumor proni ventris cohiberetur, demitterēt
eum sensim in gremium puellæ, ac sustinerent. Sed hæc verecundius forsitan in si-
lento reponuntur. Commendabat igitur Fœdericum memoria patris, studium
aui: sed hæc omnia vitium natalium apud iudices corruppebat. Ideoque longe
fauorabiliore erant Ludouicus & Comes Vrgelli. Illum commendabat nomen
patris, amicitiaque cum Rege Aragonum, & mutua hospitia vtriusq; gentis. Ad-
hæc respectus matris, quæ proximi regis filia in oculis & consuetudine virorū mu-
lierumque Cataloniæ adoleuerat, auia cum regina Iolans, quæ præsens modo ve-
teres amicos, pro filia, pro nepote, modo veteres amicos clientesque mariti obse-
crabat, vt memores essent defuncti regis beneficiorum. Hunc gratiosum faciebat,
quod ex virili stirpe regiæ dom^o, quod iuuenis, quod eximia specie corporis, quod
præsens, ipse non pro alio, sed pro sese singulos prensabat, orabat, donis promif-
sisque implebat. Itaque apud iudices, non minus ambitione quam disceptatione
agebatur. Quod Ferdinandus vbi per suos comperit, legatos ad regem mittit, o-
rans ne permitteret in iudicio suffragiis potius, quam legibus agi. Rex illum re-
cte dicere, & æqua postulare, respondit, seque daturum operam, vt res ordine i-
rent. Verum hoc præstare non poterat, quia ipse in primis eo vitio laborabat, si vi-
tium appellandum est, & non pietas, pro vnica spe familiæ suæ anniti, vt nepos in
regno succederet. Qui postquam animaduertit nihil sibi spei fore in iudicio (nam
hoc ei iudices constebantur) iussit illos extrahere tempus, nec quicquam de iu-
re competitorum palam facere, donec ipse alia ratione mentes populorum con-
ciliaret. Alfonso rege præsidente lata lex fuerat, ne quis illegitimus in regno succe-
deret, ita nunc se præsidente, per populos præsentis, quibus idem liceat quod su-
perioribus, exceptionem vnus obtinere, non vi aut imperio aut auctoritate, sed cū
miserabili aspectu, vtpote collocato ad gremium orbi regis populo, tum summis-
sa oratione, darent hoc senectuti suæ, darent orbitati, darent precibus ac lachry-
mis, sinerent se cum hac lætitia diem suum obire, quod relinquat nepotem hæ-
redem, ne exulceretur hoc quoq; dolore altero vulnere, quo non minus afflicte-
tur, quam ex illo quod filium perdidit. Illo enim amisisse filium, hoc amissurum
esse regnum. Darent meritis suis qui Siculum regnū Aragonico adiecisset, darent
meritis filii qui Sardinia amissam Cataloniæ non parua ex parte restituisset, darent
vnico duorum regū filio: iuuenis, qui mortu^o est: senis, qui nisi impetrat, cito com-
es illi futurus sit. Non enim præponi illegitimum legitimis se postulare, sed eū pro
legitimo esse. Qui cū alii nulli potiores sint, nulli iniuriam facturus est, neque plane
esse illegitimū ex patre cœlibe, ac matre innupta genitū. Hoc si in priuatis semper
valuit, multo magis debere valere in regibus, quos sola contētos vxore esse, vix po-
stulandum est, & in bellis aut longinquis regionibus agentes, vt vxores habe-
ant, fieri non potest: neque exclusos a successione fuisse filios ancillarum Iacob,
neque eandem causam Salomoni obstitisse, quo minus ad regnum tolleretur,
cum tamen non modo non solus, qualis Fœdericus, sed ne primus quidem ex

David liberis esset, & alia plurima omnibus ex gentibus huius generis exempla. Arque quo facilius honestiusque peruinceret, ut est ingenio sa charitas, vidit operæ pretium fore, natales nepotis emendari per summum pontificem. Neque enim id difficile factu, & hoc effectu non ausuros, etiam si qui minus vellēt, populos aduersari regi roganti pro eo qui iam illegitimus nō esset. Erat autem summus apud eos pontifex, affinis pueri, matrisque consanguineus, Petrus de Luna, nomine Benedictus. Ad hunc rex Dertusæ agentem scribit, rogans ut Barcellonam, captato tempore, quasi per causam alterius negotii, ne res patefieret, se conferret. Inter ea Comes Vrgellensis e diuerso non minus & ipse laborabat, vel ob hoc sollicitior quam rex, quod ille alteri, hic sibi cōsultum volebat. Et cum Cataloniam iam suorum partium existimaret, quod in ea natales, domum, potentiam, clientelas suas ac patris auique haberet: Valentiam quoque multis officiis, largitionibus, studiis deuinctam sibi reddidisset, ut vix constaret, ab vtris magis obseruaretur, Villarragutis, atque Centelliis, quæ sunt duæ illic summæ atque diuersæ inter se factiones. Tamen nihil actum esse censuit, nisi idem in Aragonia, vbi caput rerum est, effectisset. Sunt autem in Aragonia nomina factionum, Luna, & Virea. Lunam iam sibi conciliauerat, ascito sibi Antonio Luna, qui tunc principatum factionis obtinebat: diuersam vero factionem non modo ob odia partium in se habebat, sed etiam quia studebat Ludouico competitori in regno, autore ac duce Garzia Heredia archiepiscopo Cesaraugustano (erat enim is beneficiarius domus Franciæ) hoc profecto pessimum est in petitione regni, quod nemo iuri, omnes amicitia fauent) secundum hunc propinquo eius Egidio Roiza, Aragoniæ gubernatore: cuius filius Ioannes in Herediam familiam fuerat adoptatus. Ex quo fauor Ludouici propter summos magistratus in Aragonia plus pollebat. Hos Comes vbi blanditis promissisque pellicere se posse desperauit, excogitauit quo modo illorum diminueret potentiam, suorum adaugeret, simul se dominum causæ constitueret. Postulat ab rege ut in Aragoniam gubernator delegetur, qui magistratus soli regis primigenio tribui solet: contēdit cum alia quædam esse ex vsu prouinciæ, tum vero illud ex vsu regii fisci, si rationes iam compluribus annis repetatur rerum administratarū. Rex etsi nihil minus volebat, quam Aragoniam velut arcem regnorum, ab hoc regnum affectante occupari, & quasi eum adoptasset hoc magistratu, exire famam, simulque sine causa syncerissimum ac prudētissimum virum a magistratu amouere: tamen admonito Comite, caueret quid ageret, postulata concessit, neque id magnopere inuitus, tum sperans illo absente, commodius cum papa confectum iri negotium nepotis, tum volens cōciliari maiora in Aragonia hominum odia, quo minus temeritas prospera esset. Dat itaque ad gubernatorem atque archiepiscopum clandestinas literas, ut aduersus Comitem iure suo vtantur, nullam tamen de literis ipsis, ut saluus sit pudor regiæ synceritatis, mentionem habeant. Comes divulgato rumore, se iam pro indubitato haberi successore ab rege, cū magistratus qui soli primigenio regis indulgeatur, sibi indultus sit, cū magno apparatus Cesaraugustam venit, stipatus omni factione Lunensi, poscitque se admitti in possessionem. Ei gubernator prætorque quem iustitiam vocant, atque archiepiscopus, cum cæteris suæ factionis intercedunt, negantque illi ex lege præsidem licere esse, nec regem velle reuocare legē quam non possit, sed impudicitia Comitis non ausum refragari, ne hominem odisse diceretur, ita tamen id concessisse, quatenus ratum lege esset, ac populi admitterent, nunc nec legem admittere, nec populos. Hic multa altercatio, mox seditio, dehinc res ad manum vocatur, quoti dieque leuia prælia, prope ciuilia conferuntur. Ex quo sunt qui dicant, a quo hōmine primum excitatum est, & his regionibus bellum intestinum, in eius domo subuertenda, tandem esse restinctum. Pauculis diebus superuenit Ioannes Ferrandis auxilio patri, auunculo, partibusque, cum magna armatorum manu: urbemque ingressus, ante pugnam commissam, Comitem e foro domum fugat, dumque ex pugna domum aggreditur, ille per posticum quod ad flumen est fert, cum cæteris abire. Sunt qui habitu dissimulato, ac sine comite, nec equo sed pedibus fugisse dicant, quod falsum esse compertum habeo. Illud quoque non minus falsum dicitur, ab rege

rege præceptum illis litteris, ut Comitem interficiendum curarent, quod non mo-
 do abhorret a vero, sed etiam a regis ingenio mitissimi ac iustissimi, & qui sæpe
 dixerit, nolle se regni ius auferre ei cuius foret, nec si centum alia sibi regna adeptū
 in existimaret, meminisse se Christianum esse, cuius æternum regnum foret, si re-
 cte egisset: rursusque æternum supplicium, si prauè. Si cito relicturus esset hoc re-
 gnum, petiturusque illud, cur insolito scelere cōmacularet manus pro alio quem
 vellet hæc eodem, cum ne pro se quidem commaculaturus esset? Regnum sibi cri-
 pi non posse, post sua fata, eius fore cui deus destinasset: prophetare tamen aude-
 re, quod non via iuris, sed factionibus dolisque regnum affectaret, cum ad regnum
 non esse peruenturum, Comitem significans, hæc respōdit iis qui suadebant: non
 enim desiderant, qui suaderent ut Comitem tollerent. Ille ex Casaraugusta fugatus
 Aragoniæque, in Catalonia Ballegeriū domum suam sese receperat, non re-
 uersus Barcellonam: siue ob euentus indignationem pudoremque: siue quod vi-
 daret urbem non nihil pestilentem, quam rex quoque deuitauerat, primum habi-
 tans in prædio suo cui nomen Pulcher Aspectus, de quo supra dixi, deinde in habi-
 tatione monasterii in Valle Donzellæ, non procul a muris: siue ne interesset pom-
 pæ legitimatiōnis Fœderici (nam & ab iis qui cum papa Barcellonæ erant, futurra-
 batur, & Siculorum legati præ se ferebant, qui omnibus precibus obsecrantes re-
 gem, ut eis regem præficeret Fœdericum, ex Siculo rege, & de Siculis optime me-
 rito, & ex matre Sicula, & in insula ipsa genitum, confessionem ab eo expresserant
 voluntatis, quæ erat auus in nepotem: siue ut vitaret suspicionem sceleris quod ab
 eo per uxorem & matrem creditur admissum. Referam non omnibus rem no-
 tam, nec passim diuulgatam ob Comitum, ut creditur, tanquam futuri regis vel me-
 ritum vel gratiam: sed tamen inter domesticos, a quibus ego accepi, viris bonis &
 grauis, agitatam, & prope compertam. Dicitur Comes pro deplorata habuisse
 sperem suam, si legitimatio fieret per summum pontificem, deinde per Aragonen-
 ses, exceptio vnus Fœderici in lege quæ est cōtra illegitimos lata. Ad quod ipsum
 quasi de publico consensu venisse gubernatorem, proxime audierat. Omnium e-
 nim rerum certior quotidie fiebat per uxorem & matrē, quæ per causam propiā
 quitatis ne pedem quidem ab regina discedebant: quam etiam studiosam causæ
 Comitum reddiderant, & ab ea Centelliā familiam unde ipsa materno genere erat,
 conciliatam habebant. Hæ mulieres die Iouis, ante diem dominicum solentibus
 legitimatiōnis destinatum, quæ erant futuræ Calendæ Iunii, vesperis dicuntur an-
 ferrem saginatum quem opipare concinnarant, assum regis ministris porrexisse,
 per speciem demerendæ reginæ, ut regem & ad ipas & quartana torpidum ad
 Venerem procreationis gratia excitarent. De quo anseri ubi comedit rex, statim
 vehementi dolore stomachi conflictari cœpit ac lamentari, moxque ardētissima
 febris insecuta, signaque & maculæ quædam in defuncti corpore (secundò autem
 die defunctus est) apparuerunt: quanquam potuerunt esse signa pestilentie. Nam
 quod dubium est in tanta re, id ego nolo fieri mea asseueratione certum. Omnes
 enim fere ex eadem domo, post regem vel peste vel febri extincti sunt, quales etiā
 plurimi ex ciuitate. Potest & id in causa regis fuisse, nō malitia, sed simplicitas mu-
 lierum atque stultitia, quæ quotidie citra medicorum conscientia, cibariis ad Ve-
 nerem quam ad saluam aptioribus inferiebant virum, vnguentisque oblinebat.
 Si quidem defuncto rege, & domo, ut fit, a feminis subito derelicta, est inueta cel-
 lula his cibariis vnguentisque differat. Vnicuique res administrata sit, certe Com-
 es in morte regis præter cetera hæc spem secutus dicitur, quod gubernatoris mu-
 nus inuitis inimicis administrare possit, cum id per legem defuncto rege non pro-
 hibetur: aut saltem impubis archiepiscopum ceterosque de medio tollere, ut
 nihil sibi posthac superesset impedimenti. Cui rei euentus ipse testimonium de-
 dit: ut autem ad rem redeam, ubi votam illam noctem rex peractus atque cru-
 elatus in somnem duxisset, cum illuxit, legati Barcellonæ multique proceres lectu-
 lum circumsteterunt, nulli mortiferam sentientes, & inter se consusurrantes, sed
 in horas magis ac magis ad extrema vitæ spiritus properare videbatur. Cum inter-
 ea mater Comitum atque vxor regem ad eum, rogantque ut hunc saltem in ipso ex-

tremo vitæ tempore Comitem declararet regni successorem. Non respondentem, atque ut solebat, sed alio somno subdormitanti, apprehendit matrona vestem a petore, atque inquit, filii mei est regni successio, filii mei, quem tu succedere veras contra fas iusque. Ad quam ille inspiciens, Ego, inquit, ignoro istud, & ita esse non credo. Simulque Guilielmus Moncada, & vnus legatorum, retracta manu a brachio fœminæ, admonuerunt, vt reuerentius tangeret regem. Postridie deplorata iam eius salute, ne maturius præfocaretur, constituunt in sella amictum tenui tantum amiculo, ac dispectoratum. erant enim soles æstiu. Illuc eum complures adierunt, vt iam quasi defunctum lametabantur, & in primis Siculi legati, Fœdericū sibi regem dari, cum fletu lachrymisque poscebant. Quibus rex ingemiscens, verbis ac vultu quantū poterat, commendauit. Tum legati Barcellonenses nequid responsū regis fortasse scrupuli moueret imposterum, adhibitis tabellionibus interrogarunt, iuberetne eius regna esse cui iure deberentur: ita se iubere respondit. Præclarum profecto responsū, vel quod mulieribus, vel quod Siculis, vel quod Barcellonensibus reddidit. Primum quidem liberum, ingenuum, ac præfractum, sed sine bile atque indignatione: alterum vero molle atque affectus plenū, sed ita vt iustitiæ magis quam affectui se parere ostēderet: vltimum autem simplex ac solidum, vt nihil petendum sibi existimaret, nullo competitorum in succedendo populis proceribusque commendato. Iam omnis familia per domum propemodum lymphata ferebatur, iam cubicula illa quæ nuper ornamentis, mulierum symphoniis, atque omni iucunditarum genere exultauerant, deseruntur, denudantur, & velut ad hostium aduentum, aut si Erynnis inuasisset, lugubria videntur ac feralia, cunctis partim occultius, partim apertius emigrantibus. Quorum vnus fuit Egidius Aragoniæ gubernator, qui intelligēs quam infestos haberet inimicos, per causam dormiendi, meridie cubiculum suum intrauit, & mutato habitu cum regio cōfessore Barcellonam abiit, rumorque fuit, conatos esse quosdam in domo regis vincula ei iniicere. credo hanc opinionē ex eo ortam, quod Comes certis hominibus negotium dederat, vt ei vincula iniicerent, captumque ducerent, aut necarent. Nam Barcellona, cum eo venit gubernator, plena armatorū erat, ex maxima parte eorum qui Comiti studebant, & intrantes urbem, perque viam euntes, ciuitas sciscitabatur, an rex adhuc spiraret, an ibi gubernator Aragoniæ adesset? Quo maturius ille tantopere se quæri ab inimicis cognoscens, sibi delitescendum putauit. Atque ea nocte, cum secus atque consuetudo ferebat, clausæ forent portæ, audiebat e domo in qua latebat, in propinquā vbi multi versabatur armati, colloquentes, admirantes, quærentes, vbi est gubernator? quid de eo factum est? quo abiit? Hic autem vbi multa iam die apertæ iam portæ essent, non equum, sed nauigium conscendit, Paniscolamque quæ sibi amica erat, se contulit. Hæc retuli, vt quam violento ad affectationem regni fuerit animo Comes Virgellensis, appareat. Nunc referam id, quod an veneni, an pestis, an alterius rei signum sit, medici viderint. Quod ipse qui vidit, quid fuerit se scire negat, idemque regem veneno periisse non credit. Is est Borra scurrarum eximius, quatuor & octoginta hodie natus annos, necdum a scurrando vacans. De quo nequis miretur me facere mentionem. in tāta fuit apud complures semper reges dignitate dicam, an opinione, an beneuolentia, vt eum in libris meis fastidire non debeam, quem reges nullo quamlibet serio in negotio fastidierunt: cum præsertim, quod apud vulgi opinionem valet, plurimum diues sit, adeo vt ad centum millia aureorum profiteri possit. Vir profecto natus ad exprobandum literarum scientiæque ac sapientiæ studiosis, qui doctrinam non veri contemplatione, non summi boni sine, non ipsa virtutum laude, sed pecunia, & vmbatili populorum honore metiuntur. Ad hos quotidianum Borræ conuitium pertinet dicentis, plus se & pecuniæ & honoris comparasse, dum stultum agit, quam qui literarum & sapientiæ studiosi vocantur. Quod cum audiunt plærique literati, ornatumque hominis regalem vident, & erubescūt, & dolent, & si vera fateri volunt, etiam inuident: nimirum infra omnes scurras, histriones, mimosque detrudendi, male meriti de liberalibus artibus, quibus inuidiosam volunt esse vitam scurrilem. Hic igitur Borra de numero erat eorū qui suis rebus, non sibi timerent,

timerent, in quibus absportandis cum aliquot horis districtus fuisset, tandem ad
 conspectum rediit regis. Cui ille vix suppetente voce, Vnde, inquit, domine Bor-
 ra, qui tãdiu abfuisti? Hic simul vt rem dissimularer, simul vt regem cupidum sua-
 uis alloqui, si posset, hilaritate afficeret: Ego vero, inquit, e vicina vinea redeo, vbi
 nescio qui hinnulum meum per caudam ad ficum suspenderant, quasi ficos furto
 edisset, qui nondum maturi sunt. Ad hanc facetam vocem rex cum arrisisset, mox
 animam celerius agere cœpit. Borra, vt erat ex aduerso, videbat vmbra quãdam
 breue loci spatium occupantem, paulatim a medio ventre ascendẽtem, prout ani-
 ma continenter inferiora relinquebat. Id viderit ne, an videre visus sit, an cõuexi-
 tas aliqua corporis obumbrauerit, fides penes oculos eius sit. Vbi ad guttur euasit,
 & ipsa euauit, & rex animam efflauit. Ita Martinus rex, vel diutinã quartanã lan-
 guore, vel tunc grassante morbo, vel incommoda habitudine corporis, vel infan-
 do veneno, vel inconsultis vxoris medicamẽtis, vel mœrore amissi filii, vel horum
 plærisque excessit e vita, omnium Aragoniã regum & potentissimus (nam nullus
 ante eum Siciliam tenuerat.) & vltimus ex familia Comitum Barcellonã, in quem
 regnum Aragoniẽ transferat, filia regis quã patri successerat, in matrimonium ac-
 cepta. Ex quo mirari habeo, quid in mentem venerit illi regi atque Aragonẽsibus
 populis, velle non licere in regnum succedere fœminã, cum ex hac regina & vir
 Catalanus in regiam dignitatem conscenderit: quẽ res etiam nationi gloriosa est,
 & Aragonia maiorem in modum maiestatem suam propagauerit, adiecta ei quasi
 appendice Catalonia, quã viribus ad illam sesquialtera est. Siquidem cum rex A-
 ragoniã nuncupatur, Cataloniẽ quoq; princeps subintelligitur, hoc est quod am-
 barum vnus idemque rex, sed ab vna quã sit dignior, nũcupatur. Quare haud du-
 bitem dicere regem illum, suãque ætatis homines qui contra fœminam decreue-
 runt, fecisse quod sui maiores non faciendum existimauerunt. Mortis Martini
 nonnullã res, vt creduntur, prænuntiã fuerunt. Eodẽ mense fuit eclipsis lunã ro-
 tosydere obductã, circiter horã spatium: item terrã motus semel, cum mane sur-
 geret, iterum cum poculum a pincernã manu accepturus esset. Cumque dixisset,
 Mors magni alicuius viri terrã motu significatur: inquit ex intimis quidam, Nũc
 nostrã timeo parti: ad eum rex, Ego non sum magnus, vbi adest maior? maior me
 papa est, de illo igitur terrã motus loquitur, non de me. Erat autem tunc Benedi-
 ctus Barcellonã, ipse vero eodem in prædio suburbano. Itaque visus est minus sol-
 uisse audientibus quãstionem terrã motus, quam innodasse. Ex quo animi suo-
 rum magis anxii esse cœperunt. Nam in tota Hispania non modo Benedictus qui
 sub vmbra regis latebat, sed nemo alius cum Martino erat comparandus. Corpus
 defuncti a medicis curatum, & ad tricesimum vsque diem in publico reseruatum
 est, vt ex omnibus regnis homines conuenientes agnoscerent. Sed maiore cura
 reginam Comes asseruandam curauit, vt vix miserã cubiculo pedem liceret ef-
 ferre: verbo quidem, quod diceret dubium esse, an grauida e rege foret: re autem,
 quod vereretur, ne ex altero postea concipiens, e rege se cõcepisse mẽtiretur. Si-
 quidem & apud iuris cõsultos, & apud physicos recepta opinio est, incertũ tempus
 esse pariẽdi, & in vndecimũ vsque, & interdũ in tertiumdecimũ mensem extrahi
 partũ posse: & hæc quidẽ domestica sunt. Publice autẽ post defunctũ sepultũq;
 regem patefacta est magis apertis studiis ianua, & omisso iudiciorũ ordine, pro se
 quisq; impensius quotidie parare arma, cliẽtes contrahere, concire cuiusq; gene-
 ris homines, suas partes augere, cõsultare cũ suis, nec domestica tantũ, sed externa
 etiã auxilia accersere, donare, polliceri, nihil remittere: magisque ac magis in dies
 ad vim spectare res videbatur, & regnũ eius fore qui plurimũ posset. Poterat autẽ
 plurimũ tũc Comes Vrgellensis, Fœderico morte aui prope destituto, & per atarẽ
 magis adhortando, quam adhorrente, Duce Gandiẽ non per se, sed per alios auxi-
 lia rogante, Ludouico & Ferdinando extra regnũ proculque agẽtib;: vt Comes
 ex quatuor competitoribus, duorum qui aderãt iam victor esset, duorum qui ab-
 erant, alterũ nõ timeret, quem nemo fere priuatũ defenderet, alterius cuius adiu-
 trix factio Vrræa esset, propediem victor videretur. A deo iam de capiendis regiis
 insignibus, appellandoque se rege deliberabat. Quod vbi rescuere Catalonia vr-

bes, summopere dissuaserunt, amissurum ea via illum omne suum ius, omne hominum studium, nec a Catalonia, sed ab Aragonia incipiendum esse. Cataloniam quidem studiosam eius semper fore, verum tantam labem minime subituram esse, ut regem ipsa & prima & sola faciat, contra suas & quidem maiores natu fores. expectaret quid eligendi iudices pronuntiarent. Iam concilium, quod illi parlamentum vocant, cogi ex omnibus prouinciis in Calatauibio. Sed hoc illi molestum erat, quod res in Aragonia, quod archiepiscopo autore, quasi nauis gubernatore, administrarentur. Quid enim sperandū sibi de brachio ecclesiastico (quatuor enim brachia in Aragonia faciunt) cuius caput sit archiepiscopus, competitor studiosus, sui inimicus, cum quo Benedictus papa faciat, ut omnia communi abbatum consilio geri videantur? Quid de nobilium equestrumque cum gubernator prætorque tam sibi infensi, quam archiepiscopo obnoxii sint, cum alter affinis, alter gener illi esset? Quid de brachio ciuitatum, quod vocant regale, quorum plerique superiorum vel auctoritatem vel gratiam sequuntur? Eo quidem magis, quod dabat operam archiepiscopus, ut concilium Cæsaraugustā transferretur: idque recte ac iure fieri per suos papa asseuerabat. Quod si fieret, multo meliores fore partes Ludouici intelligēs Comes, utriusque minatus est: archiepiscopo se pro pileo pontificali impositurum cassidem ignitam: papæ rasurum esse verticem non aqua, sicut fieri solet, ante perfusum. Interea quotidie cædes seditionesque per prouincias fiebant, nec cuiusquam auctoritas aut potestas ire obuiā poterat: nemo satis alteri credere, nemo obtemperare, ipsa capita inter se dissidere, ac digladiari. Usque adeo iam in contemptum venerant exteris. Siquidē in Sicilia, de quo postea dicemus, Bernardus Caprera res nouas moliebatur, & insulæ regnum affectabat. Cuius non minor metus incessit animos eorum qui bonum publicum & gloriam Aragoniæ curam habebant, quam quis Aragoniæ rex esset, cum plus damni fieret, alienata Sicilia, quam quolibet competitorum rege factō. Igitur omnia plena motus, timoris, turbationum, ac periculorum, & velut in tempestate multorum ventorum, cum inter nautas non modo litigatur de gubernādo, sed etiam pugnatur. Huc accedebat, quod Ludouicus suā archiepiscopi, quo maior causæ suæ esset & auctoritas & gratia, miserat ad fines Cataloniæ copias militum, nuntiosque ad concilium, qui hortarentur ad iustitiam, nihil metueret, præsto esse copias aduersus perturbatores ordinis iudiciorum & iuris, nec defuturas pecunias. Idem facit Ferdinandus, non ignorans a Ludouico non minus illa in fauorem fieri iuris priuati quam publici, & contra Comitem factionibus armisque cælum ac terras missentem, auctoritate armorum esse agendum. Ferdinandum quantum fauor in aduersarios propensus lædebat, tantum recens gloria rerum gestarum commendabat, quod mari terraque victor redisset, quod imperium Castellæ ampliasset, quod pro re Christiana fortissime ac foelicissime dimicasset, quod nisi ad expediendam litem de successione venisset, prope iam regem barbarū debellasset: & de eo quotidie magis ac magis homines fauorabiliter & sentiebant & loquebātur. Ex quo animaduertēs Comes, iam duos externos competitores in dies maiorem sibi auctoritatem comparare, idque archiepiscopi opera, facinus exequi festinat, & quod minatus fuerat, perpetrare. Itaque Antonio Lunæ negotium dat, ut hominem per speciem colloqui euocatum obruncet. Erat autem Antonius etsi diuersæ factionis, tamen per familiaris archiepiscopo, ac pene cliens. Nam annuis quasi stipendiis ab eo donabatur, & eodem mense septingētos aureos Aragonicos acceperat. Id dicitur fecisse archiepiscopus, quod cum fuisset tutor Ioannis Ferrandis, fraudarat pupillum dimidiata hæreditate, eamque in Blascum qui gentilis atque agnatus suus erat, transtulerat, indignum existimans tantam generis sui hæreditatem, totam in alienum deferri, nulla ei qui ex ipsa domo esset relicta portione. Is cum postea cerneret Ioannem erecto ac sublimi animo virum, Blascum vero segniori ac longe imparem, vidit fore, ut se defuncto, ac nedum quidem defuncto, Ioannes Blascum hæreditariis bonis exueret. Ea re præsidium homini infirmiori aduersus potentiolem in diuersa factione comparauit, propinquum suum in contraria acie ponens, ducem hostium intra sua castra versari patiens ac volens, vnde mortis suæ origo

origo defluxit. Et postea cum rerum merita nesciamus, iudicia diuina mirari solemus. Enimuero hanc quam retuli causam, paucissimi notam habent. Neque ego nunc de iudicio dei in vniuersum pronunciaſſe intelligar. Scio equidem iustos sæpe multatos infortunio fuiſſe, & iniquos ſecundiſſima fortuna vſos. Sed non nunquam ſapientiſſimi non longe abſunt a coniectanda dei volûtate, cum patrem ille aut dominum agere videretur. Archiepiſcopum e Calatauibio reuertentem, atq; in oppido Almuma agentem, Antonius ait ſe adire velle colloqui gratia. Etenim sæpe eum pro familiaritate interuiſebat, collocatiſque ad inſidias in proximo nemore ducentis equitibus haſtatis, & ex parte magna loricatis, ipſe cû paucis armatis procedit. Nam armati tum omnes fere qui ex factionibus profeſſi erant, incedebat, ac præmittit e vicino ad archiepiſcopum, qui dicat ſe ad colloquium venire. Eo hic nuntio lætatus, tanquam aliquid quo gauderet ab amico auditurus, cõſenſo mulo, obuiam egreſſus eſt, decem duodecimve comitibus: Nam feſtinantia plures vndiq; conuenire non ſiuerat. Ille tardius de industria iter faciens, plus duobus ſtadiis procul a muris archiepiſcopum excepit. Cumque ſe mutuo ſalutaſſent, hic illum filii, ille hunc patris nomine: Ecquid, inquit Antonius, eritne rex Comes Vrgelli? Non me viuo reſpondit. Ego, inquit, aut te capto, aut maſtato. Maſtato reſpondit fortasſe, captiuo nequaquam. Atque hæc dicenti frenosque flecētē Antonius colaphum in medio ore incuſſit, arreptoque protinus gladio, caput ferit, reſugientem cæteri vulnerant, ſubinde caput muli, vt ab inſtituto curſu auerterent, percutientes. inter eos Antonii armiger, qui vnus lanceam gerebat, ea ſubtus brachium adducta, incurrens præcipitauit e mulo, atque ita iacentem contrucidarunt, manumque inter cætera vulnera amputarunt. Ita is qui diadema imponere regis debebat, imperio eius qui diadema ſperabat, teterrima morte eſt affectus, vltiores angelos relinquens, ne vnquam in fellam regiam illi daretur aſcendere, per quem ſummi in regno antiſtitis corpus ſcœdiſſime cõfoſſum laceratumq; iacuiſſet. Ideoque ſtatim diuinum, ſi recte æſtimemus, numen apparuit. Nam ſi tãtum animi ad inuadendam urbem illis, quantum ad aggrediendum facinus fuiſſet, haud dubie ſublata lis erat, & oppreſſa factione Vrræ, Comes regiam dignitatem vel extorſiſſet, vel impetraſſet. Nunc ſceleris, non voti, compos effectus eſt, dum hoſtem debilitatum mancumque magis de fuga, quam de vltione cogitaturum putat, tam procul poſito Ludouico, a quo peterentur auxilia: nec in mentem venit ei, plerique animalibus auctiora arma in fuga eſſe, & ingenium ex neceſſitatib⁹ crefcere. Dato hunc in modum ſpatio inimicis ad ſibi conſulendum, illi tamen illatæ iniuriæ dolore, tum inferendæ metu, ad proximum ac magis validum Ferdinandi, de cuius iure bene quoque ſentiebant, præſidium confugiunt, longe decepra aduerſariorum ſpe, qui a ſemel ſuſcepta cauſa in aliam deſciturus hoſtes nõ ſuſpicabantur: ignari plus poſſe odium quam beneuolentiam, & dolorem quam gratiam, & cupiditatē ſe ab atroci iniuria vlcifcendi, quam alieno honori inferuendi. Blaſcus quoque qui ingreſſo Antonio opem tuliſſet, nunc ingreſſus cum potentia aliis opẽ ferre, niſi ſceleratiſſimus videri vellet, & a bonis cadere, coactus eſt. Ferdinandus intelligens ex vna re tria ſibi commoda fore, quod partes ſuæ roborarentur, quod competitorũ qui validiſſimi erant, alter debilitaretur, alter hoſtes ſupra caput accerrimos habiturus eſſet, non grauate auxilia miſit. Periiit autē archiepiſcopus anno circumacto, ab obitu regis eodem menſe. Cuius morte ſolutũ concilium eſt Calatauibii, & poſtmodum cõuentus prouinciales agi incepti, ab Aragonenſibus in Alcamitio, a Valentinis in Tragera, a Catalanis Dertuſæ, quod hæc oppida finitima ſunt aliis duabus prouinciis. Quo difficilius fuit, inter diſtractos conuentus, mature deliberari, cû præſertim quotidie maiora confererentur in Aragonia certamina, gubernatore volente prouinciam in officio tenere ac quiete, Comite, accerſitis e Vaſconia & trans montes copiis, annitente reliquias aduerſæ factionis euertere, & ſuam rebus gerendis præficere. Tandem poſt aliquot mēſes, per conuētus vniuerſos, hoc eſt, per terna brachia, Valētiæ & Cataloniæ, eccleſiaſtica, patritia, plebeia, vltra quatuor illa Aragoniæ quæ diximus, locus delectus eſt in Aragonia, oppidũ Capſa, mādatumq; gubernatori vt diſpoſitis præſidiis armatorũ, cu-

raret nequid respub. detrimenti caperet, quoad interregnum duraret. Ibi cum alia multa, tum vero de iudicibus deligendis tractabatur. Interea Comes non eadē qua in Aragonia, sed non multum dissimili iniustitia, par propemodum sui fauoris ac partium naufragium fecit, Valentia primū ab alienatis a se Centelliis, deinde suę factionis propugnatoribus Villaragutis profligatis. Materies calamitatis hinc ortum accepit. Ioannes Balliera præses quem & ipsū gubernatorem vocant, ita infesto ferebatur animo pro Villaragutis contra Centellias, vt non gubernatoris sed carnificis munus se crederet accepisse, nullum opportunius vel vltioni vel iniuriæ tempus ratus quam illud interregni demens atque insipiens, qui non intelligeret neminem vehementius delinquere magistratum, quam qui personam præfidis gerit, & quod multo magis est, etiam regis qui vita excessit: tunc etiam præses nulla ex parte suus, sed totus ciuium, totus reip. est, & quasi canis in ouili sine custode, cum magis vigilandum latrandumque pro grege est. At iste infesto partium odio pro canelupus effectus, aut peior lupo canis, absente pastore partem gregis, qui colorem etsi Centellianum habebat, non tātum fugabat, sed trucidabat quoque, ad quadraginta numero, & eo amplius. cōstat honestos homines per fas perque nefas, vel suspendisse, vel securi percussisse. Adhæc vicos oppidaque Centelliarum, asperitate iudiciorum exhaurienda curauerat. Hæc cum ad Comitem deferret Bernardus Centellia, qui princeps familiæ erat, quotidieque comploraret: ille negligentius lentiusque ferre videbatur, nec curare, etsi videri volebat iniuriā propulsandam, videlicet quod vereretur præfidē cui addicta plebs erat, offendere: atque eo remissius agebat, quod Villaraguti Lunis, & Centellię Vrreis in Aragonia responderent. Sic expressa necessitas Centelliis, ab eodem implorare auxilium, a quo implorasse atque impetrasse Vrreas videbant: eo facilius quod regina Margarita, conciliatrix fauoris, aliena a Comite erat, vel ob contumeliam acceptam, vel ob suspicionem regis extincti. Simulque indignum ducebāt, cum de iure competitorum ambiguum esset, Comiti contra alios adesse. Missis itaque ad Ferdinandum, item ad Vrreas nuntiis qui auxilia implerent, Gilbertus Centellia Bernardi frater, cum bene magna clientum manu in agrum Valentinum incurSIONEM facit, & ad sex millium capitum promiscui pecoris, quę erant Ioannis Villaraguti subgubernatoris, abigit, dicens illum per corruptelam iudiciorū, cum ex aliis, tum vero ex Centellianis vicis, cum pecorum quæstum fecisse. Ad hunc coercendum Valentini magistratus tum publico tum priuato nomine equitatum, quo ipsi non multo vtebantur, a Comite accersunt. Ille confestim quadringentos equites Vasconum mittit, Raimundo Perelioso præfecto, inter primos Catalanorum procerum, forti ac strenuo. Sed ii fere sub idem tempus applicuerunt ad oppidum, cui nomen est Castellioni, ad flumen Borrianā, quo Ioannes Ferrandis applicuit, cum septingentis equitibus Saguntum, quod nunc vocant Murum veterem, quam urbem Centelliæ suę factionis studiosam tenebāt, pene mediam inter Castellionem atque Valentiam, hinc quatuor, illinc sex leugis distantem, atque vtrinque transitu prohibentem. Nam a dextro latere perpetui montes ad mediterraneam Hispaniam porrecti, nisi plurium dierum circuitu Valentiam ire vetant: a sinistro oppidum Puteoli, & alia loca natura atque opere munita, facile transitum intersepiunt. Adhæc inter Saguntū Valentiamque interiectæ paludes, vtique hybernis auctibus laxiores, vt tum erant: vix tamen intercapedinem litoris ad transitum relinquebant. Quas angustias maris ac paludis obsidere aduersus Valētinōs transituros, vt colligi coniectura poterat, constituerant. Horum vtrorumque aduentu percepto, præses Valētinus fremere ac furere, quod auxilia hostibus venissent, sua peruenire non possent, & quod inimicis non modo impune esset læsisse, sed etiam ad vltiorem iniuriā animus facultasque accessisset, & quod gubernator Aragoniæ in alienam prouinciam aduersus alterum gubernatorē per contemptum arma misisset. Tot igitur irritatis causis, iubet in posterū diē omnes qui per ætatē valetudinemq; possent, qui arma haberēt, præsto sibi essent in foro armati: vt primū socios ad Castellionē reciperēt: deinde vicos ac prædiā Centelliarū atq; fociorū igne ferroq; vastarēt. Eadem nocte ad Ioannem Ferrandis atq; Castellanos qui cum

qui cum eo erant equites, citatissimo cursu superuenit Comes Castri cum cohorte fortissimorum iuuenum a Ferdinando missus, ne quid factio atq; arma Comitis Vrgellenfis in Valentiaë finibus perturbarent. Vbi illuxit, populus Valentinus sub armis, ad duodeuiginti millia peditum ac ducentos equites, ad locum præsto fuit, maxima ex parte inuitus, quod & bellum ciuile detestaretur, & quod Centellianaë factionis plæriq; studiosi essent, quos præses præcipue arma sumere imperauerat, tum vt experiretur quam obedienter imperata facerent, animaduersurus in contumaces (nam capitale edixerat, si quis eorum non adesset) tum ne urbem diuersæ factionis hominibus relinqueret, si tantum suos eduxisset. Hæc est conditio tyrannorum, aut tyrannis similibus, vt suis ciuibus nec absentibus nec præsentibus satis confidant, etsi confidere necesse habent: ideoq; plærumq; cum res in periculum vocatur, ab alterutris cladem accipiunt, vt nunc videmus contigisse. Nam cum iis copiis gubernator sub signis vbi ad angustias venit, videt procul instructos ex aduerso hostes, magis illos quidem ad intercludendum iter paratos, quam inuadendum. Erant enim pauci, ac pene nulli ad tantam multitudinem, sed spes seditionis hostilis, & fiducia equitatus, & victoriæ pretium excitabat animos. Bernardus, iussis subsistere suis, progressus in medium, iubet aliquos e diuerso in colloquium mitti. His missis, ait: Nihil minus se cupere, quam aduersus patriam bellum gerere. Ideo nulla dum arma intulisse, vltum priuatas iniurias esse, etsi non satis pro indignitate vltum, vlturumq; si inimici iniurias facere pergant, cohibere vim, non asserre, velle rogare illos, vt a lædendo temperent, satis habentes quod ciuitatem arbitrio suo moderentur, parumper expectent dum rex declaretur. nolit esse ciuiliis belli causa, in quo vtrauis pars vincat, vtrisque si patriam amant, esse doliturum, se agnoscere ciues suos, amicos, propinquos. Deniq; cogitaret præses non tam hostili animo omnes qui secum essent, pugnuros contra nomē Centellianum quam Castellanos, atq; Aragonenses contra Bellerianum, se quidem cum paucis domesticis esse, & sociis qui plures sunt ac pugnacissimi, vt e cæde reuocare non possit: illum vero cum multis etiam inuitis, quibus bello commisso, vt pugnent, imperare nequeat. Hæc vbi magistratus audire, signum timoris interpretati sunt, ob idq; ferociores effecti, non pactationibus agendum esse respondent, aduersus exules & patriæ proditores, sed gladiis. Se regem esse, quoad regni controuersia est, proinde aut se permittant ei qui pro rege est, aut pugnam capeffant. Ille tum magna voce exclamat, ne interpretarentur se diffidentia virium illa loqui, sed patriæ charitate, prouiderent prius quam gladii stringerentur, ne tristem eum diem & infaustum patriæ redderent. Et cum nonnulli a magistratu iussi obstreperent ac conuitiarentur, tanquam tempus terenti: Deum (inquit) qui ex alto intuetur, testor, & vos homines qui adestis, & te tabellio, vt mihi publicus testis sis, inuitum me ac coactum ad pugnandum descendere cum ciuibus meis. Vos tamen amici, quos istic mihi plurimos esse scio, quæso ne committatis, vt amici vestri aut vos feriant, aut feriantur a vobis. Sunt qui opinentur illum dolo ad colloquium venisse, vt fereret inter hostes discordiam, plurimiq; a pugna se vel abstinerent, vel subducerent, prout factum est, sed ipsorum malo. Ego sicut doli incertus sum, ita illud certum habeo sacerdotum testimonio, Bernardum maluisse & amicis consultum esse, & patriæ, quam dimicatum. Post hæc verba ad suos regressus, renuntiat quid vltro citroq; dictum sit. Socii concepta ira atque spe venientibus occurrunt, & qua in parte volitare præsidem cernunt, cum robore equitum impressionem faciunt. Locus angustus pauciores adiuuat, aliquandiu acerrime, & præcipue inter equites dimicatur. Ibi duo ex primoribus Castellanorum equitum cadunt cum aliquot sociorum, sed eo acrius cæteri ingerunt, & præsidem ob regalia vestis insignia conspiciunt circumstant, atque obruncant, plurimosque comitum adiiciunt, cæterum in fugam vertuntur: pedites quoque qui circa ducem pugnabant, quia hostem a tergo adoriri non poterant, & ab alia equitum manu confertisque peditibus distinebantur, aliquantum sustinere certamen, sed minus acri animo, quod multos sociorum non periculo, sed spectaculo adesse cernebant, quasi pugnandi eis propter angustias copia non esset. At vbi ducem cum multis obruncatum, cæ-

terosque equites fugientes cognouerunt, & ipsi in fugam vertuntur, miscentur-
 que cum aliis qui manus non conseruerant. Sed Castellani qui Centellianos &
 Villaragutos non internoscerent, vt in quemque incidebant, promiscue sine dis-
 crimine feriebant. Illi qui cum sociis stante acie ferrum non strinxerant, non pro-
 fligatis sociis stringere cogebantur. Sed quis aut vincentium ferociam, aut fugi-
 entium ignauiam, reprimere potest? Cadunt igitur Valentini ex omni genere ac
 sternuntur, versisque in fugam omnibus terga cæduntur, nec fuga eis saluti erat,
 cum equitatum hærentem tergis euitare non possent. Videres itaque hos in al-
 tum mare, illos in limosam paludem, velut in castra penetrantes, & dum tutio-
 ra ab accessu equorum petunt, in voragines ac depressa labentes, nec fere præ ar-
 morum pondere emergentes. noua vbique facies, insolitus tumultus ac clamor. 10
 eodem tempore terrestre prælium tam angusto in loco gerebatur, ac cædes fie-
 bat, mari, palude, ac interiecta inter hæc terra, tribus diuersis locis continenter
 cruore imbutis. Nec omnes gladio mors absumebat, sed etiam aqua multos, &
 vtroque genere. Quod nisi Bernardus & Ferrandis intercessissent, hinc ferrum
 suorum compescentes, hinc Valentinis iter fugamque patefacientes ac præeun-
 tes, insignis inter paucas calamitas eo die Valentinis accepta esset. Perierunt ta-
 men ex iis illo prælio, & postea ex vulneribus ad quatuor millia virorum. Cæteri
 quos neque mare, neque palus, neque gladius hausit, fuga se in urbem recepe-
 runt, & ni duo ii quos dixi obstitissent, veriti urbem direptum iri, victores cum vi-
 ctis in portas irrupissent, & quod incredibile videatur, tanta ciuitas ac tam fre-
 quens a tantulis copiis direpta fuisset atque euersa: eoque missis in urbem Bernar-
 dus aliquot ex suo numero principibus amicorum, ipse Saguntum se recepit, cum
 paucis captiuis aduersæ factionis. Cæterum neque hanc humanitatem in ciues
 suos, neque superiorem pugnae deprecationem, tantæ laudi tribuo Bernardo,
 quanto dedecori illam immanitatem atque sæuitiam, quod reuertens iussit am-
 putari caput præsidis, ac præfixum hastæ tradi filio puero quem ceperat, in vr-
 bem vsque gestandum, vt in altissimo postmodum trabe suffixum pro trophæo
 statueret. Neque enim sic crudelitas inimici vlciscenda est, vt crudelior ipse iu-
 diceris. Adeo minus immane facturum fuerat filium super paternum cruorem 30
 iugulasse, quam religiosum illud patris ac filii pignus polluisse, ac ludibrio habuisse.
 In sequentibus diebus a populo Valentino acciti Centelliæ, magistratus ex
 corpore suo creant, remque publicam ad se omnem transferunt: mox Castella-
 nos accersunt, ire ad ciuitatem vt suspicabantur iratam formidantes. Sed ii ciues
 necesse habebant aliis veniam dare, qui sibi ipsis ab eisdem victoribus veniam pre-
 carentur. Raimundus audita pugna fertur dixisse, se agnoscere fortunam Comi-
 tis, cuius ducum alterius tardum ac timidum consilium in Aragonia fuisset, al-
 terius repentinum ac præferox Valentia. Nam si diem horamq; certaminis cum
 Raimundo præses communicasset, in eam cladem ventum non esset. Sed videli-
 cet nimia fiducia, quæ frequenter potentiores partes euertit, præsidem in rui- 40
 nam impulit, & priuatam & publicam. Itaque Raimundus vnum præsidem in-
 cufans ac detestans, infecto negotio rediit. Porro victoria hæc longe plurimum,
 nõ dico momenti, sed autoritatis contulit causæ Ferdinandi, coegitq; iudicia ma-
 turari, antequam omni ex parte intestinis bellis prouinciæ vexarentur. Delecti itaq;
 sunt nouem iudices, ex singulis prouinciis terni. Imparem enim numerum ad fi-
 niendas vel lites, vel consultationes, Hispani multo commodiorem existimant: &
 id temporis non poterat sententia pro aliquo competitorum ferri, nisi a sesqui al-
 tera parte iudicum, immo singularum prouinciarum: quippe cum necesse esset,
 duos ex singulis prouinciis iudices conuenire. Prouincias appello parum proprie,
 quæ sunt tantum gentes a populo Romano victæ, sed ego vsitatum vulgo mo- 50
 rem sequor, quia tria regna, vt mallet, dicere non possum propter Cataloniam,
 quæ regnum non est, par tamen duobus regnis. Non ab re fuerit, & nomina iudi-
 cum & qualitates referre, vt posteritas sciat, quos viros tantæ rei præficiendos ex
 suo quoq; corpore cõsilia tanta existimauerint. Ex Aragonia quidem delecti sunt,
 Dominicus Ramus episcopus Oscensis, quæ postea Ilerdensis, ad extremum archi-
 episco-

episcopum Terraconensem, eundemque cardinalem scimus nuper diem suum obiisse, post omnes collegas illius iudicii, in quo ipse sedebat primus: de cuius scientia, vita, autoritate dicere, parum attinet, cum iudicia hominum, hoc est honores habiti, testimonium dicant. Franciscus Aranda, vestitu ac barba horridiore, quod videlicet renuntiasset rebus humanis, alioqui ita accommodatus ad domos principum quibus diu præfuerat, moderandas, vt nusquam non & in consultandis, & in administrandis rebus ac maturandis, primas obtinuerit partes, idque sola naturæ bonitate atque ingenii dotibus, citra vllam scientiam, ac citra vllas prope modum literas, vt appareat ex homine natiuis bonis excellenti formari potius præcepta sapientiæ, quam ex præceptis sapientiæ formari hominem excellentem. In quo illud præcipue admirabantur, cum quasi pater esset, vt quasi tutor potentissimi cuiusque, tam modico exiguoque contentus foret: ideoque libertatis miræ, ac nemini obnoxius erat. Berengarius Bardeffinus, quo neminem neque illius neque huius temporis iuriconsultum in Hispania senes meminerunt maioris autoritatis fuisse, & perinde ad tantas opes peruenisse. Ex Valentia, Ferrarius dominus Cartusiæ, non tam scientia (erat enim in iure ciuili perdoctus) quam cōscientia optima, prudentiaque, ac grauitate singulari insignis. Vincentius Ferrarius eius frater, ordinis prædicatorum, cuius admirabilis in concionando laus ad exteras vsque nationes est peruagata, princeps haud dubie sui temporis oratorum duntaxat illiterate loquentium, & si vera memorantur, miraculis clarus, & ante & post obitam mortem. Petrus Bernardus, iuris ita peritus, vt Valentia nemini postferretur, vita quoque casta & integra. Ex Catalonia, Franciscus Sagarriga Terraconensis archiepiscopus, cum doctus sane in ciuili ac pontificio iure, tum vero ita facundus, vt ei primæ partes in eloquentia tribuerentur, & qui non minora ornamenta naturæ ad facunde pronuntian dum, quam episcopus Conserranensis cum in contentionem venissent, iudicatus est habere. Bernardus Vallis sicca, quem non tanti faciebant, quod in iure ciuili nulli suorum foret secundus, & in dicēdo sane admodū valeret, quanti quod pleratsq; causas gratis defensitabat: neque ex patrociniis potentiorum fauores, neque ex humiliorum gloriam captabat. Guilielmus Gnaspes vir, vt in Hispania literis satis eruditus ac cultus, atque ex omni Barcellona, cum prudentissimus tum syncerissimus iudicatus. Hi iudices quo primo die ingressuri iudicium erant, corpus domini inspectate populo communiter acceperunt. Deinde continuos triginta dies, præter feriatos, partium aduocatos audierunt, quoties & quandiu cuique libuit dicere. Libellos, disputationes, cæteraque in scriptis probationum genera seorsum singula accipiebant. Reliquam diei partem in consultando soli consumebant. Postea vero quam nihil cuiquam libitum est verborum ac scriptorum proferre, conclusi sunt in oppidi arce, hac lege vt illinc prodire fas non esset, nisi rege declarato. Qui sermones ab iis inter se habiti, vel ante quam includerentur, vel vbi inclusi sunt, an multum an parum, nihil nē dubitatum dissensumque sit, incompertum mihi est: quia nec aliquis deprehendit, & ipsi nihil intercessisse dissensionis significauerunt, siue quod ita fuerit, siue quod suæ grauitatis censuerint esse consiliorum arcana reticere, siue quod morem Hispanum custodierint, quo nefas habetur, post euictam a senatu sententiam mentionem de his facere qui ab ea sententia quæ superata est, steterint, & nihilo minus parui interest scire quid intus quæsitum sit, cum sciamus quid propalam declaratum est. Octauo die quam se concluderant, qui fuit profestus diei qui celebratur in honorem principis apostolorum mense Iunio, conuocatis partibus ad sententiam audiendam, iudices in loco edito ante valuas templi confederunt. Gradus autem templi qui multi sunt, & statim plateam ac tecta omnia, vnde prospici iudicium poterat, omnis ætas sexusque repleuerat, clausisque portis armati muros ac vicos, nequid turbæ fieret, tuebantur. Tum Vincentius a cœtu collegarum surrexit, suggestumque pro gradibus positum, & ad populos obuersum conscendit, atque oratiunculam habuit qua dignitatem quandam sententiæ compararet, tum instrumentum in quo scripta erat sententia, capit aperitque. Pendebant ab vno omnium ora, mentesque inter spem metumque solici-

tæ. Non sic ad expectationem pugnae suspensi sunt animi eorum qui de turribus domibusque populares suos cum hostibus decertantes prospectant. Nunquam post hominum memoriam tanta causa in iudiciis versata fuerat. Nemo non illuc suos affectus tulerat, nihil sane quisquam suspicabatur, nihil de futuro diuinare poterat, omnia prospera cupiditas, omnia improspira timor subiiciebat. Ipse quoque pronuntiator cum partem primam sententiæ recitasset, & ad nomen regis aduentaret, subinde magis expectationem hominum suspendebat, interloquens: Ecquem putatis iam Regem vestrum esse? quo maxime gaudebitis, qui maxime optandus est. Et cum aliquoties interfatus ardentem attentionem magis incendisset: Infantem Castellæ Ferdinandum recitauit Regem declaratum. Ad quod nomen tantus exultantis turbæ clamor excitatus est, plærisque assurgentibus ac discursantibus, vt reliqua recitationis pars non fuerit exaudita, præsertim militaribus vndique vocibus, tubisque ac cornibus, præterea bombardis obstrepentibus. Dicta sententia, ad tres conuentus nuntii cum literis quæ rem docerent, missi sunt, ad Calatauibium, ad Tregeriam, Dertusamque. Qui simul vbi cognouerunt Ferdinandum esse Regem, Accipe dixerunt, literaque passim per vrbes dimisere, legatosque ad excipiendum Regem e Castella Aragoniam ingressurum delegere. Postridie quam Rex declaratus est, cum audiret Vincentius, ad eumque referrentur voces nonnullorum causantium, non indigenam Regem, qualis Comes Vrgelli futurus erat, sed alienigenam factum, eodem in loco orationem habuit, dicens: vbi de iure successionis quæsitum sit, ibi non esse causam, cur de persona mentio haberetur. Nam Comes Vrgelli cuius vicem nonnulli dolerent, tantum abesse vt comparandus fuerit cum Ferdinando, vt iureiurando interposito & teste conscientia collegarum iudicatus sit a duce Gandiæ in succedendo superari. Quod autem ad personam pertinet, esse Ferdinandum matre Catalanum, Comitem Vrgelli Lombardum, illum patre Rege ex eadem natione, qua Reges Aragoniæ, dignitate vultus ac corporis tanta, vt sit nulli secundus, & quasi ad regnandum natus. Animo autem ac virtute, siue inter suos, siue inter hostes, vt si morem prudentium quorundam populorum sequiliceret, non minus eligendus ad regnum fuerit, quam per iudicium successionis declarandus, quæ laus nequaquam vlla ex parte in Comite agnosceretur. Quare non modo æquo sed etiam libenti animo, Regem sibi diuinitus datum expectarent atque exciperent. Et alia in hanc sententiam plura, quæ tamen insitos atque impressos diu affectus, & ab iis natam opinionem non potuerunt omnino excutere. Per vniuersas tamen vrbes tam libentibus auribus nuntius declarati Regis exceptus est, vt omnes fere sibi hunc inter competitores Regem optatum speratumque fuisse videri vellent. Valentia quoque vix bene obductis cicatricibus, vniuersi clausis tabernis officinisque lætitiâ tot diebus celebrarunt, vt iubendi fuerint per magistratum, omissis feriis ad opera reuerti. Ferdinandus primum per publicas literas certior factus se Regem declaratum, deinde legatos ad excipiendum ingredientem regnum suum delectos, & ad se iter habentes Aragoniam versus contendit. Cumq; ad fines regni aduentaret, legati Aragoniæ Valentiaq; introgressi non nihil Castellam obuiam Regi, ex equis delapsi sunt ac manum de osculati: Cataloniæ vero intra fines substiterunt, neq; ingrediente Aragoniam Rege ex equis descenderunt, quorum ego neutros neq; reprehendere, neq; alteris præponere auisim. Nam priores illi officiosum existimarunt non excipere Regem suum, velut ex limine domus, sed prodire in viam, & obuiam progressos introducere, habito maiore honore, quam qui paribus haberi solet. Pares enim ex equis sibi dexteras porrigunt. Posteriores vero magis consentaneum putarunt, non egredi in alienum, sed ex solo patrio Regem in possessionem regni admittere, neque descendere ab equis nouo exemplo, quod superioribus regibus sciebant non fuisse factitatum. Sunt enim varii mores hominum variaq; sententiæ, suis quæq; defensoribus tutæ atq; honestæ. Rex tamen horum nulli manum porrexit, sub humero sinistro admouit, præterquã Francisco Clementi episcopo Barcellonensi, qui fuerat patriarcha Hierosolymitanus, quem quia nouerat suæ partis cupidissimum fuisse, suauitatus

suauitatus est. Atque ita communiter legati cum ingenti ex omnibus regnis manu
 procerum Calatatiubium, mox Cæsaraugustam deduxerunt. Vbi non multos di-
 es est commoratus, dum pacificaret interposita sua autoritate dissidentes, neque
 regis existimauit munus esse, meminisse iniuriarum quas priuatus accepisset, &
 odiorum quæ aduersus se nonnulli gessissent. Nam qui priuato hostes extitissent,
 postea regi non hostes sed clientes esse, & quibus prius ipse infensus fuisset, post
 regium nomen, patronum, tutorem, patrem esse debere, nec præterita sed se-
 quentia delicta cognoscere. His in concordiam reuocatis, idem de Valentinis qui
 ibidem aderant, etsi nonnulli saluum sibi ius esse quo semper illa natio vsa est, in-
 ter se belligerandi postulabant, effecit. Nemo enim gerere inimicitias æquum si-
 bi censebat, cum videret regem suas deposuisse, & in neutros se propensio-
 rem ostendere, paratum & passos & inferentes iniuriam vlcisci. Est quidem hic apud
 illius gentis proceres mos, siue æqua siue iniqua ratione introductus, impune in-
 ter se certamina conferendi, quo pugnaciores reddantur, si belli terror a duo-
 bus potentissimis regibus ingruat, vtrunque latus prementibus Franciæ atque
 Castellæ. Sed regiæ potestatis fulgor quoties audet, ac iusta causa subest, gliscen-
 tia hæc simultatum certamina quasi nubila repellit & discutit. Forte iis diebus
 dum hæc geruntur, Alfonsus Regis primigenius, vix adolescentiam ingressus,
 cum isset venatum, nactus est eximia magnitudine aprum, quem, vt velocissimo
 equo vehebatur, præcipue vrgebat, cupiens aut solus occidere, aut primus ferire.
 nec procul aberat Iberus longe maximum Hispaniæ flumen, Cæsaraugustæ mu-
 ros præterfluens. Huc aper seu casu, seu vti in locum iam sibi antea notum, cur-
 sum intendit, perque ripas atque inuia se demittens, aquas ingreditur. Alfonsus a
 tergo instans, ac iam iam feriens, eadem ripa & semita consequitur, ac ne tam in-
 signem prædam, hoc est tam insignem cum laude victoriam, quam in manibus
 habebat, amitteret, & ipse adacto equo flumen intrat, immemor quantum peri-
 culi adiret, natantemque feram natanti equo infesta vrget hasta, quasi illam pos-
 set in tam rapido fluuio capere. Hoc spectaculo Bernardus Centellia (eius curæ
 commissus adolescentulus erat) exanimatus, reuocare pergentem clamoribus
 cum non posset, ipse quoque cum aliis nonnullis aquas ineunt, magis verentes in-
 famiam destituti filii regis, quam vitæ periculum. Ille inter natandum quoad po-
 terat, ferire conatus, in vltiorem ripam euasit, atque illinc aliquandiu persecu-
 tus, strenue occidit, & maximi apri, & maximi fluminis victor. Rex vbi resciiuit,
 inter cogitationem periculi & admirationem facti, nec indignationem nec læti-
 tiam ostendit, nolens neque strenuitatem reprehendere, neque audaciam nimi-
 am adiuuare. Hac ex indole Alfonsus futuræ magnanimitatis specimen dedit, si-
 cut patientiæ ac mansuetudinis ex eo quod egit post ea diebus. Concesserat rex
 venatum, non tam ex more, quam vt Petrum ex filiis minimum circiter nouem
 annos natum, venationibus, vt sic dicam, initiaret. Atque vbi bona dici parte, &
 suos & filiorum oculos animosque multifaria venatione paut, iussit filium ad te-
 nerum adhuc aprum, canis morfu retentum, fauciumque accedere, atque illum
 hasta ex equo ferire, vt tanquam præda a se capta lætus vigorem animo præsu-
 meret. Cum in hoc occupatus est puer, & multi cum risu hilaritateque exhortan-
 tes, vt fit, circumfunduntur, & vt spectaculo interfint immiscentur, indignissima
 res contigit. Equus cui insidebat Bernardus Centellia, Alfonso, vt diximus, da-
 tus custos, tanquam Achilli Phœnix, calcem magna vi incussit adolescenti in ex-
 teriori parte genu sinistri. nesciebat ille calcitrosus esse equum, quippe quem
 commodato forte eo die accepisset. Ad eum ictum Alfonsus non exclamans, ne-
 que ingemiscens (pudebat enim a dolore vinci) tantum ad plagam apposuit ma-
 num, & represso gemitu, dissimulare magnitudinem mali conabatur: sed pal-
 lor infecutus & rigor, & quod iam iam collapsurus videbatur, dolorem ingen-
 tem periculosamque plagam indicabant. Tum inter amplexus multorum qui
 accurrerant, ex equo humi depositus cum esset, pro loci opportunitate vulnus
 obligabatur, multisque in extremo adolescentulum esse mussitantibus, aliis cir-
 cumfremantibus, aliis nuntiatum regi qui non nihil aberat, euntibus: fuerunt

qui Bernardo suaderent vt fugam capefferet, ne adueniētis iram Regis opperire-
 tur: solus frater ne faceret, dissuasit. Fore enim vt velut noxium ac sceleris consci-
 um, multi sequerentur etiam Regis iniussu. Nam quisquis fugit, alios quodammo-
 do inuitat ad insequendum, a quibus vel retrahendus esset cum dedecore, vel pu-
 niendus in fuga, ob facti vltionem. Siquidem impune est peccasse iis, qui vt Regi
 gratificarentur, alios offenderunt. Rex audita re cum attonitus accurrisset, fre-
 mensq; diceret, Vbi est qui primigenium meum mihi peremit? ille reluctans do-
 lori, vultu ac voce erectiore quam pro viribus, Nihil est, inquit, periculi pater, nihil
 mali erit, solent huiusmodi contingere, equus me non homo percussit. Hæc ver-
 ba velut pro amico timentis, extenuarunt & apud patrem & apud cæteros culpæ 10
 atrocitatem. Quanta autem hæc fuerit animi præstātia fortitudoq; declarat quod
 aliquot diebus per extremos dolores sine vlla recreatione iactatus est, desperanti-
 bus iam medicis quin plagam facer ignis corripere, nisi superuenisset chirurgi-
 cus quidam Ferdinandus Alfonsi, vir dignus, vel hac vna curatione, qui literis me-
 moriæq; mandetur. Recepta salubritate filii, Rex Dertusa, vbi se tenebat papa,
 deinde Ilerda studiorum nutricula, Barcellonam peruenit, ibiq; concilium gene-
 rale prouinciæ Cataloniæ indicit. Necdum se Regem Siciliæ appellari volebat,
 priusquam illius possessionem recepisset. affectabat enim regnum Bernardus Ca-
 prera, nomen ac spiritus aui referens, qui ornatissimam Genuensium classem bello
 vicit & cepit. Huic quidem spem faciebat, quod per mortem Martini Aragonia 20
 intestinis bellis laborabat, quod in Sicilia neminem neq; potentiæ, neq; factionis,
 neq; autoritatis maioris sciebat, adhæc quod erat prætor insulæ, quem magistra-
 tum iustitiarum vocant. Nam Blancam Regis Nauarrensis filiam, quæ fuerat vxor
 Regis Martini filii, vt sceminam contemnebat, eamq; vt spoliaret ac se augeter, au-
 toritate priuatam videri volebat. quod defuncto Rege cuius partibus fungebatur,
 exauctorata esset. Se autem cum antea, tum vero nunc esse summum magi-
 stratum, & ad quem spectet moderari prouinciam. Neque vero ob id modo ad-
 uersabatur reginæ, vt primus ipse ac solus magistratus esset, quo facilius regnum
 occuparet, sed vt illam quoque in matrimonium acciperet, quo maiorem sibi au-
 toritatem compararet, ad regium nomen assumendum. Faciebat prætereā spem 30
 vicinitas Ladislai, autoritasque alterius summi pontificis, si plures eodem tem-
 pore possunt summi pontifices esse. Nam tunc de pontificatu contendebant, Be-
 nedictus, Gregorius, Ioannes. Colorem autem iuris præbebat, quod defuncta si-
 ne liberis Maria Siciliæ regina, regnum ad Martinum eius virum non potuerat
 peruenire, nec deinde ad Martinum patrem, eoque illum Regem esse debere
 quem sibi Siculi ipsi delegissent. Cogitabat & aliam apud se ipsum causam, quod
 si Blancam in matrimonium accepisset, vendicaret sibi ob hoc quoque regnum,
 quod Blanca Mariæ, vt propinquæ succederet. Siquidem Maria proneptis fue-
 rat Regis Nauarræ ex filia, quæ fuit prima vxor Regis Petri, vnde vxor Regis Fœ-
 derici mater eius genita erat. Ex quo intelligi licet, quod præpostere Bernardus 40
 ageret, veluti alienam a regno Siciliæ Blancam insequeretur, cuius hæreditario
 iure regnum sibi destinabat asserere. Hac cogitatione qua fallere alios volebat, vt
 mea fert opinio, tam callidus, tam vaser vir non fallebatur. Neque enim eum fu-
 giebat, multo proximiorē Mariæ fuisse Martinum patrem, vtpote auunculum,
 vti modo ostendi, pariter & consobrimum, cuius mater, soror Fœderici Regis fu-
 isset, vtroque ex parente. Quod ius propinquitatis erat in Helianora regina Ca-
 stellæ, cuius filius Ferdinandus eodem gradu propinquitatis contungebat hanc,
 quo Martinus, qui fuit vir suus vere Rex Siciliæ non modo viua vxore, sed etiam
 mortua, cum præsertim Siculi Regem, & ante mortem vxoris, & ea mortua
 agnouissent. Sed Bernardo si regno reginaque vxore potitus esset, quantu-
 lumcunque ius satis sibi fore videbatur. Hoc in loco mihi consideranti Mari-
 am, quæ patri in regno successit, Martinum vel alterum, vel vtrunque, qui
 in ius sceminæ successor fuit, Bernardum qui tenui hæreditarii regni apud sceminam
 filo, velut anchora nauem spei suæ firmabat: subit admiratio de A-
 ragonensibus, qui nolebant propinquos Regis ex scemina in suo regno suc-
 cedere,

cedere, cum velint suos hoc eodem iure succedere in alieno. Itaque sic, ne alia repetantur, Ferdinandus in regno Aragoniæ potuit succedere, quo modo Martinus in Siculo. In hoc, sicut dixi, Bernardus non fallebatur, fallebatur in eo quod multo maioris haberi debet & erroris & detrimēti. Erat ei in optatis eximia singularisq; Regine pulchritudo, & in tam dubiis rebus atque arduis amare vacabat, aut vacare videbatur: cum potius optandum foret, illā minus speciosam esse, hoc est minus superbam ac fastidiosam, utriusque viro nec iuveni nec formoso. Ea propter si propalam in matrimonium peteret, extimescebat ne respueretur, neue factum suum non satis idoneo colore tegere posset: quippe qui credi volebat, velle insulam in officio tenere, donec in Aragonia interregnum. Constituit itaq; dolo atq; insidiis rem tractare, si id parum procederet, blanditiis ac promissis, ad extremum adhibere terrorem atque vim. Tenebat se per id tempus Regina in vrbe Catina, ubi arx inter primas tuta, & mari vicina est, sed diuersabatur fere in propinquo monasterio cum sanctimonialibus, quod nullarum esset quam illarum consuetudo, vel aptior viduæ fœminæ, vel ad famam honestior. Hoc in loco Bernardus eam comprehendere cum parasset, illa seu admonita a suspicantibus, seu certior facta a scientibus, in arcem furtim concessit. Qua de re Bernardus maiorem in modum dolens, nō modo quod deceptus spe foret, verumetiam quod vehementi confligaret inuidia, qui dolo in Reginam vteretur: misit ad eam qui de colloquio agerent. cupere enim se purgare inuidiam & suspicionē ab illius animo adimere. Nec abnuī Regina. Verum quia parum fidei vterq; alteri haberet, conuentum est, ut illa de puppi triremis, hic de ponte, quo littori nauis iungitur, sermonem faceret. Ille post multa verba quæ ad purgationem facti attinebant, dicitur intulisse coniugii mentionē, & ad ea turbato vultu Regina subiecisse, Hui senex scabide, nec plurā his, auertensq; se iussisse Raimundum Torres (is erat dominus triremis, solusq; aderat) retraheret longius a terra triremim. Is protinus imperans remigibus in altum referre nauim, coegit Capreram conantem excusare præ sentem orationem, cum præterita facta male purgasset, prope de silire de ponte, ne in mare cū ipso ponte decideret. Hic vero pernegabat postea se de coniugio appellasse Reginam, ideoq; nec eam fastidiose respondisse: sed hanc sibi contumeliam ab inimico impositam, qui magis ut incommodaret ei quem oderat, illic triremim habuisset, quam ut Reginæ gratificaretur. Quæ dicenti non defuissent, qui crederēt, etsi sciebant nauem adhuc stante eo in ponte reductam fuisse, nisi quæ infecta sunt indicassent, non modo affectasse vxorē, quo facilius honestiusq; regno potiretur, sed etiam corpus adamasse. Erat enim vir alioqui in primis mulerosus, ut nescires Martē ne magis an Venerem coleret. Lapsus hac iterum spe, & per contumeliam elusus abiit indignans ac minabundus, se monstraturum illi quam inconsulte ageret, quæ recusaret cum summo magistratu consilia in publicam salutem agitare, potiusq; cū aliis priuatis hominibus consultaret, & seorsum haberet cōciliabula, cū iam priuata esset. Itaq; cōparatis copiis, partim vi, partim minis, partim autoritate ciuitates plurimas ab illius ditione ad suam transfert. Idē propediem facturum de Syracusis videbatur. Quam urbem non ut regiam, sed ut peculiarem, traditamq; sibi pro vitæ dignitate, Regina cordi habens magisq; quā cæteras amittere verita, illuc se cōfert, accersitq; Sanciu Doris Egidii, de quo supra diximus, filiū præfectumq; classiarū, quem vulgo Almiracū vocant, quod sciebat simultates gerere cum Bernardo Capra, ut rationem iniret, qua tam violento viro queat obistere. Is cum ad eam vna cum subpræfecto in arcem venisset, Bernardus seratus, ut dicebat, matrem cum pullis vna capturum esse, eodem accurrit cum septingentis equitibus, ac mille pedibus, arcemq; prætergressus urbem inuadit, ac nemine repugnante, tū propter metum, tum propter gratiam ac factionē recipit: comitibus Sancii qua potuerunt fuga elapsis, quos Sancius in arcem admittere noluit, quod re cibaria admodū tenui vtebatur. Vix recepta vrbe, Bernardus arcē obsidere atq; oppugnare instituit, prætendens urbem quidem redigere se voluisse in suā potestātē, quo teneret in officio, donec de iure Regis in Aragonia disquireretur: arcē vero obsidere, non tam ob Reginam quæ non nihil ab officio recederet, quā ob Sanciu capitalissimū suū,

qui cum semper alias in se male cogitauit, tum maxime id temporis post reconciliatam gratiam arma contra se sumpsit, & aduersus præsidem consilia cum primoribus de administrando bello agit. Est autem arx, Marchettum vocant, in iis angustis, quæ porthmos Græce dicuntur, quasi limite quodam inter continentem, vt sic dicam, & urbem pene insulam, & sic olim vocabatur, cum non vrbs, sed tertia pars vrbs esset. Has angustias duo portus coarctant, maior minorq; supra maiorem arx posita est, breui muro cum porta arcem portumque iungente, ab altera parte longiore muro, & sine porta, ad minorē portū producto. Ita nemo terrestri itinere urbē aut ingredi aut egredi potest, nisi per portā arcis subiectā. Eam portā cum repentino aduentu Bernardus occupasset, custodiri iusserat, dum urbem vel cepisset, vel desperasset, neue fortassis re infecta, confecta hostes commodam fugam nanciscerentur. Vtraq; itaq; fronte terræ occupata, arcem & ab vrbe, & a continente munitionibus cingit, stationes extruit, præsidia disponit, oppidanis seu voluntariis seu inuitis nūquā intermisso labore adiuuantibus, ac nequa nauis a portu maiori (nam id a minori propter angustum aditum non timebatur) subuenire posset, vtraq; castra ducto super aquas ponte committit, machinisq; erectis ac tormētis saxa iaculātibus, obsessos quotidie oppugnat, ne noctibus quidem ad quietem datis, & quod minime decebat amatorem (honus sit auribus) firmum ac peiora firmo, quæ teterrimum odorem remittunt, sæpius quam saxa in arcis tecta iaciebat, nolens deesse fortunæ, vt dictitabat, votis suis aspiranti. Et si paucorum dierum cibos esse obsessis ei compertum erat, tamen nihil longius videbatur, quam vt Reginam quam cupiebat vxorem, ac tantopere amabat, & Almiracum quem nec minus oderat, & suis consiliis aduersum præcipue timebat, redigeret in suam potestatem, id est, antequam Rex in Aragonia constitueretur, ipse se Regem in Sicilia faceret. Huic tantæ rei conficiendæ & liuor & perfidia, si ei credimus, impedimento fuerunt: si cæteris, auaritia: & vt ipse arbitror, irreligio. Siquidem laudes eius hæc duo præcipue vitia fœdabant, sacrorum contemptus, ac tenacitas. Quorum alterum numinibus, alterum hominibus in primis inuisum est. Quanquam in eo non fuerunt illæ virtutes quæ amabilem reddunt, humanitas, affabilitas, comitas, clementia, largitas, magnificentia: sed quæ venerabilem, atq; interdum horrendum, seueritas, austeritas, tolerantia laborum, inedia, algoris, æstus, vigiliarum, multatio fontium ac negligentium segniumq; & his similia. Erat in eisdem castris Ioannes Moncada, frater Antonii Comitum Darnonis, cui postea in paterna hæreditate successit. Hic cæteris quidem in rebus Bernardi partes fouebat, sed in oppugnanda Regina dissentiens, cum verbis hominem a sententia reuocare nō posset, clam armatis sociis, salutato duce, ac retinere conante, erupit e castris, nonnullis qui cæteros quoscumq; possent ad si militer agendum suaderent relictis. Ad eum se in tutiora insulæ loca recipientem, Sanciani confluunt, itemq; alii qui melius de re Catalana sentiebant, & rebus nouis Bernardi infensi erant: atq; paucis diebus ex composito sub exortum auroræ Raimundus cū sua triremi ante portum Syracusanum præsto fuit, & Ioannes Moncada cum trecentis equitibus, totidemq; peditibus ligones dolabraque ferentibus, castra inuadit, fossas implet, vallum rescindit, præsidium deiicit, atque in ipsa castra irrumpit. Cumque vndiq; ad arma conclamatur ac discurretur, & vt quisque primum tela ceperat, ad periculum properat: Ioannes obuios quosque ipso impetu propellens ac sternens, ad pontem peruenerat, triremi ad tumultum excitata, atque ad constitutum locum festinante. Sed ii qui in vltioribus castris erant, raptim sumptis armis, cum auxilium alteris castris ferunt, in ipso ponte Ioanni occurrunt. Ibi pugna oritur, paucis ad prohibendū transitum sufficiētibus: & nox, & angustia loci, & suspensa super aquas machina, pedestribus quam equestribus aptior, ancipitem magis atque horribiliorem pugnam reddebat. Ad hæc a tergo magis ac magis atrox certamen accendebatur. Cum interim Bernardus in medio suorum volitans, alios vt arma capiant, alios vt dimicent exhortas, multos castigans atque increpans, nulli satis fidens, atque vbiq; insidias suspicans, omnia ipse munera obibat. Ioannes e diuerso, nunc ad primos, nunc ad medios, nunc ad postremos recurrebat, iam eos qui ad vltiorem partem pontis obstiterrant,

10

20

30

40

50

rant,

rant, summouerat, ac multi suorum peruaferant: nec magno distabant inter se ipsi
 duces spatio, cum Ioannes Bernardum agnoscit. erat enim sine galea, & linteum,
 sicut e cubili surrexerat, circumdatum capiti gerebat. Tunc Ioannes exclamat ad
 socios, ut eum solum peterent, cuius caput linteo cernerent obuolutum. Atque ita
 a plurimis Bernardus petebatur, & fortasse summum discrimen adiisset, nisi cog-
 nita re linteum abiecisset, paulumque donec galeam caperet, declinasset atque
 latuisset. Ibi reuersus ad pontem prælium maiore manu suorum iam senescens ac
 languidum redintegrat: & cum omnis moles belli in pontem contrahitur, pons
 ipse soluitur, multosq; mortales maiori quidē cum metu quam cum noxa in mare
 exposuit, sed maiori dolore damnoq; Reginæ, quam eorum qui deciderūt. Quip-
 pe eo ipso tempore quo trepida illa ad descendendum in pontem, & inde in triremim
 accingitur, pons interruptus est, atque ea præcipue parte qua descendendum
 erat. Sic enim tabulata ac trabes disiectæ atque euersæ sunt, ut quasi dedita opera
 exitum ad euadendum in triremim interseperint. Sed patefacta porta muri ab
 auxiliaribus qui in vltiora transierant, utique adiuuantibus nauticis, & iis qui in
 arce erant, cæteri per portam non fugiendo, sed se recipiendo ingressi, potiuntur
 vltioribus castris, in urbem aut quocunque poterant plærisque Capreranis mi-
 litibus qui in iis castris fuerant, fuga tendentibus. Cæteri aut capti sunt, aut ad ve-
 niam petendam, priusquam caperentur, se contulerunt. Simulque Syracusani su-
 perueniunt: qui ut Bernardum iuuissent, si vincentem reperissent (nam superiores
 in bello adiuuare tutius est) sic meliorem naçti Reginæ conditionem, se illi (nec
 mentiebantur) auxilio venisse dixerunt. Atque ita soluta obsidio, recuperata vrbs,
 & Regina sine trepidatione in nauem imposita est: Sanciusque ne quam ansam
 præberet Bernardo ad Reginam propter ipsorum simultates offendendam, cum
 Ioanne sociisque abiit ad suam & Reginæ iniuriam vlciscendam. Et dum hic at-
 que ille ad roborandas pro se quisque vires elaborant, legati interim e Catalonia
 Drepanum appulsi sunt, missi ad reconciliandum Bernardum cum Regina & San-
 cio, consulendumque regno, nequid tale in Sicilia, quale apud eos, aut deterius
 accideret. Venerat autem Regina iam Panormum, tenebatque se in domo regia,
 quæ dicitur illorū lingua Hosteriū, posita super littus maris, a fronte vero ad caput
 ingentis plateæ & fori, qua ad mare exitur, quondā aperto prospectu, nunc quan-
 tum ipsum forum ac campus est, fornicibus in speciem muri prospectum interse-
 pientibus, in quorum pene extremo porta est, quæ nonnunquam vehementi A-
 quilone vndis alluitur. Hac in domo, tantaque in vrbe, qua nulla populis in ea in-
 sula frequentior est, nihil sibi timebat Regina, præcipue post aduentum legato-
 rum. Atqui Bernardo ea vrbs maxime opportuna insidiis, quod illic nihil cauere-
 tur, videbatur: nec domus inopportuna, quod remota a frequentia vicinorum es-
 set, & legatorum aduentus securiorem & magis indiligentem redderet, & alioqui
 maturandum erat, antequam quod suspicabatur, a legatis iuberetur. Itaque com-
 positis insidiis, omnia itinera obsidet, nequis Reginā admonere, aut legati se prius
 adire possent. Nulli illo triduo ab oppidis Bernardi quæ illic multa possidebat, iter
 Panormum versus patuit: eoque Petrum Martini, qui postea fuit scriba portionis,
 nuntium legatorum iubentium triremim quæ ad Panormum esset, primo quoq;
 die ad se venire, duobus diebus & dimidiato apud se retinuit in oppido Alcamo.
 Sed nimirum fraudis ac sceleris plærunque comes est aduersa fortuna. Si nuntio
 per eum licuisset eodem die Panormum peruenire, proxima nocte triremis do-
 minus e statione soluisset: nunc ea triremis prædam e faucibus lupi hiantis ac iam-
 iam rapiantis eripuit. Enimuero tertia die sub meridiem profectus, intempesta
 nocte Panormum furtiuo aditu ingressus est, nec tamen ciuitatem fefellit. Nam
 ad eius aduentum, ut insolito tempore, strepitus tumultuantium excitatus est, &
 clamor aliorum alios inclamantium, & vbi erat plus timoris, vociferatio aut trepi-
 dantium, aut adhortantium, & necesse est maiorem videri sonum in silentio no-
 ctis. Multi nomen Capreræ compellabant, non ex suis, sed ex aliis qui hominis mi-
 lites agnoscebant. Ita notitia rei ad Reginam peruenit. Illa se magis, quam urbem
 inuadi intelligens, exanimata e cubili profilit, domus multo magis quam vrbs

muliebri metu ac lamentatione cōfunditur, ne spatium quidem illis vestiendi datur, cum pro sua, tum vero pro dominæ pudore sollicitis. Timor ipse ac festinatio fatigentibus ad celeritatem impedimento est. Seminudæ igitur atq; neglecto capillo e cubiculis erumpunt, & inter primas Regina, quod consilium ineant, quo se conferant, ignorant: & cum mature factò opus est, in ipsa calamitatis impendentis fuga hæsitant. Iamq; inter deliberationem ac festinantiam, velut ex incendio per gradus lymphatæ, in viam se proiecerant, cum in mentem venit vicinæ triremis. Nam arcium altera, quam longa vrbs est, distabat, altera mari adibatur. Ibi capto consilio, & iam magis ac magis in vrbe tumultuari audiebant, succincte & refalsalamentatione, cursum capeffunt, & campum quanta nunquam celeritate, & prope vno spiritu transmittunt, perque portam egressæ, inter quas velocissimam aiunt fuisse Reginam, vt quæ maxime timebat, aquas ingrediuntur, subductis supra genua vestibus, nec reformidantes, aut vadi altitudinem, aut humoris algorem, cum tempus anni adhuc hybernum esset, sed vt quæque prima veniebat, securam maris & frigoris intrabat. Etenim fuga ipsa tam effusa, maiorem illis imaginationem hostis, velut in tergis earum hærentis, impresserat. Dignum profectò risu spectaculum, si cui ridere in tali casu vacaret, & alienum periculum turpitudinemque spectare voluptati foret. Mulieres crinibus pene passis, nocturna tantum veste indutæ, aut altera quoque circumuolutæ magis quam amictæ, & inter eas Regina vt dignitate, sic celeritate præcipua, quasi pro corona currentes in stadio, diuaticatæque ad femora irrupere in mare pene glaciatum. Sed huius timoris, turpitudinis, risus, frigoris, & cuius audus erat captiuitatis, Bernardus postea pœnas vicemque persoluit. Ibant per mare non ausæ vocare nauarchum, ne ab hoste exaudirentur: pauci famuli quibus Regina nonnullæque aliæ innitebantur, vocatum nauarchum orabant, vt periclitantibus adesset. Statimque ille a vigilibus qui rem videbant, admonitus, obuoluta veste, e cubiculo stupefactus exiit, iussitque remigibus admouere triremim, & deiecta scapha Reginam ceterasque tanquam e naufragio attonitas exanguesque excepit. Cum hæc triremim, Bernardus in domum ingreditur, compertaque ad nauem fuga Reginæ, execratus diem, En, inquit, tertio manus meas effugit: atque ita indignabundus ad cubiculum Reginæ perrexit, intrauitque. Vbi cernens cubile turbatum, quale solet ad subitum timorem relinqui: Perdicem, ait, perdidisti, sed nidum teneo: protinusque depositis vestibus, vt adhuc erat tepidum subit, ac per totum se volutans, & subinde spiritum per nares trahens, significabat more venatici canis ad lustrum feræ, ipso se odore delectari. Tanta ei fuit inter maximarum rerum conatus cura amoris, tanta etiam intemperantia, vt quod in primis dissimulatum oportuit, & quod antea pernegauerat, id nunc detegeret atque fateretur. Sed opinor posteaquam prope iam deprensus esset, fauorabile sibi apud eam ducebat, si amator videretur. Illa sequentibus diebus ad Soloentum deuecta est, oppidum in dextro littore Panormi positum, decem millibus passuum remotum. Legati interim, quia triremis tardius opinione veniebat, terrestri itinere Panormum veniunt: quos Bernardus quotidie inani spe pascens, Reginam nunc blanditiis, nunc terroribus adoriebatur, adeo vt arce Panormitana, quæ palatium dicitur, castris circumdata, Soloentum se cōferret, ostentans se Regine vti strenuum in equitando, & amari dignum: cum tamen, vt constat, robustius equitaret quam decentius. Iam nemini pro ambiguo erat, eum & Reginam coniugem, & regnum petere. Legati quoque, cauere quid ageret, monebant. Sed ille contumaces rebellesque cohercere, e dignitate sui magistratus esse respondebat, esse ex suis hostibus qui cum principibus Italiæ fœdus inierint. Ita quod suum crimen erat, quo magis abesse ab eo videretur, vt sunt peruerforum hominum artes, alteri prior obiebat. Verum tunc animus regni affectator apparuit, vbi declarato Rege Ferdinando, ab incepto non destitit. Tandem Antonius Moncada cum suis, tum vero copiis Sanctii, sed vt dicebat, auspiciis Reginæ, tanquam summi in insula magistratus, obuiam venit, ac per nuntios agit, vt a Panormitanæ arcis obsidione discedat, quas vrbes, quæq; oppida recepit, restituat, eam superiorem agnoscat. Ille se responsurum per se ipsum, renuntiare

nuntiare iubet, legatosq; subsequutus, cum maiore copiarum parte occurrit, cumque aliquam diu instructa acie vterq; steterisset, neutri incipere certamē, cum ambo in loco tuto essent, visum est. Paucis diebus, siue prodicione Vasconis cuiusdam, vt sui dictitant, siue calliditate hostis, dum partem valli qui extra muros est, circuit, ac stationes recognoscit, improuiso hostium aduentu circumuentus est, & cum aliquantisper gladio se in orbem tutatus esset, captus. Itaque qui capere Reginam conabatur, qui cōiugio, qui amori, qui regno acquirendo operam dabat, iam tantum de amittendis bonis, de seruitute sua, de morte cogitabat. Traditus enim in manus Sancii, ductusq; in castellum cui nomen Mota, atque ibi ab inimico in cisternam vacuum demissus est. Nec ita multo post ad immensam pluuiam laxatis cadurcis, tāquam fortuito id accidisset, cum ex imperio factum esset, riui in cisternam defluebant, eamq; replebant. Bernardo identidem vociferante, auxiliumq; implorante, nemo ei domesticorum respondebat, tanquam obstrepente eorū auribus pluuiam, ne audirent, & ad alium quendam locum quo imber penetraret, occupati essent, donec innatante iam lectulo, non procul a vitæ periculo erat. Tunc quidam veluti tunc primum audisset, ab ore cisternæ respondet, ac festinabundus domino nuntiat, qui miserātī similis, propere succurri imperauit. Educitur e profundo lacu, obscuraque testudine Bernardus, modo Siciliae regulus, veste, capillo, toto corpore madēti, & hoc, vt vix credibile videatur, ex pluuiam. Atq; hic fuit horrendi carceris exitus, sed in locum transitus omni carcere grauiorem, etsi non grauior esse videbatur, ita res ei abominanda contigit. Aliquot adulatus diebus hominibus a quo custodiebatur, vbi sibi factum esse familiarem beneuolumq; existimat, tentat pretio corrumpere, daturum se, si liberetur opera illius (vt solent qui vitæ periclitantur) montes aureos, in presentia antequam illinc pedes efferat, mille aureos. Custos respondet, se ea nocte deliberare velle, idque spatium dari impetrat. Rem confestim ad Sancium defert, iubetur vt mane petenti annuat, pecuniamq; in manum tradi sibi curet, cæteraq; quæ agenda sint docetur. Mane deliberatum sibi esse vt adiuuaret calamitosum, iurat se, vt Bernardus excogitarat, e fenestra turris eum per funes demissurum. Eo die pecunia per amicos clanculum affertur, pernumeraturq;. Proxima nocte, de tertia vigilia summisso fune caligis complicatis, nulla amictus tunica demittitur, custode, vt validius conturbaret miseri consilium, urgente ad descendendum, tanquam anxius esset, ne in fuga deprehenderetur. Ille noctis pariter & timoris tenebris confusus, dum celerius quam manus ferunt, lubrico fune delabitur, adaptatis ad id retibus inauditur, & ritu ferè cassibus captæ, hæsit: ita vt nec sese deiicere, etsi præceps casus erat, posset, nec receptus in fenestram vllus daretur. Si ferrum ad manum fuisset, mortem fortassis sibi ipsi cōfessisset, sed mors id loci pudenda quoq; erat, atq; inimico iucunda, & auiditas iniuriæ aliquando vlciscendæ, contumacem vitam ad perpetiendam dedecora faciebat. Nocturnum frigus, & postea solem adurentem corpus non sensit, cum animū magis dolor vreret. Non tam e tenebris cisternæ produci in lucem optauerat, quam nunc e luce reduci in tenebras. Ita totum diem retibus inuolutus, ac plane irretitus, tanquam Mars in adulterio Veneris, ridiculum simul, ac miserādum plurimis spectaculum fuit. Cuius turpitudini hic quoq; cumulus accessit, vt cum ad transitū notorum atq; honestorum virorum faciem vellet auertere, prohiberetur, ne illis posteriora ostenderet: nec quod cibo ac potu caruerit eo die doluit, sed qd' ea que nisi remotis arbitris decore non sunt, præsentibus arbitris facere non licuit. Receptus vesperi eodem vnde fugerat, si fugisse est e carcere in laqueum incidere, aliis quoque ludibriis non caruit: donec Rege Ferdinando poscente per legatum suum vincētus productus est, ac legato traditus, a quo solutus ad Regem protinus in Cataloniam Barcelonamq; se cōtulit, & in pristino apud illum honore habitus est. Hunc exitum habuit conatus occupandæ Siciliae Bernardi Capreræ. Cui si res prospere cessisset, haud minus inter Hispanos Italicosque bellum excitasset, quam olim pro eadem insula inter Pœnos atq; Romanos, aut Athenienses Lacedæmoniosq; exarsit. Recepta itaq; insula, Rex Ferdinandus Siciliae quoq; Regem se nominari voluit. quod antea noluisse, haud in postrema equidem magnanimitatis

parte posuerim. Nam quas res nec possidemus, nec possidere contendimus, eas nō belle, nec generose titulotenus vendicamus. Quas ubi adipisci contingit, tunc erectus atque sublimis animus, facti sui & apud se & apud alios percipit vberimum fructum.

LAURENTII VALLÆ DE REBUS A FERDINANDO ARAGO- NIÆ REGE GESTIS LIBER III.

10

NTER competitores Caprera etsi non fuit numeratus, tamen numerari potest in vno duntaxat regno. Non enim minus est petere regnum bello, quam iudicio. In quo fortunam Ferdinando, sicut in cæteris, fuisse propitiam cognoscimus, quod Caprera victus, non victor fuit: haud tamen ex competitoribus aut primus aut postremus fuit, quem Ferdinandus ad genua sua procumbentem viderit, sed secundus. Siquidem primas partes, vt vir integer ac paci consulens, cum summa omnium laudatione præsumperat Dux Gandiæ. Nam quod Comes exemplum Ducis non imitaretur, amici excusabant morbum, in quem incidisse credibile erat, tum propter mœrorem frustratæ spei, tum quod se, quasi lucem inuisam haberet, assidue intra cubiculum tenebat, vbi per speciem mœroris ac morbi consilia coquebat. Quod Catalani suspicantes, veriti nequid ille rerum nouarum moliretur, consulendum & publicæ quieti & priuatæ hominis dignitati ac saluti putauerunt. Cuius vicem alioqui dolebant, quod infinitos sumptus fecisset, nec pro dignitate in posterum posset viuere, nisi ad dissoluendum æs alienum, & ad repigneranda oppida adiuuaretur. Hanc æquam atque humanam causam existimantes, ex communi Catalanorum voluntate primores Barcelлонensium Regem adeunt, orantq; vt olim competitoris sui conditionis misereatur, non eum contra Regem, sed pro se omniconatu pugnasse, esse regiæ munificentia nobilissimum virum, quem non culpa, sed casus, aut potius virtus affligerit, & pecunia subleuare, & honore augere, & alia in hanc sententiam. In quibus faciliores aures Regis quam Comitum, vt contumax in agnoscendo Rege non esset, habuerunt. Miserant enim ad eum quoque legatos. Tandem grauibus amicorum consiliis obtemperans, dimisit ad Regem tres legatos, Raimundum Perillos, Franciscum e Villanoua, & Dalmaum Cicereram, qui pro absente iusiurandum offerrent de fide Regi præstanda. Quibus vicissim Rex spondit, se habiturum in eo honore Comitem, vt medius inter regios filios federet, primigenio ac secundo præcedentibus, magistro sancti Iacobi, & magistro Calatrauæ, Petroque eum sequentibus: indulta quam in primis poposcerat licentia, vt si nunquam in conspectum Regis veniret, fraudi non esset. Ad hæc luiturum æs alienum quod ille contraxerat, & oppida quæ oppignerauerat, adiecturumq; in compensationem sumptuum quos fecisset, sexaginta millia aureorum, necnon alia & ornamenta & adiumenta. Parum constat, an integra fide Comes Ferdinandum Regem agnouerit, promissaque admouerit, an tempus extrahi voluerit, dum rei agendæ adesset occasio. Nam neque vllus honos satis se dignus videbatur, qui regnum animo conceperat, & hæc pecunia nihil esse ad illam quam erogauerat, quæ tanta fuit, vt eam nemo vnquam putasset tam cito faciendis sumptibus fuisse perituram. Habuerat ille a patre relicta scrinia aureis argenteisque pro regionum diuersitate numismatis referta: & quod fando vix cognitum est, malleo cuneata, idque non avaritiæ modo, sed lusus ac contumeliæ gratia. Hospites enim qui permulti ad eum familiariter diuertebat, sciscitabatur cuiusnam generis pecunia indigerent. Respondentes eius generis, vt in quam quisque provinciam iter haberet, adducebat ad scrinia, & quantum vellent, capere iubebat, frustra

30

40

50

fraque conantes capere deridebat, & hos sibi de amicis iocos comparabat, nouo genere dissimulandæ auaritiæ, iactandarumque opum: quod haud ab re diuinitus esset castigandum. Successitque filius qui breui exinanitis scriniis obæratuſ uiuereſ, & ex iis nihil ſibi niſi curas mœroreſq; contraxerit, & ad extremam quoq; perniciem. Verum dum ita tranſactum eſſet inter Regem & Comitem, iamq; concilium fieri cœptum, Fœdericus puer qui & ipſe fuerat competitor, idemq; Comes Lunæ, urbem ingreſſus eſt, eo apparatu, ut uix elegantiori Martinum patrē, aut Martinum auum fuerit aditurus. Trecentos enim equites ad numerum arcium quibus ſingulos præfecerat, ducebat, & quod inuidioſius eſt, vexillum permixtis Aragoniæ ac Siciliæ ſignis, & ad regii vexilli magnitudinem, ſericis quoq; ſimbriis Valentino artificio adornantibus. Hunc in modum per mediam urbem ſplendido uelatus ſagulo, lente ac triumphantis ritu equis euntibus ferebatur, quacunq; tranſibat maribus ei ſœminiſq; bona precantibus, nonnullis illachrymantibus, uictroq; miſerantibus deſiderio parentum Regum, nonnullis etiam dicentibus: Hic erat, hic eſſe debebat, hic utinā foret Rex. Ille apparatus pompæ apud mentes eorum, atque illa ætas puerilis fauorem conciliabat. Res leuis atq; inanis, perinde atque illa facerent ad promerendam regiam dignitatem. Sed uulgus ut ex imperitis atq; inconſultis plæriſq; conſtat, ſic imperite plærunq; iudicat & inconſulte, ut deſinamus mirari, ſiquid quod diuinitus accidat, mirandum eſt, quod ſæpe nos Deus plectit neſcientes quid petamus. Præſentibus nunquam contenti ſumus, abſentia ducimus potiora, eiſdem ubi potiti ſumus, diuerſa deſideramus. Hunc ſi auus inſtituiſſet hæredem, cauſarentur ſe pro Rege puerum ſortitos, ut tutorum plurium non principis vnus arbitrio ſeruiendum ſit, eumque reſciſſis legibus illegitimum, matre Sicula, nec ea Regis cœcubina, ſed uulgatiſſimo ſcorto, ne incredibile ſit eſſe ſuppoſitum. Nec intelligebant ſe cōflare his uocibus inuidiam puero, ſua alioqui ſponte ſibi inuidiam conſtanti, eo faſtu apud Regē, cui ut in recenti regno, neceſſe erat omnia eſſe ſuſpecta. Verum nō puerum (quid enim delinquere puer poteſt?) ſeuerus cenſor caſtiget, ſed magiſtros atque autores, qui dū populis oſtentare regii pueri excellentiā uolunt, principi prodiderunt, cui nihil æque inuiſum eſt, ac munus ſuum honoremque ab altero uſurpari. Neque id ad leniendam inſolentiā ſatis fuit, quod filius Regis deſuncti fuiſſet, quod præſentis propinquus eſſet, quod ſummo quoque pontifici affinis & charus. Nemo enim ſic alieno honore gaudet, ut illo iacturam ſui facere uelit. Ideoq; melius cū puero actum eſſet, ſi cætera ſic ſummiſſe geſſiſſet, ut ipſam Regis adorationem. Nam ubi ad ianuam regie peruenit, ex equo delapſus, ante ipſam ianuam genu poſuit, iterum ad aulæ hoſtium, tertio ad fores conclauis in quo Rex eum excepturus ſedebat, poſtremo ad pedes Regis. Cui Rex aſurgens dexteram porrexit, eumq; amplexatum exoſculatumq; ori ſuo admouit, oſculumq; mutuum dedit. Deinde percunctatur, quid ita ſero ueniſſet. Ille, quod in apparando comitatu tempus triuiſſet, reſpondet. Nec multis uerbis uictro citroq; habitis, iubet ut apud primigenium cœnaturus maneat. Ille inuitatum a propinquis ſœminis in domum aui ſe eſſe, ac promiſſiſſe ait: cum idem poſtridie excuſaſſet, tertio die apud primigenium laute acceptus eſt. Cumq; ſecundum prandium omnes pueri Regi præſto fuiſſent, Rex ſermonem intulit de ſumptu domeſtico, queſiuitque a puero, quid ita magnos ſumptus faceret in tanto comitatu alendo. Ille ut puer reſpondet, nullum ob id ſe facere ſumptum, ſed eos pro ſe vnumquemq; cum ſit ſingularum artium magiſtratus. tot enim, inquit, habeo oppida caſtellaque. Admiratus Rex tum tantam pueri potentiam, tum ſuas, ut Regis, tenues opes: Tu uero, inquit, ſœliciter, honeſte, atq; ipſo Rege regalius, cæteriſque tui ordinis quibus ſua iura conſtant, quorum nemo non ex tuis oppidis plus multo percipit quam Rex proportione ex ſuis, ut haud dubie ueſtigalia noſtra ad nihilum redaſta ſint, idq; tum negligentia Regum, tum fraude ac perfidia ſubditorum. Olim Comes Barcellonæ percipiebat ex Catalonia librarū quadringena millia, nunc piget ac pudet, quantū percipimus, dicere, pene precario regnamus. Nec mihi in dubio eſt noſtram autoritatem apud alios Reges non ſatis amplā haberi, & quodammodo contemni, cum auxilia bellorū aliarumq; rerū magnarū

a populis nostris corrogare habeamus, deque eorum arbitrio pendeamus. Certe cum paternum regnum, & hoc inuicem considero, illic regnum videtur, hic procuratio esse: & postea aiunt præter cæteras gentes, Catalani se fideles esse in Regem. Equidem nolim quicquam detractum de laude meorū populorum, sed utinam verius quam gloriosius dicerent. Nam si recte æstimemus, sibi fideliores esse quam Regi, reperientur. non dico quia non est causa cur rebellent, ut sit apud illos qui onera ab Regibus imposita ferre nequeunt, veluti decem tribus Israel quæ a Salomone descuerunt, & alii multi, & hodie in Italia præcipue, sed quia Regem suum patrimonio exuunt, quod nulli alii populi faciunt, ut in hoc sint, pace Catalanorum dictum sit, fideliores appellandi. Atque si qui rebellent, ideo rebellant, ut ius suū retineant: hi vero idcirco a rebellando abstinere, ut ius regium præripiant. At enim aiunt se ab Regibus illa coemisse: taceo quantum fraude interceptum est. Quis ignorat nunquam Reges ea vendituros fuisse, nisi pecunia ad necessitates indigniffent, nec aliter a populis auxilia impetrare potuissent. En fides in principem admiranda. non habent aurum quo illius necessitates subleuent, habet quo dignitatem exhauriant. Et ego de bonitate atq; humanitate populorum loquor, qui non vetiti sed sponte auctoritatem regiam nec imminuerent, nec pateretur imminui. Nunc etiam vetantur lege, in quam iurauerunt, qua sancitum est, nequid Regi liceat de patrimonio alienare, & si quis ab eo quippiam vel emerit, vel pignori acceperit, eū continuo proditoris crimen incurrere, vocariq; apud Aragonenses traditorem, apud Catalanos baram. Verum nisi propositum animi mei præripiat mors, regni decus profligatum pessundatumq; instaurabo atq; restituum: nec desinam dum ostendam, absit inuidia dicto, non minorē regio nomini per me quā mihi per regium nomē obuuisse dignitatem. Quid enim attinet externa comparare, si interna non reparas: & alios redigere in seruitutem, si domum tuam non afferas in libertatem? Ego pro ampliando filii fratris regno bella gessi, pro afferendo meo ipsius segnior ero? Sed nondum rescindendi vlcis tempus est, ut nuper Cæsaraugustæ cognoscere licuit, cum in vectigali aduectitii vini tam acres, ut aiunt, publicæ libertatis exhibuere se defensores. Experiar apertius vbi eorum tam celebrata in Regem fides, vbi bonitas, vbi iustitia? Est quidem optandum, ut quod postulamus, non grauentur: sin minus, & asperis & mollibus medicamentis vtemur. Certūq; est mihi, si ius meū neq; extorquere, neq; impetrare potero, paterni regni pecunia redimere, ut non imbecillior sim ego regni propugnator, quā cæteri oppugnatores. Hæc inter domesticos atque intimos locutus, vbi in alios sermones diuertisset, iubet Fœdericum, ut vexillum illud quod tulerat, afferri mandet. Nam cupere alterum simile fieri sibi, quod exquisito quodam modo elaboratum esset. Ille protinus læte atque hilariter afferri imperat, nihil vitii subesse suspicans. Allatum Rex contemplans, laudare artificium, laudare materiam, dicere non aliud sibi velle. Denique accersito vexillario qui simile conficeret, impetrat a puero facili ac volēte accommodari ad exemplar imitandum. Opifex ut erat iussus, eo exemplo vexillum fecit, sed transuersa fascia coloris Veneti, quæ indicaret, consueto apud magnas familias more, illegitimos natales. Rex id ad se postea perlatum, tradi Fœderico præcepit, & quidem cum elogio, quod illud Ferdinando, hoc Fœderico dignum esset. Sed edoctus puer a suis, fasciam illam ignominie esse argumentum, nunquam postea nisi album gessit, & breue vexillum: haud clam testatus, ægro se ferre animo, Regis castigationem & contumaciam aduersus summum imperium, vel præsumens vel detegens. quasi vero tolerandum id Regi fuerit, quempiam sibi regios honores vindicare, & eum præsertim qui videri poterat hoc facto testari, ad se regni spectare successionem. Cæca omnino res est ambitio, & præposteris vitur plerumque consiliis. Nostram dignitatem anxie tuemur, retinereque ad vnguem, ut dicitur, volumus: alios, ne dicam tanto superiores, suam certe loco Regem egisse confirmo, magistris pueri qui peruerse docerent, magis quam puero reprehensis. Qui si sapuissent, non vltiori contumacia iram Regis irritassent, nec animum tenerum atque obnoxium vanis opinionibus imbuissent. Ergo

Ergo qui ex nimio fastu populi studia plaususq; captauerat, ab ipso censore plausibus studiisq; spoliatus est, nemoq; non, præcipue prudentum ac bonorum, censuram probauit atq; laudauit. Paucis diebus dum hæc gesta sunt, alia censura Rex uisus est aduersus Comitem Vrgellensem, quam nonnulli asperiores aliquanto fuisse uolunt. Sed ut ita sit, profecto tantula res non impulisset animum ad rebellionem, nisi ægrotum atq; corruptum. Habebat hic odio capitali Ioannem Raimundum Comitem Cardonæ: occulte quidem, quod cum iureiurando se deuouisset, neminem alium se habiturum pro Rege quam Comitem Vrgellensem, tamē iureiurandum rescidisset: propalam autem cum alia multa, tum quod castella nonnulla occupasset, quæ Comitis Vrgellensis essent. Ea de re fecialem, quem Araldum uocant, Barcellonam mittit, indutum veste, pictas cōscriptasq; habente proditores inimici, qui vniuersam urbem perequians passim, ut quosq; honestissimos haberet obuios percunctaretur, nunquid Ioannem Raimundum Cardonæ Comitē nosset. Respondentibusq; se nosse, oraret primum inspicerēt, perlegerentq; quæ ipse ferret, deinde renuntiarent homini, se uocari uerbis Iacobi Comitis Vrgelli ad singulare certamē, Rege cum cæteris principibus certamini præfessuris, & alia huiusmodi ludibria. Quæ cum fecialis exequeretur, fremere multi, alii gaudere, alii dolere, prout quisq; animo affectus erat, tota denique ciuitas mota rei nouitate, omnis sexus ætatis, conditionis, nihil aliud loqui ac quærere, & Regis expectare iudicium. Ille ubi rē rescit, iubet Araldum comprehendere, denudariq; & quacumq; transisset pictus inscriptusq;, eadem urbis parte uirgis cedi, ipsum corpus pro veste pingentibus atq; scribentibus, talemq; remitti ad herum, siue rei indignitate motus, quod se præsentem tantum licentiæ temeritati daretur, pessimo in posterum exemplo, siue quod iniuriam Comitis Cardonæ mallet ultam pœna leuissimi hominis, quam bellum inter duos proceres excitari, siue nollet, si forte ad certamen uenirent, præsidere, cum eo quod hunc proditoris, id est iureiurandi nō seruati arguere uideri poterat adhuc residere regios spiritus in pectore arguētis. Id ego etsi rei militaris periti quidam negent fuisse fas Regi facere, quia iure gentium sancti sunt feciales, tamē iure riteq; fecisse existimo. Non fecialium numero hi homines habēdi sunt, qui pudore neglecto & alieno & suo, non certamē indicunt, sed ignominia afficiunt propter quam iure certamina committuntur. Verecunda debet actio esse iure prouocantis, uel ob hoc, ne iniuria prouocare uideatur. Hanc contumeliam sui nuntii plus quā ægro animo tulisse dicitur Iacobus, nō æstimans quanto ægrius ferenda fuit ea quam ipse faciebat. Sed in affecto corpore atq; languido, exigua offensa magno mōmēto est ad letiferum languorē. Quanquam haud scio, an hunc colorem apud homines quæsierit ad rebellandum. Enim uero faciebat ei animos Henricus Regis Angliæ filius, uir iam tū bello singularis, qui nuper in Galliam intestino bello laborantē transierat, auxilio futurus partib. Comitis Aureliani. Itaq; seu iam antea cum illo composuerat, seu nunc primum composuit, Illedā duodecim millibus passuum a Ballagerio distantē, improviso aduentu constituit noctu occupare, corruptis e plebe quibusdam, qui portam adulterinis clauibus aperirent. Fert autem ea porta ad Ballagerium, ab eoque, ut mos in plærisque urbis ædificiis sane infrequens est. Neque uero magna in potienda re dimicatio proponebatur, cum plurimas clientelas, multos ex nobilitate beneficiarios, non paucos e plebe obæratos haberet. Itaque constituta nocte cum duobus millibus peditum ex dimidio leuiter armatorum aduenit, certos hortos, ut sunt ibi fere parietibus horti circumdati, adulterinis quoque clauibus apertos intrat, illinc missis qui proditores in muris stantes aduentus sui certiores faciant. Porta referratur, ac longo ordine succeditur, & iam quadringentorum numerum, qui ingressi fuerunt, expleuerant: cum interim res incredibilis mirandæque nouitatis contingit, & quæ numen aduersum intercessisse testetur. Qualia quoties olim contingebant, Deum ipsum e cælo delapsum esse poetæ fingebant. Tubicen quidam qui haud procul ab ea porta habitabat, loco parum celebri, quo licentius caneret, forte ea ipsa hora surrexerat eius rei gratia, qua solent qui sæpius bibunt, quod

genus est in primis tubicinum. Vtq; sunt leues atque improbi, per noctem inflare tubam cœpit, ita vt erat nudus (nam messis iam instabat) & socium qui in arce excubabat prouocare. Ille nihil moratus, ne probior sodale foret, prouocati respondet. Dumque ad huius cantum prouocator subinde requiescit, sentit e vicino tumultuari, & discursare armatos. Enimuero extimuerant qui erant introgressi, ne res deprehensa esset, & inconsulte atq; cum strepitu ad portam se recipiebant, volentes propius a suis quam ab oppidanis abesse. Nox, & sceleris conscientia, & timor si agnoscerentur, & fortuna vt videbatur aduersa, debilitabat animos. Renoua perturbatur tubicen, in locum vnde commodius prospici poterat porta, cõuolat, cernitque armatos, non tantum audit, & luna pernox erat. Animaduertens itaque urbem suã, nisi iam iam succurratur, ab hoste captum iri, ac fortasse direptũ: non ad ensẽ, lanceam, clypeumq; sed ad vtiliora, vt in illo casu, arma, tubam recurrat, atque eum sonum quo populus exercitusve ad arma conclamatur, inflauit, eo quidem audacius quod sciret socium, eumque ex magis celebri loco ciuitatem excitaturum, prout factum est. Ad horum amborum terribilem sonitũ ciues conclamant, puncto que temporis in vias procurrunt. Dalmaus quoque Murus citato agmine scholasticorum, cum multis luminib. de vertice vrbis in forum venit, ciuibsq; se iungit, & facto cuncti globo ad portam feruntur, sonum clangentis sine intermissione tubæ sequentes. Nemo fere Ilerdensium est, ac pene in omni Catalonia, quin propter intestinas etiam priuatorum discordias, arma domi habeat, 20 saltem gladium, lanceam, pugionem, clypeum: nec domi modo, sed ad latus fere, atque in manu. Siquidem in concilia de communi re consulturis, & in templa oraturis, arma portare vitio non datur. Horum impetum non ausi sustinere qui introierant, repelluntur, cum interim Comes audito tumultu, rapto cetero agmine aduolat, & quia dolus improspere cesserat, vi conatur irrumpere, cumq; aliquandiu tentasset, frustra fuit. Tandem oratione blanda amicam ciuitatem appellas, ac merita cõmemorans, & plura pollicens, responsum accepit, se nihil nisi vt ab Ilerdensibus capi possit, loquendo manendo ve proficere. Sic ille veritus abiit, atq; præ impotenti ira messes Ilerdensium ferro igniq; corrumpit, ex quo acerbissimum in se ciuitatis illius odium concitauit, credique meruit idem in vrbe si potitus esset, fuisse 30 facturus. De proditoribus autem conuictis confessisque supplicium sumptum est. Proditione infœliciter tentata Comes eo frequentiores nuntios missitare ad principes confœderatos, vt quam primum auxilia mittantur, occupandũ esse, antequã Rex comparet exercitum. Et iam hæc res animos omniũ nõ modo Catalanorum, verumetiam finitimorũ erexerat. Erant enim & ipsi finitimi sua sponte cupidi rerũ nouarum, & ingentibus promissis a Comite pellecti. Et cõfitendum certe est, plurimum in hac re egisse fortunam, quæ & Comitum imprudentiã, & Regis virtutem redderet insigniorem. Per idem enim tempus defuncto Angliæ Rege, filius ad capeffendũ regnum in patriam nauigauit, relictis quibusdã præfectis qui magis promitterent magnũ quam mediocriter in præsentia auxiliũ ferrent. Ea de re finitimorũ 40 principum ardor atq; audacia refrixit, præsertim cum tantã e diuerso diligentiam Regis, tantũ consilium, tantas vires animaduertent. Iam primum Rex cõperta defectione Comitum, bellum cæteris rebus præuertendum sibi existimauit, sed non ita vt concilium tanta cura coactum dissolueret, aut suspensum teneret. Verũ cum & belli administratio, & pacis consultatio præsentiam suam desiderarent, maluit bellum sibi desumere, vbi non cum suis, sed cum hoste res esset, consultationi, vbi minus periculi versabatur, vicarium præficere Alfonsum filium. Huic adolescentulo ad tantam rem magis deerat autoritas dignitatis, quam animi prudẽtia. Ideoque Ioanne Ferrandis, & Guilielmo Moñcada ad concilium referentibus, vniuersi 50 si Alfonsum, quibus solennib. petierat, pro primogenio acceperunt, id quod nunquam Catalani alteri Regis filio duntaxat vniuersi & publico consilio præstiterãt. Rex interea dum maiores cõpias parat, Franciscum Herillum cũ mediocri manu ad coercendos Comitum conatus præire iubet, simulque ad extrema regni, qua transituros hostes suspicabatur, expeditos milites dimittit, finitimos principes monet ac territat, ne quibus peregrinis copiis in regnum suum præbeant transitũ.

Tanta autem fuit diligentia in mittendis nuntiis, quo cuncta explorata, prouisa, cauta forent, vt eodem die responsa acciperet ab his qui longius sexaginta millibus passuum abessent, non ignarus antiquius esse atque præstantius arcere bella, quam gerere. Postquam de transitu hostium intercludendo, retinendisq; in officio finitimis, curam egit, post mediam ætatem, iam cæteris oppidis quæ Comitis erant, vel in fidem acceptis, vel in deditioem redactis, Ballagerium, vbi se hostis tenebat, castra mouit, oppidum situ & opere & arce tutissimum, præter oppidanos defensum mille & quingentis peditibus, trecentisq; equitibus. Qui quotidie nunc hac nuncilla porta egressi, cum obsidentibus, vel castrametantibus, vel castrametatis, certamina conferebant. Erant Regis copiæ ex Castellanis Catalanisque promiscuæ, ad octo millia peditum, quatuor equitum. Sed acrius certamen erat machinarum, præcipueque bombardarum, quæ vtrinq; prorumpebant: plurimum tamen e castris ac maiorum, quarum nonnullæ erant & vastitate & violentia mirabiles. Atq; quo crepitus horribilior, & ictus perniciosior foret, omnes non eodem momento, sed pene puncto temporis laxabatur, ad quarum impulsum puluerus ex discussis parietibus fumus diu in arce visebatur. Sunt qui vxorem Comitis per nuntium orasse Regem affirmant, prægnanti parceret: nam foetum ex matris partu ad sonum percussorum parietum atq; rectorum in vtero subuerti, cum amorum vitæ periculo: Regemq; respondisse, eligeret quam vellet arcis partem, in ea tuto mansuram, prohibitis illuc tendere ictus, qui machinas temperarent, sed ea lege, ne cum viro communiter vteretur: nec illam voluisse accipere huiusmodi conditionem, velut impiam ac turpem, sibi omni periculo, acerbioem. Nō enim in periculis modo, sed in morte quoq; viri nolle ab eo separari, nec quicquam sibi iucundum, nisi cum illo commune, cuius incolumitatem cuperet sua calamitate depacisci. Sunt qui dicant eos qui in muris erant, quotidie probra iecisse in Ferdinandum, nec eum, sed Iacobum Regem appellasse. Sunt qui velint per quosdam induciarum dies, in Regem transeuntem e muris multa missilia coniecta, duobusque confossum telis, cui insidebat equum cōcidisse, Rege supra collapso, illosque quasi victores exclamasse, extinctum Ferdinandum, Regemq; Iacobum regnaturum, nec vllis præterea verborum abstinuisset cōtumeliis. Ob quod tantum periculum, tantamq; iniuriam, simulque ob violatam fidem, iurasse Regem, Iacobum nō impune esse laturum: statimq; cunctas intendi machinas iussisse, vt ne nocturnæ quidem quieti parceretur, licet purgante Comite per vxorem: quippe hæc ad Regem commeari & tractare inter vtrosque cœperat. Nam postquam Comes ex multis qui ab Anglicis præfectis mittebantur internuntiis, vnum aut alterum ægre peruenisse ad se cognouit, eosq; fortius quam tutius hortantes, non putauit extremum sibi tempus, etsi pene extremum erat, expectandum, ne nullus relinqueretur apud hostem veniæ locus: cum præsertim in dies singulos, per causam dimicandi, sui milites ad Regem transfirent, tum eodem metu commoti, quo Comes ipse, tum quia stipendia, quod primum apud militum animos est, sponsonibus ac precibus magis quam rebus soluerentur. Multum etiam spei in vxore, quod matertera Regis esset, ponebat: multum in proceribus, & inter primos in duce Gandiæ, qui in castris aderat, apud Regem summæ & autoritatis & gratiæ, qui pro amico & propinquo, & nobilissimo viro officiose laborabat, ac mutua mādata perferebat. Sed Rex intelligebat illum frustratum omni spe ad deditioem descēdere, & aliquantum in alienis precibus, nihil in sua causa cōfidere, quod urbem nocturnis insidiis occupare voluisset, quod finitimos principes ad arma sollicitasset, quod externos Reges, quantum in ipso esset, in Cataloniam adduxisset, quod denique se Regem facere, eiectoq; Ferdinando, constituisset, præter ea quæ ex Ballagerio, vel factis, vel dictis iniuriose fecisset. Nec immerito iram Regis summopere verebatur, maioremq; esse culpam, quam quæ facilem veniam, aut leuem pœnam mereretur. Impetratū tamen est, vt nihil in vita, membrorumq; iacturæ pateretur, cætera & ipsum conspectum, & ipsam diem impetraturū amici asseuerabant. Sunt qui addant, Regem promississe materteræ, proceribusq; oratibus, nec diutinam captiuitatē fore, nec extra regnum. id magis vulgatum est, quam constat, & ab Rege magis non de-

negatum poscentibus, quam promissum. Progreditur igitur Iacobus e natali oppi-
do, suaq; domo, sed iam non sua, qui suus iam ipse non esset, equo sedens, moesto
magis quam demisso vultu, coma ac barba flaua, gladio, qualis heroum mos fuit,
pendenti ex humero, oculis omnium in eum intentis ac fortunam miserantibus.
Cui iam portam egredienti obuiam fit miles quidam, nondū obducta ingentis ci-
catrice vulneris quod pro illo pugnans in capite acceperat: & vt erat ipso corporis
habitu miserabilis, opem orat, ne militē suum plagæ morbo, fami, nuditati, tanquā
immanibus feris conficiendū, relinquat. Huic Comes, Tu quidem recte, sed ego
te miserabilior, qui non modo nihil quod dem, sed ne me quidē metipsum habeo.
Quid loquor? agedum miles, habeo quod dem. gerebat lorica hamis cōtextam, 10
non consertā, non parue pecunię, eam protinus sibi detractam militi dedit, cunctis
qui aderant, talem fortunā in tanta virtute prope desistentibus. Vbi ad conspectum
Regis venit, in angusta sedentis sella, extra iactū lapidis ex equo descendit, genuq;
posuit, paulumq; progressus, iterū adorauit, tertio nō procul ab Rege cū adorasset,
nec Rex assurgeret, nullumq; dum signum clementiæ in vultu ostenderet, erum-
pebant omnib. lachrymæ gemitusq; ac singultus, cogitantibus, qua e spe, & in quā
recidisset, cui genua submittentem ad pedes sedētis in regia sella paulo ante compe-
titoris, in tanto procerum amicorum cœtu, ne salutationem quidem aut clemen-
tem vultum impetrare fas esset: cum præsertim Regis Petri filia, eademq; mater 20
tera ad pedes sororis filii aduoluta, muliebribus precibus veniam marito precare-
tur. Rex commotos assistentium ac flentes vultus intuens, Prospexisset sibi, inquit,
mature, & nō ad vltimū obstinationis peruenisset, nunc postquam venenū in nos
omne consumpsit, ad clementiam venit, voluntas tamen eadem perstat quæ fuit.
Cui detur iterum grassandi materia, iam denuo de nostra pernicie cogitabit. Ne-
cessitas hoc ab eo officium expressit. Voluntati igitur quę nulla neq; erga nos, neq;
ad bonum & equum est, nihil debemus: necessitati, quę promissimus, abunde præ-
stabit. Vltioribus autē beneficiis nos ita subito in eum vti, mores sui dissuadet,
ne nobis iterū officiat bene fecisse, & anguem gelu enectū nostro lare refocillasse.
Meis tamē moribus quam istius potius vtor, & mihi quā ipsi ero similior. Tu vero 30
Aluare ducito tecum hunc in aliquod pro sua dignitate tētorium. Hic finis cona-
tuum Iacobi Aragonii fuit, vt minus deformis quam Bernardi Capræ, ita multo
miserabilior: quippe ex tanta regni assequendi spe, ex maximis opibus, ex ingenti
populariū atq; optimatū fauore, vulgata iam fama velut Regis futuri, in perpetuū
carcerem ergastulumve coniecti. cuius calamitatis hæc quoq; accessio fuit, vt quē
adire nunquā, etiam si ab eo cū summo honore excipiendus esset, cōstituerat, Re-
gem videre nō sustinens, eū victus captiuusq; & quod extremū malorū est, omnis
spei vacuus adorauerit. Tertio mense quā obsideri Ballagerium cœptū est, & op-
pidū & dominus in deditiōne venerunt. Finisq; bellis atq; certaminibus, in omni-
bus quæ Regi Aragonū parent regionibus, impositus est. Eadem in castra mai- 40
orum in Italia rerum allatus est nūtius: Ladislaum Regem Neapoli vel febrī, vel ve-
neno paucis diebus quā illuc languens applicuerat, demortuū esse. Is simul ac Fer-
dinandum audierat declaratum Regem, legatos miserat, qui gratularentur: præ-
terea de fœderatione contra Ludouicum communem amborum hostem agerēt.
Ferdinandus vbi gratias egit, quod legatos ad gratulandū ille misisset: quod ad fœ-
derationem attinet, amicitiam, inquit, Ladislai charam quidem sibi esse & expe-
tendam, fœderationem vero aduersus Ludouicū inire, non esse suę æquitatis. Filiū
illius competitorem suum fuisse, hostem eum nunquā: nunc sublata æmulatione,
agnoscere se vtrumq; & amicū & propinquū. Quorum pater consobrinę vir esset,
filius ex consobrīna eadem natus, promptioremq; se esse ad amicitia inter ambos 50
Reges cōciliandam, quam ad inimicitiam fouendam. Suadere vtriusq; ne toties in
fortunarū vitæq; veniant aleam, ne vrbes suas absumi euertiq; velint potius, quam
aliquantulū de suo iure decedere. Nihil pace iucūdius, nihil bello esse tristius. Quod
autē ad se ac regnum suū pertineat, magis e commodo suo fore vtrumq; Regē, aut
vtrūq; habere aut facere sibi amicū, neutri fauendo, hoc ipso, vt neuter offendatur,
quam alteri fauendo, alterum inimicum. De Ladislai virtutibus vitiisq; dicerem,
nisi

nisi res longius a proposito nos retraheret. Huic successit Ioanna fato quodam intra breue spatium, tot regnis ad fœminas recidentibus, quemadmodum paulopost contigit de regno Nauarrę, quod postea Ioannes Ferdinandi secundus ab Alfonso filius, matrimonii iure sortitus est, cum Neapolitanum sperauisset. Nam de coniugio cum Ioanna regina cõuenerat, ad quam cum se deferret maritus, in ipso itinere vxorẽ nup̄sisse accepit Iacobo Comiti Marcię, viro in primis strenuo, & qui sub Ferdinando in vtraq; expeditione aduersus Granatenses militauerat. Huius facti culpam nescio an ipsi adscribã, aut suaforibus qui in Gallicanam quam in Hispanã gentem propensiores, Gallicũ virum præeligere coegerunt, infausto atq; infelici euentu, tum ipsis coniugibus, tum reip. Neapolitanorũ. Hunc semper exitũ habet quæ ab infandis illicitisq; inceperũt. Verum id me maxime angit atq; afficit, quod iram diuinã aut non intelligunt homines, aut post interiectũ aliquod tempus obliuiscuntur. Vti nunc reginæ sui ciues suaferunt, moxq; dissuaferunt, vt Ioannẽ Regis filium virũ acciperet, sic iterum Alfonso vt adoptaret filiũ, deinde abdicaret. Magna tamen criminis portio penes ipsam quoq; fuit, nullorũ minus amantiẽ, quã maritorum, aut filiorũ, in alterum fratrum fallacem vxorẽ, in alterum pessimã matrem. De qua cum multa in sequentibus libris dicenda sint, hæc pauca attigisse sit satis, ad significandã temporum memoriam. Nunc eodẽ vnde discessimus reuertamur. Confecto bello, Rex ex Ballagerio digressus, specie prope triumphantis in Aragoniã, Cæsaraugustamq; versus iter intendit, diadema accepturus, maior etiã ac venerabilior quã abierat. Nam prius populi sui strenuitatem eius tantũ audiuerant, nunc etiã præsentis cognouerant. Exoratus ab Ilerdensibus qui maxime victoria ea exultabant, vt illac transfiret, non transiuit solum, sed etiã apud eos mansit complusculos dies. Vbi Alfonso peractis iam conuentibus, patri occurrit, atq; ita Cæsaraugustam peruenerũt. Conuocati autem ad solennia coronationis sunt, veneruntq; ex omni ferme Hispania proceres. Portugallenses soli, præter Granatenses, non affuerunt, quod alieno a Castellanis animo essent: quorum Rex alioqui haud dubie, sicut Rex Nauarræ, regalibus festis ceremoniisq; affuisset. Constat inter omnes qui illi festo vel præfuerunt, vel interfuerunt, nec vidisse nec audisse celebriores splendidioreq; pompas atq; ceremonias. Ideoq; de ea satius est tacere, quam parum dicere, ne aut longiores simus, aut non pro dignitate perstringamus. Augebant autem iucunditatem solennitatis, quod quinq; filii circa patrem visebantur, quorum medius inspectante omni cœtu, patrem, priusquam regali chrismate tingeretur, cinxit ense equeriatu, vtpote præditus illa dignitate, quod magister equeriarum sancti Iacobi esset. Nondum enim Rex equerius erat, quales alii multi, quorum & Rex Petrus auus eius, fuerunt, & talem prius quam Regem necesse est esse. Sed aiunt eum qui creatus est Rex, posse sibi suapte autoritate tribuere illam autoritatem. Hæc est recepta hominum opinio, hæc militarium virorũ velut sanctio, quasi quisquã sibi ipsi queat esse autor, ac se ornare dignitate, aut si habet, eam prærogatiua Regii culminis opus sit ab altero quoq; accipere, aut sacrosancta maiestas quæ ritu sacerdotũ vngitur, vnde Christi vocantur, necesse habeat post hæc titulo equerii decorari, exili, friuolo, & ex ignorantia nato ausim dicere. quod pace cum aliorum, tum præcipue regum dictum sit, contumeliam regiẽ maiestati faciunt, qui hanc dignitatem, si hoc nomen meretur, suscipiunt: non secus atq; si supra diadema sertum ex rosis floribusq; suspenderent. Postquam Rex ab episcopo Oscensi, quia Cæsaraugustana sedes vacabat, archiepiscopi partibus fungente, vnctus coronatusq; est, deducitur ab omni illa celebritate e templo per vrbe sub vexillis, primum in domum regiam, deinde in idem templum, in quo noctem illam peruigil armatusque iuxta vexilla, accensa ingenti vi cereorum, venerabunde religioseque permansit. Postridie Alfonso primigenium Gerundæ principem creat, quæ est peculiaris dignitas eius filii qui patri in regnum est successurus. Hic quoque die quidem cum mirifica pompa per populos suo diadema coronatus obequitauit: nocte vero iuxta vexilla peruigilium egit. Cæteraque haud admodum magna, nec ita digna memoratu, satius est omitti. Eodem anno legati a Sigismundo qui concilio Constantiensi præerat, vt Roma-

norum imperator, venerunt, postulantes vellet certum locum & tempus consti-
 tuere, in quo possent uterq; de republica Christianorum, quæ ad summum ponti-
 ficatū pertinent, communicare. Eadem mandata habebāt ad Benedictum, itemq;
 ad Regem Castellæ. Rex animaduertens totum pondus hoc suis humeris incum-
 bere, nō modo quod vtriusq; regni vnus ipse gubernaculum teneret, sed etiā quod
 Benedictum ad vnitatem ecclesiæ solus adhortari posset, & prope impellere, lega-
 tum ad imperatorem misit, quem habuit honoratissimum Ioannem Iscari domi-
 nū, ex vetusta regum stirpe, & in literis humanitatis ex omni Hispania nulli secun-
 dū: idq;, quod mirabile sit, sine præceptore. ea est vehementis ingenii, & immortalis
 memoriæ felicitas. neminē ne ex iis quidem qui omnē operam atq; omne tempus
 in studiis ponunt, videre mihi cōtigit, in quotidiano sermone abundantiorē vete-
 rū testimoniis præceptisq; referendis. Auget etiā admirationē, quod corpus athle-
 ticum, decorq; vultus ab omni eum studio reuocare debuisset, nisi ab ineunte ad-
 olescentia, nō excellere literis puduisset, quem nemo nec genere, nec opibus, nec
 corporis atq; animi dotibus, ex sua gente antecelleret. Huic mandatū est, non mo-
 do vt locū tempusq; atq; alia imperatori nota faceret, sed etiā vt eum eximio com-
 itatu deduceret Perpinianum. Hūc namq; locū delegerat, vbi certior factus esset,
 papā Regemq; illo se contulisse. Vbi legati imperatoris functi legatione apud Be-
 nedictum, in Castellā iter intenderant, Rex a papa per nuntios petit, quem ad locū
 diemq; libeat in colloquium vtrunq; conuenire. Responso accepto, Moreliam, id
 nomen est loco, sed anticipato die venit, quasi officii gratia papam excepturus. E-
 nim uero modestioris animi habetur præstolari nos eū qui par maiorve sit nobis,
 quam velle vt ille nos præstoletur. Id papa iniquo sane animo tulit, interpretatus se
 tanquam ad superiorē videri venisse, cum Rex ad papam vt inferior venire debu-
 isset, nec excusationē vel officii, vel ignorantiaē volebat accipere, vsq; adeo vt vica-
 rio eius qui dixit, Discite a me qui mitis sum & humilis corde, professa dominatur
 ambitio. Multæ sunt latebræ in pectoribus humanis, atq; abditi recessus. Id ipsum
 fortassis obtendebat papa, vt aliqua ratione postulatis Regis nō acquiesceret: itaq;
 re infecta digressi sunt. Iterū post dies complures, cum papa in oppido cui nomē
 est sancto Matthæo ageret, illuc eum adiit, persuasitq; vt Perpinianum vna se con-
 ferrent, ne causam suam absentia, veluti diffidentia damnare videretur. Conten-
 debant autē de papatu in tria membra lacerato, ac tria capita diducto: Benedictus,
 qui Clementi: Gregorius, qui Innocētio: Ioannes, qui Alexādro successerat. Sed
 cum prius celebrare nuptias primigenii decreuisset, impetrat ab eodem, vt Valen-
 tiam ad sanctificandos coniuges proficiscatur. Extructoq; mirifico apparatu atq;
 omnifaria pompa quæ cum die coronationis certaret, aduenit Sancius episcopus
 Palentinus ducens sponsam, pronubus & velut parens puellæ, cū Henrico Infan-
 te qui pro Rege Castellæ Perpinianum pergebat, cumq; omni nobilitate Castel-
 lana, eam benedicens & suo & matris, a qua vices acceperat, nomine, sponso tra-
 didit. Quos ambos dehinc summus pontifex, vt moris est sacerdotum, in templo
 multis cum ceremoniis sanctificauit atq; deduxit. Exornauit autem lætitiā nu-
 ptialem, tum anni tempus (sub extremum enim veris erat) tum natua soli cœliq;
 temperies, pene ad nuptias contrahendas nata. Siquidem liquet nusquam in omni
 Hispania vrbs situm esse clementiorē. Quod indicant cum alia multa, tum vero
 hori non tantū citris confiti, sed etiam citreis parietibus viuente materia conclu-
 si: vt dubites horti ne sint, an ædes. Nam cum nihil aliud insit quam arbores frugi-
 feræ atq; felices, manu positæ, institutæ, digestæ, quid nisi horti dicendi sunt? Rur-
 sus cum audis extrinsecus esse parietes, intus autem aulam, conclauia, curiā: item
 sacella, altaria, sedilia canonicorum, thronum episcopi, & cætera huiusmodi, non
 aliud quā ædes esse succurrit. Sunt enim parietes ex truncis citriorū confecti, & ta-
 men frondibus vestiti, vt perspici introrsum nequeant, ne dum intrari. Ita cum ra-
 mi adulescunt intorquentur atq; inflectuntur, ita insiti atq; inserti, confiti atq; con-
 ferti coalescunt, vt omnes rimæ expleantur, vt nihil vacui relinquatur, vt pariter
 firmitatis ex truncis, & decoris ex frondibus, ratio constet. Eodem pacto intror-
 sum quæ enumeravi composita sunt, clericis per se, laicisq; deferuiētia. Pauimen-
 tum la-

tum laterculo quadrato, vitreatoq; ac picto constratum est: ut non alias apud Ely-
 sium sedes beatorū, in nemoribus lucisq; poetæ sint imaginati: nec aliæ quodam-
 modo in paradiso terrestri innocentium hominū futurę fuerint. Hi horti intra mu-
 ros Valentia sunt: proxime eis amœnitate sunt, alteri extra pomœrium, secundum
 regiam domum quam pons fluuium amplectens, vrbi pene coniungit. Celebratio
 hæc per quindecim circiter dies extracta est. Post totidē ferme dies, nequa gau-
 dia sine calamitate aliqua traducatur, sicut raro tristitia sine aliquo solatio sunt (sic e-
 nim nos deus admonet subinde, & nostræ fragilitatis, & suæ clementiæ) accidit ut
 Rex sicut sedebat cum domesticis colloquens, subita defectione corporis delabe-
 retur, & inter assistentiū succurrentes manus aliquandiu intermoreretur, rumorq;
 in vniuersa non solū domo, sed vrbe quoq; vulgaretur, repentina morte subtractū.
 Medici, ut in extremo casu opitularentur, acciti, dicuntur se occultasse præ metu,
 neve in præteritū negligentia, neve in præsens inscientiæ pœnas luerent. Labora-
 uerat quidē Rex ex renibus, vir alioqui prospera ac vegeta valetudine. Subitū au-
 tem morbū pituitæ volunt incurrisse ex assidua mansione sub dio per noctem: ad
 hæc frequentiore edulio cucumeris cuiusdā, quem vocant malignanum. Accitis
 tamen indigenis medicis, fomenta adhibita sunt aliæq; curationes: atq; ita reuixit.
 Postero die post acceptam potionē cum melius haberet, gratulabantur ei nōnulli,
 quod hunc in modum vaticinio defunctus esset. Etenim fertur quidā siue ex præ-
 gnosticis corporis prælagiens, siue oraculo aliquo instinctus (nam astrologiæ præ-
 dicere mortes non tribuo) dissipasse famam, nondū exacto quadriennio Regem vi-
 ta defuncturū. Rex tamen neq; prophetanti plane crediderat, neq; nunc magnō-
 pere consolantibus acquiescebat: plus suæ conscientia de valetudine sui corporis
 fidei habebat, quā in vtrāq; partem aliorum verbis. Vbi aliquantulū conualuisse
 visus est, hærebat in dubio, an appetente atq; instante tempore Perpinianū se con-
 ferret: an Alfonso pro se mitteret. Atq; ut ipse ambigebat, ita diuersæ erant sua-
 dentiū sententiæ, vel potius voluntates. Pauci nāq; in consulendo quod sentiunt,
 plariq; quod cupiunt, loquuntur: ut non sine causa Regis prudentia præstare cæ-
 teris debeat, cui non satis sit displicere quæ dicantur, nisi etiā quo animo dicantur.
 Nam frequenter consiliū quod alioqui optimū videbatur, deprehēsa consulentis
 obliqua voluntate, autoritatē perdit, ac velut inane cōtemnitur. Non attinet affe-
 ctus causasq; omniū qui consulebant, ac mysteria proferre: tantū quid suaderent,
 & quibus rationibus adduci se dicerent, satis est attigisse. Alii hortabantur ad con-
 stitutum locum ire, ne imperatorē, ne summum pontificē, ne concilium senatūq;
 Christianorum, ne gloriā suam contemptui haberet. Alii rursus adhortabantur,
 nunc rogantes nequid salutis suæ anteferet, parceret domui quæ ex sua vnius vita
 penderet: nūc admonentes nihil transigi, nisi incolumi salute posse, nemini magis
 quā pro viribus esse præstandū, excusare licere suā cuiq; incommodam valetudi-
 nē, cum præsertim id per alios recte administrari possit. Rex verecundia tactus, ne
 in tanto theatro vbi papa & imperator digladiaturi essent, incusaretur, quod filium
 adolescentē quam se interesse maluisset, honestatē salutis præposuit, si salus honeste
 negligi potest. Facto igitur profectiois suæ papa certiore per complures antea di-
 es, ne rursus quod in Morelia contigit, vsu veniret, cū omni familia mare ascendit.
 Nā neq; reginæ tam affecta valetudine virū non comitari fas erat, & cū plæraq; per
 Alfonso in patris vicē administranda essent, inhumanū videbatur vxorē puellu-
 lam nuper ductā, domi solam in vrbe peregrina relinquere. Profectæ autē sunt eo-
 dem aliæ duæ reginę Iolanta & Margarita Glores, humanę conditionis exemplū:
 Nullæ enim foemina in foelicis viris orbantur quā reginæ sine communibus liber-
 ris. Iunior grandiori comes iit veluti matri, cum Sigismundo acturæ de concilian-
 da amicitia, ineundoq; foedere inter generum & Ferdinandum, ad recuperandū
 illi regnum Neapolitanum. Rex prope omnem suæ ditionis oram quam longa est
 emensus, pluribus diebus aduersa tempestate vsus est, & cum altum tenere nol-
 let, sed quo minus iactaretur, terram legeret, eo diutius iactatus est. Transierat au-
 tem iam æquinoctium autumnale, atq; ita vexatus, ut per omne tempus quo fuit
 Perpiniani, decubuerit, nec vnquam equo vectus sit, ægreq; aduenienti imperato-

ri obuiam processerit. Nam papa (vt diximus) anteuertat. Quod si Ferdinandus officiose & ex sua Cæsarisq; dignitate egit, vt certe egit, quod illum præuenit, prudentium relinquo iudicio, an idem sit de illa Moreliana antecessione sentiendum. Quantum autem certaminis fuerit Perpiniani inter multos canes ac vetulam vulpem, & prælongū est relatu, & a nostro non nihil opere alienū. Cuius viri quantus animo vigor, quāta viuacitas fuerit, hinc fides documentumq; accipi potest, quod iam ab omnib. fere destitutus quos sibi affuturos sperauerat, die quodam septem horis disputationem extraxit. Defatigatisq; audiēdo omnibus, ac plerisq; iam abeuntibus, dicere perseuerauit citra signū vllum defatigationis, cum maior esset septem & septuaginta annis. Nitebatur autē probare tum verum se papam esse, tum si renunciandum ob commune commodum foret, in se vno nonnullisq; Romanis canonicis quos ipse nuncupasset, consistere summi pontificis electionem. Nam se vnum omnium esse indubitatum cardinalem, ab indubitato creatū papa: cum cæteri qui se eodē nomine appellarēt, creati essent tempore schismatis, vt incertū sit, an veri sint cardinales, & ob id an rite deligere summū pontificem possint. Aduersus hanc orationē multis iam annis commentatam meditatamq;, cum Rex eodē recideret (quid enim intererat an nulla ratione vellet abdicare se papatu, an vlla hortabatur Rex vt concordia ecclesie, vt saluti animarū, vt conscientia consuleret: commonefaciebat Alfonsus (nam is quā pater ad eum frequentius ventitabat) vt trepidationē animi, vt corporis periculū, vt præsentem & apud posteros futurā infamia deuitaret: minabatur imperator suā vniuersalisq; concilii censurā: obsecrabant amici ac familiares, vt certa cōmoda, quamuis minora, quā incerta quantumlibet magna, si qua modo magna supersint, præponeret. Non deesse spē recuperandæ dignitatis: quippe in tanta virtute ac literatura, qua nō modo præstaret iis qui de papatu secū contenderēt, sed prope nemini cederet. certe summū cardinalem, & secundū a papa futurū, si alius fieret. Post quem defunctū aliam spem fore, habiturū legationes perpetuas, quib. pene par summo pontifici esset. Afferebatur ab omnib. exemplū Gregorii ac Ioannis, quorū vterq; pontificatu se abdicare vel spondebat, vel cogendus esse dicebatur. At ille qui annuū papatum mallet, quam longissimā vitam priuatus viuere, quiq; iam dediscere non posset aliam quā papā agere, cætera neglexit præ vmbra illius nominis. Itaq; infecto negotio, ac principibus legationibusq; desertis, Colibriū abiit, ibiq; mare conscendit, ac Panicolā petiit. Hoc loco Rex insignē atq; maiorem multo quā videatur rem fecit, quod illum pro conuictō pronuntiarī præcepit, neminēq; ex suis & Regis Castellæ prouinciis ad Petrū Lunam, sed conciliū Cōstantiense rerum sacerdotaliū gratia pergere. Nā se autorē ille cogendi concilii de Rege declarando, se deligendorū iudicum principē, se iudicii maturandi ducē, se vt iudices ita sentirēt atq; auderent, effectore fuisse, dicebat. Nec id omnino falso prædicabat. Qua spe fretus nō existimauit fore, vt ab eo Rege desereretur, de quo tam meritis esset. Sed is qui neglecta valetudine ad diē venisset, vt de iure papatus disquireretur, nō potuit animū inducere post cognitā huius vel iniustitiā vel obstinationē, vt criminis tanti particeps ei esset: voluitq; hominē huiusmodi veluti sectione aut adustione sanare, ne totus interiret. Duo quoq; familiarissimi illius atq; eloquentissimi viri, Vincētius Ferrarius, & Philippus Malia: alter Perpiniani decretū Regis aduersus Petrū quōdam Benedictū, notū populis fecit: alter pro legato Constantiā missus est. Quare ausim affirmare, Ferdinandū Regē ad vnitatē ecclesie plus quā cæteros principes, etiā quam ipsum Sigismundū contulisse. Ille vt conciliū in sua vrbe ad finē perduceretur, vehementer annexus est: hic (vt cætera transeā) pontificatū ex vrbibus suis exemit, amicissimū ac de se optime meritū virum a sede domoq; sua eiecit, & omnē prope Hispaniā concilio & ignoto summo pontifici donauit. Quarto demū mense ab omnib. Perpiniano discessum est. Qua in vrbe omni eo tempore victū gratuitum imperatori legatisq; præbitū, & cuncta non carius mercatos fuisse homines, quā prius cōsueuerant, minora sunt, quā vt in tantis rebus memoranda sint. Reuersus illinc Ferdinandus Rex itinere terrestri ob tædiū maris, nondū defæuiente hyeme, Barcellona peruenit, extenuato corporis habitu præ diutino morbo, cuius ortū ignota causa

10

20

30

40

50

ta causa

ra causa attulit, incrementū navigatio, accessionē cura laborq; rerū cum imperato-
 re ac papa componendarū, mœror quoq; ex discessu tā obstinato amici, & necessi-
 rate sua, qui primus eum quodāmodo ferire gladio regio coactus est. Addita sunt
 ad extremū ex ira atq; indignatione ægritudini alimēta, & morti calcaria. Orta est
 ira atq; indignatio ex re quam animo quidē iam pridem præviderat, sed asperiorē
 opinione sua expertus est. Et alio qui ægroti hominis, vt corpus, ita animū grauius
 afficit omnis offensa. Paucis diebus quam Barcellonā venit, cum se nihil sane ex
 morbo conualescere animaduerneret, dixit inter domesticos se in animo habere
 Castellā petere: primum vt in cœlo ac solo natali maturius ad bonā valetudinem
 rediret: deinde vt negotia Regis pueri recognosceret, atq; ordinaret: tum vt Gra-
 natense bellum necessitate intermissum instauraret, cum propter superiores cau-
 sas, tum vero vt eo parto, atq; in manus Ioannis Regis tradito, vicissim ab eodem
 grandi pecunia adiuuaretur ad luendū regni sui patrimoniū. Sed multo magis esse
 e sua tum dignitate tum vtilitate, si citra alterius opem, & mutuo acceptā pecuniā,
 sola autoritate a suis populis quod suum esset recuperaret. Itaq; aptius tempus esse
 ad rem tentandā, priusquam in Castellam iret, ne res ipsa diuturnitate obduresce-
 ret, neve pecuniam hanc nisi ea indigeret, cogendā curaret. Quæ cum cogi com-
 mode nisi se præsentē non posset, necessarium erat eodē iterum se redire, si obsti-
 natos ad restituendū gratis patrimonium regium populos suos intellexisset. Nam
 quod se absente per alium isti ad hoc ipsum adducerentur, non erat sperandū. Vo-
 luit igitur a minimis tentare Barcellonensium animos. Siquidē vt minimum est, si
 pretium æstimes, Regem vectigal pendere ciuibus suis: ita maximū, si rei indigni-
 tatē, præcipue in emundis obsoniis, cuius vectigalis immunes sunt clerici, atq; olim
 nobiles erant. Quæ res adhuc in controuersia est. Et contigit forte prima pugna cū
 lano, a quo regius dispensator obsonium mercatus, in soluendo pretio cū portio-
 nem illam vectigalis non connumeraret, primū lis, mox clamor, postremo atrox
 tumultus exoritur. Res hinc ad Regem, illinc ad senatū magistratusq; defertur. O-
 mnia vtrobiq; ira, sollicitudine, querimoniis, minis implentur. Rex iubet accersi
 principē magistratum senatorumve, quos consiliarios vocant, numero quinq;.
 Quorū princeps est, qui sæpius cæteris eum magistratum gessit: vocaturq; consilii
 caput. Is erat Ioannes Ceullerius, qui veluti ad mortē vocatus, cum detrectare nō
 posset, inito concilio inter primores ciuitatis, iussus est bene sperare: si periret ipse,
 se parentaturos ei sanguine omniū qui apud Regem essent. Neminē, si moriendū
 sit, honestius vnquā aut mortuum, aut vindicatuū esse. præstaret patriæ generosam
 animi indolem, redderet cæteros suo exemplo ad capeffendam virtutem alacrio-
 res. Nullum veterum Romanorū præclarius fuisse facinus: hoc quoq; æternæ me-
 moriæ literisq; mandandum. Hæc tamen exciabant animū, tamen magis ad non
 pereundum confirmabat, quod clausis tabernis videbat magnam partē populi in
 armis esse, & magistratibus operam suam polliceri. Disposita itaq; re familiari, cō-
 ditōq; testamento, oclulis hostiis ac fenestris domus, extincto igni, sedentibus in
 pauimento vxore atq; filiabus, prosequentibus aliquantulum collegis, ac cæteris
 veluti damnatum destinatumq; inspectantibus ac miserantibus, ad regiam pergit.
 Iam magis ac magis tumultus inualescebat, iā vulgus passim fremere audiebatur,
 & se inuicem acuebant, nec exhortatores ex primoribus vsquam deerant. Ipsi eti-
 am magistratus palam consiliariotum Regis culpam hanc esse dicebant, ideoq; si
 male consultum sit in principem consilii publici, neminem ex his qui cum Rege
 sunt, cædem vitaturum, præter vxorem ac primogenitum. Nam hæ tres perso-
 næ apud eos sacrosanctæ habentur: Rex, regina, atq; successor in regno: quan-
 quam ille Gerundæ per eos dies agebat. Vbi peruenit Ceullerius ad ianuam
 conclauis, vbi ab Rege expectabatur, pulsat ianuam: nam ministros in prima
 aula (vt moris est) reliquerat. Ianitor semiaperto hostio, quis esset interro-
 gat, an Ioannes Ceullerius. Hic aliquid fauoris ex nomine magistratus acqui-
 rere volens, consiliarius, inquit, sum ciuitatis. an Ceullerius? ciuitatis in-
 quam consiliarius. Responde an Ceullerius. Respondeo quod consiliarius. Re-
 sponde quod rogo: nam alium quam Ceullerium intromittere iussus non

sum. An me intrōmittas, an excludas, in tua est manu: ego cōsiliarius vnus, sed pro omnibus sum. Ideoq; parui refert interrogare de nomine. Hęc cum ille ad Regem detulisset: Aperi, inquit, Ceuillerio. Ex pertinacia enim se Ceuillerium esse confitetur, & contumaciā qua mecum vsurus est, in istis verbis quę dixit hactenus, præfert. Cum ingressus est hic, & Regem adorauit: Quo mihi, Rex inquit, istam adorationem tanquam regi, quem cogis veluti subditum pendere vectigal & quidem subditum tibi tuisq; collegis? Nam cui tributū vectigalq; penditur, nisi his qui pendendi cogunt? Vos ergo me ad hanc seruitutem cogere potestis? vos Regem vestrum tributarium vectigalemq; facere vultis? vos regiam maiestatem vestro, si nomen meretur, magistratui obnoxiam addictamq; videri non erubescitis? Quod (ni vos Reges, nō ego, aut superiores Rege estis) monstri profecto ac prodigii simile, Regem ciuibus suis pendere vectigalia. Episcopus, abbates, priores, canonici, & quicunq; sunt ordinis clericalis, immunitate hac fruuntur. Nobiles pro eadem recuperanda litigant: nam olim fruebātur. Nos Reges infra nobiles, infra humilimos quosq; clericorum, quatenus ad immunitatem huius vectigalis pertinet, erimus? Non afferam e regno patris mei, non ex aliis huius ætatis exempla. Certe Lacedæmonii apud quos bini Reges erant, & magis perpetui cōsules quam Reges, ita parum in vrbe, multū in bello poterant: voluerunt illos huius contumeliæ exortes esse. Taceo gentilia. Quis vnquam Hebręorum regum aliquando vectigal audiuit pependisse, & non potius regi vectigalia esse pensitata? Non id nunc postulo, vt mihi illa pensitentur, quanquam & possem, sed vt regiæ dignitatis ratio constet. Neq; enim de pecunia res est, de qua si certaretur, pudendum vobis erat tantulum sumptū regi vestro nō gratificari: sed de pudore meo, de autoritate huius sedis, de fama apud exterarum nationes. Quibus reb. cum vos tantopere aduersumini, quid aliud nisi cupidus esse significatis nostrę turpitudinis, de decoris, infamię, sine vlla vestra, si saperetis, laude ac dignitate? Et cum decorum vobis pulchrumq; ducatis Regem vestrum afficere contumeliis, tamen de vestra in Regem fide atq; charitate apud nos aliaq; nationes gloriamini. Dedecus potius vestrum ac contumaciā perfidiamq; confiteamini. Licet & vobis persuasistis, hęc indigna mihi toleranda esse. Ego regnum filii fratris propagavi, ego statum clericalē, quantum per vnum Regē præstari poterat, direxi, schismate ex Hispania exploso, meum ipsius ius negligam? ac maiestatem regiā ab improbis, ne vi magis videar vos quam ratione velle coherere. Nec ignoro id vnū quod responsuri sitis: sed istud commodius vbi abs te prolatum fuerit (vt spero) confutabitur. Quare datur tibi potestas pro te respondendi tuisq; collegis. Tum Ceuillerius, Recte tu quidem Rex, quod ais vnū esse quod responsurus sum, & id quod sit opinor diuinas. Sed hoc ipsum vnū magni sane momenti, & quod in te conformidasti attingere. Scis enim te iureiurando adactum promississe conseruaturum nostra priuilegia, nec aliquod eorum rescindere conaturū. Idem superiores Reges vt promiserunt, sic excoluerunt. Quos cur nolis imitari Rex, sed potius damnare, iusiurandumq; tuum polluere, ac promissa tua facere irrita, magnopere miramur, & tua pariter ac nostra causa dolemus: tua, qui (cū bona venia dictum sit) iniuste facis: nostra, quib. iniuria fit. Ex quo pariter optamus tuam honestatem & nostram vtilitatem incolumem esse. Neq; indignum duxeris Rex clarissime, te pro nostra in principem nostrum obseruantia a nobis vel admoneri vel rogari, vt & pudori tuo & quieti tuorum populorum cōsulas. Sed ego plus quam vnum pergo dicere, nec de iure tantum loqui videor, sed etiam (quod absit) consilium dare. Quare id vnum quod inceperam dicere, pro nostro iure dictum sit, vectigalia reip. esse, non tua, eaq; conditione nos te Regem accepisse, teq; iureiurando interposito rata nobis hęc fore recepisse: ideoq; nos sanctius (iterum pace tua dictum sit) certare quam te. Verum quid ad tuam honestatem pertineat, ipse videris. Id tamen quod meum est, ac meorum collegarum, testatū apud te volumus, vt quantū coneris, intelligas, citius nos vitā quam istam libertatem tibi concessuros. Neq; enim honestior ac gloriosior nobis obitus contingere potest quam pro libertate, pro ornamentis, pro amplitudine patrię. Nec minus nos defunctos celebrabunt ciues nostri quā suos celebrāt Athenienses atq; Romani: tameris, qđ

maximum est, merces nostra apud deum, veluti martyrū (martyres enim sunt qui
 veritati ac iustitiæ assunt) nobis proponitur. Quo magis, vt bonos & Christianos
 decet, quod facere volebam, admonere te habeo. Prospicito quo progrediaris,
 neue innocentiæ tuæ ciuitatis ac tuorū saluti male consulas. Non enim moriemur,
 si moriemur, inulti. Cum hæc rex audisset, conuerso ad assistentes vultu, Quanta
 versatur, inquit, in pectoribus humanis vesania: qui sub vmbra iustitiæ non intelli-
 gunt patrociniū se auaritiæ vanitatique præstare, & si pro ea pereant, non teme-
 rarie ac furiose perire, sed fortiter. Refers mihi nō modo Athenienses Romanos-
 que, sed etiam martyres: quasi tu pro honesto, pro vero, pro religione contendas,
 qui ne pro patria quidem verba facis, sed pro scelere, perfidia, superbia. Quo de pe-
 riculo nunc agitur? & propter quod tantas rerum verborumque procellas cietis?
 Credo templa spoliantur, innoxii homines ad necem suppliciumque rapiuntur,
 ærarium denique, ne dicam grauiora, compilatur: pro quo conseruando tantum
 concitari tumultum deformissimum erat. Vectigal carnis similiūque ne rex
 pendat ciuibus suis, id vos tantopere commouet: in hoc salus & amplitudo patriæ
 vertitur? pro hoc tibi mortem oppetere honestissimum ac gloriosissimum est: hoc
 te Atheniensibus, hoc te Romanis, hoc martyribus similem faciet? O rem inaudi-
 tam, regem suum in seruitutem ciuium suorum redigi velle! Id vero pulchrum,
 laudabile, & immortalī gloria dignum est? An non hæc abiectissimorum hominū
 contumacia est, atque ambitio, & Luciferi arrogātia? qui dicit, Ponam sedem me-
 am ad Aquilonem, & ero similis Altissimo. Iam posuistis vobis sedem ad Aquilo-
 nem, iam similes mihi estis, & nisi fallor etiam maiores. At enim iureiurando ada-
 stis sumus ad promittendum. Vos adegistis? an mihi erat integrum nolle iurare ac
 promittere, cui proponebatur conditio? Si regni possessionem vellem, iurandum
 pariter ac promittendum. Quid si non promittam? Rex non ero. Videtis quo nam
 modo promittere cogitis, ac iurare, immo peierare. Peierare enim est, non ex ani-
 mi sententia iurare. Cuius tamē rei penes vos culpa est, nulla penes me. Ego enim
 id me præstiturum promisi (neque aliter licebat) quatenus iustum sit. Nūc regni le-
 ges quas iuraui de conseruando patrimonio regis, hoc me præstare prohibent.
 Quas infringere, quam istud iusiurandum, maius crimē est. Nam de superioribus
 regibus quorum culpa aut necessitate in hoc deuentum est, nolo dicere. Nō enim
 regum nomina, sed egregia facinora habent auctoritatem. Illi nauem hanc ad suum
 iudiciū moderati sunt: ego qui nunc eius clauum teneo, non exemplum, sed ra-
 tionem sequar. Iuraui: si recte, seruandum est: si secus, corrigendum. Neque enim
 iusiurandum est, quod nec ius, nec iurandum est. Sed quid ego aduersus hunc di-
 sputo qui non modo rationibus, sed minis mecum agere ausus est, & tumultum ci-
 uitatis & eadem meorū ostendere? Hoc plus est quam vectigalis iura defendere.
 Secede paulisper in conclaue illud interius. Ille vbi introiit, vt postea retulit, circū-
 ferebat oculos, si quem laqueum, si quem gladium, si quem humorem vbi præfo-
 caretur, si quam fenestram qua præcipitaretur, videret. Omnia imaginabatur, o-
 mnia timebat, omnem sonum strepitumq; horrebat, tanquam nex sibi iam iam in-
 ferretur: & verba regis apud se voluentem aduentus sui pœnitere inceperat. In-
 terea rex cum cæteris consultabat. Omnes obsecrabāt, præcipue Garaus Ceruel-
 lio præses Cataloniæ, Guilielmus Raimundus Moncada, Bernardus Caprera, ne
 quid in consiliarium ciuitatis male consuleret, neue præsentem furorē plebis im-
 peritiæ magis irritaret. daret rei spatium, nondum adesse maturitatem. Quod nunc
 negant, id vltro postea delaturos. Motum plebis esse torrenti similem, qui ad breuē
 tempus inflatus perennibus aquis concitatus fertur, mox æstum ac feruorē perdi-
 turus. cogitaret quod ipse perspicere poterat, necdum tantum beneuolentiæ con-
 tractum esse inter se & gentem Catalanam, vt onus hoc libentibus animis possent
 accipere. Eius rei causam esse, quod aliter quam fert eorum consuetudo, parum se
 familiarem præbuerit, ob ingentes fortasse curas atque occupationes tot regno-
 rum. Additum quoque est, non esse tentandum quid facere audeant, qui primi-
 genio dicere ausi sunt die quodam in dissensione de supplicio fontis cuiusdam,
 nondum exiccatum esse atramentum, quō exarata sunt instrumenta declarationis

de successione, & præter leges moresque iam fieri. Ignorabat id rei ipse rex. Namque eo in tempore in castris agebat. Qua audita vehementer commotus iussit euocari Ceuillerium, ad certam se mortem euocari opinantem. Atque ei prope exanguis, & timorem ipso vultus habitu atque in cessu declarati, inquit: Quid ita mortis metu apud te ipsum non videris esse, qui tibi pulchram ac gloriosam contra regem tuum mortem ducis? Ne timeto, viue, vt collegis tuis atque ciuibus respondeas, vectigalia vestra vobis incolumbia esse, meque cedente ab hac pugna penes vos quidem esse victoriam, sed non tamen de me triumphaturos. His dictis Ceuillierius abiit, veluti qui de mediis hostium telis ægre elapsus est. Quem timorē magna apud ciues gloria compensauit. Et sane si pro patria contendisse dicendus est, 10
eximiam magnanimitatis meruit laudem. Hunc subsecuti sunt Garaus præses, & Guilielmus Moncada, vectigalque ex suo pernumerauerunt, ne regem illi qui sibi solui vtique volebant, soluere coegisse viderentur. Postero die rex, nullis præter domesticos præmonitis, ex vrbe excessit, lectica vectus. Id cum palam factum est in ciuitate, partim lætabantur quod tanta tempestas sedata esset: partim vicem regię dignitatis dolebant, quod tali a suis ciuibus contumelia afficeretur, succensebantque superbię atque auaritię magistratum: partim, & hi plarique omnes, dolebant vicem suam, qui permagnis quæstibus ex regis absentia fraudarentur. Enimvero quemadmodum in præsentī certamine ciues fauebant causę ciuitatis, ita postquam resedit feruor animorum, ad repentinum turbati regis discessum, 20
æquam fuisse causam eius affirmabant. Mittunt ergo qui orent, ne discedat ab eorum solo, neue hunc in modum declaret in senso se in suam ciuitatem animo esse, futuros se in officio, pensaturos obsequiis aliis, si quid offendissent. Hic cum regem circiter sex millia passuum extra murum nasti essent, breui responsione remissi sunt. Sunt qui dicant eum respondisse, si rediret, vt petebant, illorum malo reditum, & si viueret, Barcelloam castigaturum. Sed non perinde compertum est, vt pro vero queat affirmari. Et si dictum est, non nisi inter intimos dictum, vt aliquo potius familiarium vicem regis indignatium dictum est, atque ab aliis exceptum: ideo non ita pro magno habitum. Vbi ad Aqualatam venit, quod oppidum Barcelona abest paulo plus itinere diei, grauius ægrotare cœpit. Quem ad locum ac- 30
currit Alfonso filius, nam Petrus aderat: duo, secundus ac tertius, in Castella cum patruale degebant: Sancius paucis antea diebus, sed pater ignorabat, calculo decesserat paterno morbo. Hunc deus ita præmisit, vt mortuum patrem in alio seculo exciperet, iucundus ac gratus post mortem, qui moriens nullum illi doloris vulnus infixisset. Magnum itaque patri morienti solatium fuit, nescisse Sancium defunctum: sed maius, affuisse Alfonso. In huius ore, in huius alloquio, in huius pietate acquiescebat, huius se præsentia existimabat diutius viuere, huic illud mirabile, quod non ab omnibus æque ac magnum est ponderatur, testimonium reddidit: Ex septem liberis nulli magis obitum suum doliturum esse, quam Alfonso qui defuncto patre foret regnaturus, ideoque si non primigenius extitisset Alfonso, huic quantum in se esset, regnum relinqueret. Extracta est valetudo duos circiter menses, eoque omnis nobilitas suorum regnorum atque Castellę non ad id modo oppidum confluerat, sed ad vicina quoque. Nam cuncti sedulitatem atque officium suum declarare studebant, nõ tantum regi, sed filio. Ibi testamentum condidit. Legata plurima reliquit, religiosa plarique, ita vt non suppetere pecunię quas relinquebat. Ante se mortuum stipendiorum quę domesticis atque officialibus quocunque ex tempore debebantur, pernumerari voluit, & ab illis ipsis certior fieri an pernumerata essent. Hęc atque cętera quę ad animę salutem, ad domus incoluitatem, ad regni stabilitatem pertinebant, vbi prouidit, inter suorum colloquia atque amplexus ad extremum vsque halitum plane loquens, velut in soporem soluere- 50
tur, animam efflauit, quarto nonas Aprilis anni sextidecimi post millesimum quadringentesimumque. Cuius obitu præmaturō magnam non solum Hispania illa, verum etiam nomen Christianum iacturam fecit. Nemo enim regum Ferdinando maturius Granatam, ne dicamus Africam, subegisset. Siquidem constituerat non magis numero quam delectu militum Aragonię atque Castellę Granatam urbem obuide-

obsidere, binis e regione positis castris, vnis Aragonum, alteris Castellanorum, vt
 certatim pro gloria gentis vel religionis dimicarent. Sed nonnunquã optimi prin-
 cipes culpa populorum ab æterno iudice subtrahuntur. Nam magis subditorum
 quam sua eũ viuere intererat. Cuius fere vita, sicut in plerisque licet, ex iucundis sane
 fuit tristibusq; permixta. Etenim Ferdinandus rege patre ortus fuit, sed illum ante
 tempus amisit. Ornamenta sortitus est animi corporisq;, sed ea apud fratrem mi-
 nus fauorabilia fuerunt. Felix fuit prouentu liberorum, sed ob hoc liuore proxi-
 morum perstrictus. Vidit filiũ regis generum, sed ne spelaberetur extimuit. Rur-
 sus, vt a malis incipientes in bonis desinamus, in administratione regni ac belli a-
 fratre præteritus est, sed amicorum præsidio sua virtus non est destituta. Proditus
 ad Setanillium, sed aliis victoriis cladem compensauit. Ad Anticheram sæpe fru-
 stratus, ad extremum voti compos effectus est. Rursusq; regnum hæreditariũ spe-
 rauit, sed multis difficultatibus est iactatus. Adeptus est possessionem regni, sed re-
 belles cum magno status sui periculo compescere necesse habuit. Diadema cum
 tanto pompæ splendore accepit, nuptiasq; celeberrimas filii vidit, sed subito mor-
 bo decubuit. Aspexit Cæsarem in domo sua & papam, regiam opem auxiliumque
 deprecantem, sed contumacia suorum exulceratus est. Ita quicquid ex iusto vitæ
 spatio supererat, vt multa læta, sic multa fortassis tristia fuisset expertus: veluti illud
 quod ex quinque filiis, quasi dexteræ digitis, vnum iam se perdidisse rescisset. Quod
 si quemadmodum a sapientibus dictum est, acerbiora sunt aduersa, quam iucudi-
 ora prospera, dicamus præclare cum Ferdinando esse actum, quod viridis adhuc
 & in media ætate excessit e vita: cum præsertim hoc secum gaudium tulerit, quod
 tribus regibus proximis denegatum erat, vt filio regnum per manus traderet, ne
 dicam tali filio, quali nemo vnquam meliore gloriatus est. Fuit autem Ferdinan-
 dus natura sane sublimi, ab omni tamen remota fastu: animo fidenti atque intrepido,
 sed aduersus iustitiam veritatemque demisso ac pusillo. In contumaces nocen-
 tesque vehemens, sed erga eos qui allegarent necessitudines, paupertatem, mor-
 bum, ætatem, aliasque misericordiæ causas clementissimus. Amator bellicæ glo-
 riæ, sed ita vt pacem præoptaret. Liberalis inter primos, sed non nisi religionis ac
 meriti causa. in admittendis ad intima domus turbis procerum, & exercēda fami-
 liariter cum plurimis consuetudine non ita facilis, vt reges superiores extiterant,
 sed qui nunquã claudi fores voluerit his qui se indigerent, & in cœtu aut in itinere
 faciendo, si quem non facile posse accedere videbat, iuberet homini viam aperiri,
 & ad loquendum hortaretur, comiterque & audiret & responderet. Ab obsceni-
 tate non factorum modo, sed etiam dictorum ita abhorrens, vt pene niuius puta-
 retur. Cibi vique nullo paratu ad gulam, sed ob dignitatem personæ magnifico
 ac splendido. Veneris incredibili temperantia, & vt affirmabant, intra matrimonii
 sanctitatem. Nam vt incertum est, cum alia eum fœmina post coniugium habuisse
 usum, ita nulla non nocte cum vxore cubasse compertum est. Neminem domesti-
 corum patiebatur scortum in domum ducere, licet cuncta vt resciret flagitia do-
 mestica, fieri non poterat. Si resciebat, præfenti pœna plectebat. Forte die quodã
 cum apud eum inter familiares controuersia foret atque altercatio, vter præstan-
 tior in bello exitisset, Hector an Achilles, interuenit Ioannes Ferrandis, quæ fuit
 que quænam tanta omnium altercatio esset: nemo enim non alterutri parti ade-
 rat. vbi controuersiam audiuit, Absit, inquit, optime rex in hoc apud te quæri pati-
 aris, & fortissimũ omnium & longe præclarissimum Hectorẽ cum fœdo ac flagiti-
 oso Achille cõparari. Qua admonitione adductus rex, edixit, si quis domi suæ A-
 chillem nominaret, continuo eum nunquam reuersurum exploderẽt. Caste qui-
 dem rex ac religiose: sed Ioannes imperite sane atq; indocte, homo quidem grauis
 probusq; ac strenuus, sed idiota. Apud Homerum quidem qui hæc scripsit, longe
 abhorrent Achilles ac Patroclus ab omni suspitione flagitii. Quorum alter non
 modo Hectorẽ, sed omnes Troianos, auxiliareq; principes atq; exercitus, solus
 fugauit, & nisi dii obstitissent, cõtrucidasset, ita vt ne vnus quidem fuerit superfu-
 turus: alter qui aliquãtulo maior natu erat, aut par Hectori fuit, aut fortior. Qualis
 fuit etiam Agamemnon. Nam Aiacem atq; Diomedẽ fortiores Hectorẽ fuisse, qui

eundem poetam sumpserunt in manus, non ambigunt. Itaque in hoc errore non qui accepit, sed qui dedit consilium, reprehendendus est. Fuit enim Ferdinandus parum ex cultus literis, sed ut illo seculo, & ut in Hispana nobilitate, non indoctus: doctorum tamen mirifice fautor, & suorum ad studia hortator. Nulli domesticorum salarium numerari voluit, nisi qui testimonium a sacerdote attulisset eo anno se esse confessum, & corpus ac calicem domini communicasse. In honorem beatissimæ virginis ad Anticheram instituit, ut fasciam albam, quam stolam vocant, transuersam ad pectus cum hydriala volentes ferrent ab institutore impositam, certa lege ieiuniorum ac precationum. Execrantium numina punitor acerrimus. Aleatores ut pestes exofus. Nihil enim boni viri adesse existimabat aleatoribus & blasphemis. Pro absentibus & quos ipse misisset, quam pro his qui aderant diligentior: quippe qui scripta eorum nomina in priuato quodam libello habebat, & quoties quippiam vacaret, quod conferendum esset, ad illud tanquam ad ephemeridem se conferebat. Nec petentibus statim beneficia indulgebat, sed duo hæc prius animaduvertebat, an alteri indultum esset, & an alius dignior. Nihil intercedente pecunia contulit: nam eius minime avarus. Auxitque pecunia sua quam e Castella aduexerat, Aragoniam, Valentiam, Cataloniam. Ideoque ægre ferebat non posse munificentiam consuetam exercere in tanta prouentuum exiguitate ex suis regnis: solitus dicere, non agere regem qui non plus quam posceretur, donaret. In patrimonio regali tuendo tenax: quod qui alienarent, aiebat inimicos potius sibi parare quam amicos, quia ex subditis illos quosdam regulos faceret, semper sollicitos ac suspicantes eorum iura licentiamque iri deminutum. Statura fuit supra iustam, aspectu graui ac suauis, colore candido, satis plenis membris ac satis robustis. Elatus autem est maiori funerum pompa quam quisquam omnium memoriæ Aragonum rex, inter proceres prope totius Hispaniæ, maiorique & tempore & viarum spatio. Plus enim triginta millibus passuum ab Aqualata remotum est templum sanctæ Mariæ ad Populeum, ubi reges Aragoniæ sepeliuntur. Ita Ferdinandus rex non in sepulchra regum Castellæ suorum maiorum, sed in regum Aragoniæ illatus est. Illinc nemo regum qui ex ea familia fuit, abest, præter Ferdinandum: & hic nemo rex adest, præter hunc eundem ex aliena familia.

LAURENTII VALLÆ HISTORIÆ DE FERDINANDO ARAGONVM REGE FINIS.

ÆLII

AELII ANTONII
NEBRISSENSIS, EX GRAM-
Matico ET RHETORE HISTORIOGRA-
PHI REGII, RERVM A FERDINANDO ET

Elifabe Hispaniarum felicissimis regibus
gestarum, Decades duæ.

EIVSDEM AD CLARISS.
HISPANIARVM, ATQVE VTRIVSQUE
SICILIÆ, INSVLARVMQVE MARIS NOSTRI
moderatore[m] Ferdinandum diuiniatio in
scribenda historia.

NON possum non magnifacere tuum de me iudiciũ,
clarissime Princeps, quod ex tanta doctissimorum
virorum copia, qui per omne ditionis tuæ imperium
diffusi sunt, me potissimũ delegeris, cui immortalia
tua gesta Latino sermone describenda mandares.
Vereor tamen ne hoc tuo delectu habendo tale ali-
quid tibi euenerit, quale Alexandro Macedonum
Regi. Ille namque, ut scis, post superatã omnem A-
siam & Egyptũ magni cognomen adeptus edicto
publice vetuit, ne quisquam ex coloribus imaginem suam pingeret, nisi Apelles,
nemo ex typis æream duceret, nisi Lysippus, nemo in anulorũ usus gemmis in-
sculperet, nisi Pyrgoteles: cũ essent illi tres quisq; in sua arte eminentissimus. Hoc
nimirum famigeratus ille vir faciebat sapientissime, ne quisquã opifex artis im-
peritia quicquã ex vera facie deprauaret. Quod si fuisset Alexander tã solers in
nominandis autoribus qui literis mandarent res ab eo gestas & victorias, quibus
totum prope orbẽ terrarũ illustrauit, quã fuit in deligendis artificibus qui linea-
menta & corporis ductus effingerent, nihil profecto in tanto Principe desidera-
retur quod ad summam hominis conditionem pertineret. Sed quando ita fit, ut
nihil unquã natura omni ex parte absoluerit (tanquã cæteris non sit habitura, si
uni cuncta concesserit) ille cui neq; ingeniũ, neq; doctrina, sed neq; rerũ usus de-
fuit in cunctis artibus quæ sunt homine libero dignæ, una tantum in re legitur
fuisse deceptus. Ex tanta nanq; poetarũ, historicorũ, oratorumq; copia, quibus
tunc abundabat Græcia, unũ Chærilũ delegit qui res a se gestas carmine descri-
beret, cum esset omnium sui tẽporis poeta ineptissimus, inuitãs etiam illum propo-
ta laboris mercede, pro singulis versibus aureo Philippo, magni pöderis moneta,
quam pater Philippus percuti iusserat. Hæc sunt a me clarissime Rex tã multis
repetita, non quo velim me Apelli comparare ad depingendos fortunæ tuæ suc-

cessus incredibiles, non Lysippo ad exprimendas ingenii tui dotes innumeras, nō Pyrgoteli ad scalpendas figendasque posteritatis memoriae animi tui virtutes. Non commemoro nunc illas quae sub fortuna dominio positae sunt, potentia, victoria, felicitas, in quibus nemo te fuit superior: non illas quae sunt hominis propriae, qua homo est, temperantia, fortitudo, mansuetudo, liberalitas, comitas, in quibus etiam priuatos excellis: sed illas quae sunt Regum propriae, magnificentia, magnitudo animi, clementia, iustitia, seueritas, grauitas, in cunctos mortales beneficentia, rerum omnium sub fortuna positarum contemptus. Quod vero Celsitudo tua me praeter ceteris delegerit, cuius humeris tantam rerum molem imponeres, non deerunt qui existiment, te non minori fuisse in errore, quam fuerit Alexander, cum nemo sit, qui non iudicet me multo esse Chæriolo inferiore, quippe qui fuerit posteritatis iudicio poeta non contemnendus. Sed Alexandrum in tanta doctissimorum virorum multitudine qui tempestate illa floruerunt, non delegisse optimum, quis non possit iure reprehendere? Tu vero Princeps inuictissime, quos habebas Onesicritos, quos Callisthenes, quos Clitarchos, quos Aristobulos, quos Ptolemaeos, quos alios complures viros eruditissimos itineris tui comites, ut in deligendo historiographo non facilis esset ista deliberatio? Sed quod apud nos huiusmodi viri non facile reperiuntur, in Italiam puto eundum fuit, ut Angelus Politianus, ut Picus Mirandula, ut Hermolaus Barbarus, aut ex iis qui supersunt, ut Antonius Flaminius, ut Aldus Romanus inde adscisceretur. Non tamen opinor satis tuto peregrinis hominibus historiae fides concrederetur, Italis maxime, nullius rei magis quam gloriae auaris. Inuidet nobis laudem, indignantur quod illis imperitemus, coniurarunt inter se omnes odisse peregrinos, nosque Barbaros opicosque vocantes infami appellatione fœdant. Quodq; M. C. ad filium de Graecis scribit, possumus et nos de Italis dicere, quandocumque gens ista nobis literas dabit, omnia corrumpet. An qui Latinae linguae alterum lumen Quintilianum, qui Silium Italicum, quos Hispanos fuisse constat, qui alios complures, non veriti legem Fanniam de plagiaris, extorquere conantur, pure ac syncere Hispanarum rerum historiam prosequantur? Quid? quod res nostra non minus ignota sunt illis quam nobis Italica, atque ut est in adagio illo vulgari: Multo callidior est insipiens domi suae, quam sapiens alienae? Sed esto, aequae illis ac nobis res Hispaniae sint nota, utri magis ex animo res ipsas scribet, illi qui simulata cuiusquam libertatis amore regium nomen odere, regumque imperia detrectant, an nos qui sine Regibus degere nescimus, qui religiose Reges salutare consueuimus, de quorum salute non minus quam de nostra solliciti sumus, quos non minori obseruantia colimus quam ducem suum apicula? Et quoniam, ut inquit poeta, vitis nemo sine nascitur, optimusque ille est, qui minimis orgetur, uter vitia mitiorem in partem nominabit, qui diligit, an qui negligit? Pater qui strabonem filium amat, patrum vocat, varum, eum qui sit vatia siue compennis. Appelles ille nunquam satis in arte pingendi laudatus, cum Antigoni Regis imaginem pingeret, qui altero lumine orbatum erat, catagrapha, id est, obliquam fecit, ut quod corpori deerat, picturae potius deesse videretur, tantumque ab honestiori parte ostendit, cum posset totam ostendere. Erit itaque historia tanquam pictura, pulchra extollet, turpia, si tolerabilia sunt, dissimulabit, si latere non possunt,

sunt, mitiori vocabulo nominabit, fallatq; potius vitium specie virtutis & umbra, quam is qui sit fortis, a timido vocetur audax, ab audaci timidus. Atqui dicit quispiã, prima historiae virtus est, ut vera narret. Sit ita sane: sed si paululum est a veritate declinandum, quia non est cuiusque medium assequi, tutius atque magis ingenuum in favorabiliorẽ partem declinare. Quando igitur ab Italia his rationibus excludimur, forsan ex Pannonia, aut ex Germania, aut ex Gallia suppetias implorabimus? Quid si apud nationes illas non minus literatorum hominum penuria est, quam in Hispania? Quid igitur in tanta rerum difficultate faciendum fuit? Nimirum, ut si optimi non possunt, eligantur tolerabiles aut minus mali. Hæc forsan causa te Princeps sapientissime in mediocris literaturæ hominem impegit. Qui si non sumus ex prima classe, possumus tamen in secunda censerì, & si non possumus magnitudinem rerum gestarum stylo exæquare, at certe conabimur, ut imbecillitatem nostram atque ingenii paruitatẽ studio ac diligentia compensemus: etsi Latinas literas in Latio non didicimus, nec in Sarmatia quidem, sed in Batica, quæ (ut inquit Strabo) prima omnium Hispanorum se in Romanos ritus & linguam trãformavit: etsi Romanum sermonem Romæ non didicimus, nec Lilybæi quidem, sed Bononiæ, urbe scilicet omnium bonarum artium altrice. Neque adeo a Musarum fonte abhorremus, ut non simus corruales Columellæ, Canio, Silio, Hænæ, duobus Senecis, unicoque Lucano, aliisque poetis Cordubensibus, quãvis scribat Cicero pingue quiddam illos & peregrinum sonare. Quid? quod his in rebus quas scripturi sumus, aut ipsi interfuimus, cum gererentur, aut ab iis qui interfuerunt, accepimus: & quasi diuinarem fore, ut aliquando hanc operam nauaturus essem, ita omnia inquirebam, omnia explorabam, omnia notabam. Vale Princeps clementissime, quo sospite nunquam res Hispana detrimentum patietur. Ex municipio Complutensi ad idus Aprilis, anno salutis Christianæ M D I X.

XX iij

AELII ANTONII NEBRIS-
SENSIS, EX GRAMMATICO ET RHETO-
RE HISTORIOGRAPHI REGII, AD BENE-
uolum candidumque lectorem, vt Ferdinandi & Eli-
sabes Principum auspiciis præclare res
gestas legat, exhortatio.

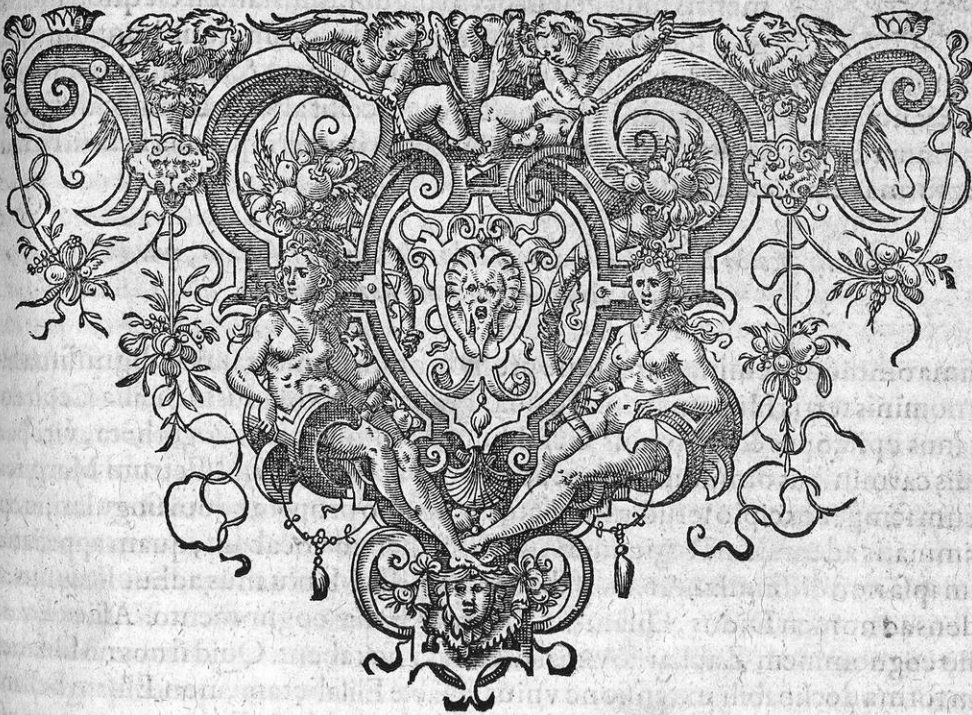
NELLVM fuit tēpus, candidè lector, in quo res Hispana ab idoneis scri-
 ptoribus magis illustrari cuperent, quam illud in quo nostrarepublica
 Ferdinando & Elisabe Principibus administrata est. Nunquam enim
 ad atatem nostram Hispania finitimis, nunquam longinquis nationibus
 arma circumtulit, quin potius e diuerso semper exterarū gentium præ-
 da fuit. Atque vt a cataclysmo illo ingenti exordiamur, in quo totus
 orbis terrarum aquis obrutus est, ac præter illas octo animas quas litera
 sacra commemorant, omne mortale genus intercidit: Iubal siue Tubal (nam de nomine inter
 autores non satis constat) primus in Hispaniam venit missus a Noa, quem Berosus Chaldeus
 Ianum patrē interpretatur, sub quo diluuius illa fuit memorabilis. Is Iubal regnare orsus est
 in Hispania anno post diluuium circiter centesimo quinquagesimo, ante salutem vero Chri-
 stianam supra bis millesimum centesimo septuagesimo, regnauitque annos centum quinquag-
 inta quatuor. Cuius anno cētesimo sextodecimo ipse Noa venit in Hispaniam, vbi duas vr-
 bes cōdidit Noelam & Noegam, priorem in Galicia, quam ex nomine nurus suæ Iapeti vxor-
 is cognominauit, alteram in Asturibus, dictā ex nomine alterius suæ nurus Chamis vxoris.
 Iubali successit Iberus, ex cuius nomine dicta putatur Iberia atque Iberus amnis. Cui rursus
 Iubalda, a quo mons Iubeda cognominatus, qui postea dictus est Aucensis supra Burgos tri-
 ginta millia passuum, in quo sedem regni sui fixisse autor est Berosus. Atque ita deinceps ex
 eadem familia Reges alii successerunt, de quibus aliubi disseremus, & quo ordine apud Celti-
 beros rerum potius sunt. Curetes præterea Iouis educatores Gargoro duce ex Creta in Ibe-
 riam venere, qui Tartesio saltu occupato quatuor millibus passuum a Calpe Tartessi, qua post-
 ea cognominata est Carteia, regnauerunt, vnde totam prouinciam moderati sunt. Eo in sal-
 tu bellum contra gigantes per ea tempora gestum est, quod, quemadmodū poeta dicunt, post-
 ea in Thessalia fuit finitum. Gargoro deinde successit Abydus ex filia nepos, atque deinceps
 alii Reges ex eadem familia, donec ad Arganthonium ventum est, quem regnasse annos octo-
 ginta, vixisse autem centum quinquaginta autores sunt Anacreon, Herodotus, Strabo, & ex
 Latinis Cicero, Valerius, Plinius, alique complures. Ante excidium Troiæ annos prope du-
 centos, quo tempore Israeliticum populum iudicabat Debora cum Baracho, qui fuit ante sa-
 lutem Christianam annus millesimus circiter quadringētesimus, Dionysius, qui & Liber pa-
 ter est cognominatus, cum exercitu in Hispaniam venit, non tam dominationis cupiditate,
 quam vt parem gloriam reportaret ei quam ex superata India retulerat. Itaque victor nullū
 aliud sui aduentus apud nos vestigium reliquit, quā quod in Batia inter æstuaria Batis flu-
 minis Nebrissam patriam meā condidit, quodque ex Lysia itineris sui comite ac socio Lysita-
 niam appellauit, atq; vt in aliis multis, ypsilo verso in u vocalem, postea cognominata est Lu-
 sitania. Eodem præterea tempore Zacynthii & ipsi quoque Hercules comites ex Zacyntho
 maris Ionii insula, non procul a Cephalonia quam superioribus annis exercitus noster expu-
 gnauit, Hispaniam petiere, qui Sagunto vrbe cōdita, Diana quam ex patria secum aduexe-
 rant, templum in signe construxerunt. Cuius religione inductus Hannibal cum oppidum ex-
 pugnaretur, iussit parci & templo & iis qui se in templum receperant. autor est Plinius, qui
 etiam addit, adhuc suo tēpore durasse trabes ex iunipero, quibus templi contignatio erat con-
 texta. Post Liberum patrem annos prope centum sub tempus Gedeonis iudicis Israel Her-
 cules, quicumque tandem ille fuerit, Hispaniam illustrauit, qui superato Geryone victor in
 patriam rediit, Ceretanis via suæ comitibus relicta, qui Pyrenæi montis radices incoluerūt.
 Nam quod de Pyrene nympha ab Hercule compressa Silius Italicus prodit, tanquam fabulam
 Plinius excludit. Illa vero p̄ue de Caco siue Caio monte, & de Hispano, Liberia, Pyrrhoque di-
 cuntur, a nugiendo quodam fabulatore conficta sunt. Troia euersa, ex Græcorum reliquiis
 complures

complures eodem quoque tempore in Hispaniam nauigarūt, atque in primis Diomedes Tydei
 Aetolorum Regis filius, qui post excidium Troiae cum comperisset Aegialam uxorem a Cille-
 boro Stheneli filio adulteratam, praepudore in Italiam migravit, conditaque in Appulia urbe
 Argirippa, atque inde in Hispania prouectus Tyden in Galicia urbem ex nomine Tydei pa-
 tris sui dictam fundauit, populosque inter Minium & Lethen fluuios rexit, quos nomine cor-
 rupto pro Grauis, hoc est, Graecis, u litera interiecta Grauios dixerunt. Subidem quoque tem-
 pus Teucer Telamonis filius atque Aiace frater, quos pater ad bellum Troianū miserat ea le-
 ge, ut alter sine altero non rediret, mortuo Aiace cum a patre in patriam non reciperetur, in
 Cyprum nauigauit, ubi Salamine urbe condita in Hispaniam prouectus, Carthaginem nouā,
 10 que & Spartaria cognominata est, a fundamētis excitauit, quam postea Hasdrubal Cartha-
 ginensium dux restituit. Teucris etiam comites Hellen & Amphilocheus in Galliciam inde pro-
 fecti duo condiderunt oppida ex suis nominibus appellata. Vlysses praeterea in decēnali illo suo
 errore Hispaniae exteriores lustrauit oras, ubi Olysiponem urbem ex suo nomine cognomina-
 tam fundauit, atque ibi Mineruae quam peculiariter colebat, templum erexit. Auctor est A-
 sclepiades Myrleanus, qui in Turdetania prouincia Batice litterarii ludi magister fuit. Is mo-
 numenta quaedam de Vlyssis errore in templo illo se uidisse commemorat, parmas suspensas, &
 20 aplustra, rostraque naualia. Per idem tempus, quemadmodum scribit Silius Italicus, Astur
 auriga Mennonis, quem Titonus ex Auriga genuit, in Hispaniam quoque nauibus est ap-
 pulsus, ubi Asturica urbi a se condita atque Asturibus nomen ex suo nomine comunicauit.
 In eandem quoque Hispaniam Iberes Asiae populos Albanis Colchisque finitimos uenisse, au-
 30 tor est M. Varro. Sunt tamen qui dicant nostros in Asiaticā Iberiam penetrasse, quod est con-
 sentaneum ei quod in parte superiori de Ibero Rege scripsimus, ut in dubio relinquatur, utri
 populi alteris nomen indiderint. Ex Asia quoque in Hispaniam nauigare Phoenices octin-
 genis annis ante Christianam salutem, quo tempore maris imperio potiti sunt. Causa uero
 huius nauigandi fuit mercium permutandarum ratio, auri maxime & argenti & aris, quae ex
 incendio Pyrenaei montis fluxisse auctor est Diodorus Siculus. Condiderūt etiam in ea nauiga-
 40 tione urbes quamplurimas in insulis Hispaniae adiacentibus, utraque Baleares, hoc est maio-
 rem minoremque, utramque Pityusam, id est, Ebusum & Ophiusam, & in Oceano exteriori
 Gades Herculis cognominatas: in continēti quoque in nostri maris ora Mellariam, Malacam,
 50 Hexos, Abderam. Ex Phocide inter Atticam & Boeoticam regione penetrauerūt in Hispaniam
 Graeci, urbemque in collimitio Batice & Tarraconensis prouincia fundauerunt Castu-
 lonem, ex nomine Castalii fontis in monte Parnasso, a quo Musa Castalides cognominata sunt.
 Ex eadem urbe Hannibal uxorem duxit Himilcen, ex qua natus est illi Aspar in obsidione
 Sagunti. Massilienses etiam a Phocensibus oriundi Emporias Indigetorum urbem, & a qua
 non longe Rhodii Rhoden, condiderunt. Lacedaemonii quoque Laconimurgos & Laconium
 in Batice, & alterum Laconium in Lusitania posuere. Venere praeterea variis temporibus
 Persae, Massagetes, Sarmatae, Celtae, qui per omnem Hispaniam oppida complura excitarunt.
 60 Annos circiter tercentos ante Christianam salutem Gaditani cum terra marique florent,
 atque illorum potentia inuidiosa foret, a finitimis bello lacesiti suppetias a Carthaginensibus
 petierunt, qui non modo consanguineis supplicibus opitulati sunt, sed & Hispanis bellum in-
 tulere. Quo deinceps cū validiori exercitu Barcam, deinde Hamilcarem duces suos miserunt.
 Hic per annos nouem magnis rebus gestis in insidias ab hostibus illectus occiditur. In huius lo-
 cum Hasdrubal gener est substitutus, qui & ipse octo annis omnem Hispaniam usque ad Iberū
 amnem Carthaginensium ditioni subegit, & foedus cum Romanis renouauit, ut Iberus finis
 esset utriusque imperii, Saguntinis qui in parte Carthaginensium erant exceptis, propterea
 quod eo tempore in societatem Romanorum fuerant recepti. Sed & Hasdrubal a seruo, qui ut
 mortem domini ulcisceretur, occisus est. In eius locum Hannibal Hamilcaris filius Imperator
 ab exercitu saluatus succedit, qui Sagunto expugnata, quod reliquum fuerat Romanorū, suo
 imperio adiecit. Circa ipsa belli Punici secundi initia, Cn. & P. Scipiones in Hispaniam cū ex-
 70 ercitu a Romanis missi, primo aduentu magnam prouinciae partē in studia partesque Roma-
 norum flexere. Sed illis occisis cū omnia essent incerta, nemoque inueniretur qui succedere illis
 uellet, P. Scipio P. Scipionis nuper occisi filius, qui postea Africanus est cognominatus, impe-
 rium sibi depoposcit, atque in Hispaniam profectus exclusis Carthaginensibus uniuersam po-
 pulo Romano restituit. Atque ita sub Romanorum dominatione fuit ad Gothorum, Vanda-
 80 lorū, Alanorumque tempora annos propemodum sexcentos. Hos Roderico ultimo Gotho-

rum Rege fugarunt, atque Hispaniarum possessione spoliare Pœni Maurique, qui totam fere aut magna ex parte per annos circiter septingentos quinquaginta tenere, quoad nostra aetate ductu atque auspiciis optimorum Principum Ferdinandi & Elisabethae pulsati sunt, atque Hispania tota sibi ipsi restituta est. Quod vero Plato in eo dialogo qui *Timæus* inscribitur, atque iterum in volumine quod de bello Atlantico scribit, Atlantes ex Erythea in insula Hispania adiacenti per Galliam Italiamque cum magno exercitu omnia populates inuasisse Athenas, atque tandem ab Atheniensibus fusos delectosque, totum hoc cōmentitium videri potest, quamquam Plato, non ut fabulam, sed quasi veram historiam se narrare testetur. Nam neque quæ sit Erythea in insula Gadibus contigua ego video, neque alios Atlantes novi, nisi qui sunt in Africæ continenti: nisi forte, quod refert Plinius, in totum abstulit terras mare quod nunc Atlanticum dicitur. Illud præterea quod in historia quam vocant generalem, vulgo legitur, venisse in Hispaniam nescio quos Almonides, nemo arbitratur dicet mihi, qui sint illi, aut quid egerint, aut quo postea concesserint. Quin potius ausim affirmare, nunquam fuisse tale genus hominum, sed totum fuisse confictum ab aliquo fabularum concinnatore. Nisi forte quisquæ velit dicere, sumptum esse illud ex Ouidio, qui in quinto decimo transmutationum volumine scribit Mycylum Alemonidem ex Græcia in Italiam penetrasse, ibique Crotonem urbem condidisse, licereque historico atque poetæ, undecumque accepta materia, suum opus contexere. Nam quod Diodorus Siculus scribit accolæ Sicoris fluminis Hispani qui agrum Ilerdensem rigat, venisse in Siciliam, atque ex suo flumine Sicaniæ nomen illi indidisse, cui Seruius quoque Grammaticus astipulatur, quid? si magis credi oporteat Solino & Martiano, qui a Sicano Rege ante belli Troiani tempora eo nauiganti, ut regnaret, dictam fuisse putant? Sed esto, Hispani Sicoris accolæ venerint in Siciliam, hæc erit rara avis in terris, nigroque simillima cygno, quemadmodum ab hinc annos ducentos aut non multo amplius Tarraconenses ad imperium eo acciti sunt, & ab hinc duo de septuaginta Alphonsus eorundem Rex fortunatissimus, huius nostri Ferdinandi Regis patruus, Neapolitanorum atque Appulorum regno potius est. Sed unde obsecro tanta ignavia nostrorum animos occupauit, ut per tot annorum volumina non modo non lacescerint bello exteræ nationes, sed neque se ipsos ab hostium incursum tutati sint. Quo minus ignoscendum nobis est, quod non arma, non equi, non commeatus, non reliqua belli instrumenta, non denique animus ad propulsandas atque etiam ad inferendas iniurias deest. Quid? quod ea est regionis natura, ut ab omni latere munita sit, hinc mari nostro, illinc Atlantico atque Britannico, atque ubi cōtinenti adnectitur, arduis præruptisque montibus inaccessibleis. Hispaniæ, inquit Florus, nunquam animus fuit aduersum Romanos uniuersæ consurgere, nunquam inferre vires suas libuit, neque libertatem suam tueri publice, alioqui ita undique mari Pyrenæoque vallata est, ut ingenio situs nec adiri quidem potuerit. Sed antea a Romanis obsessæ est, quam se ipsa cognosceret, & sola omnium prouinciarum vires suas, posteaquam victa est, intellexit. Hæc Florus. Unde igitur tam graui torpere passa est sua regna veterno? An quia gentes exteræ aut soli malignitate, aut finium angustia laborantes, cum nouas sibi quererent sedes, audita cæli clementia atque terræ fertilitate eo se contulerunt, cum e diuerso indigenæ omnium rerum copia affluentes nullam haberent causam qua illos cogeret patriam deserere? An quia ceteræ nationes quantumuis liberæ, ducibus suis in bello haud grauate obtemperant, facillimeque sub disciplina militari continentur? Ex quo fit, ut milites neque tam crebros commeatus petant, neque sint aut emansores, aut stationum suarum desertores. At Hispanis ea est animi pernicitas, ut neque cupiditate aliis imperitandi, neque communis libertatis defendendæ causa, neque vitæ dulcedine persuasi alteri quam Regi suo parere velint. Quare euocati non facile conueniunt, coactique diu per stare nequeunt. An quia cæli vertigine impulsuque siderum ab ortu ad occasum lege quadam fatali regna transmutantur? idque experimento haud dubio videmus, quod cum ex paradiso voluptatis qui ad orientem Solem a Deo plantatus est, primi parentes egressi genus hominum propagassent, prima monarchia in Assyrios, & ab Assyriis in Medos, & a Medis in Persas, & a Persis in Macedones, & a Macedonibus in Romanos, & a Romanis in Gallos Germanosque cum cæli conuersione translata est. Nunc vero quis est qui non intelligat, quamquam titulus imperii sit in Germania, rem tamen ipsam esse penes Hispanos Principes, qui Italiae magnæ partis atque maris nostri insularum domini iam moliuntur bella in Africam transmittere, atque missis classibus cæli motum secuti iam pertingunt insulas Indorum populis

populis adiacentes. Neque eo contenti, alterius orbis magna parte explorata parum abest, ut Hispania atque Africæ finis occiduus cum orbis terrarum fronte orientali adiungatur. Sed ut ad nostri sermonis exordium redeamus, vides amice lector, quantæ se nobis res describendæ offerant, non modo bella, quæ fuerunt necessaria ad stabilien-
 da regnorum fundamenta cum Lusitanis, ut Hispania daretur unum caput, cum Pœnis & Gallis ad consuendos resarciendosque sinus qui fuerant auulsi, cum Italis ad augen-
 das imperii vires, cum Indorum insularis ad propagandam Christiani nominis religio-
 nem. Quid illa domestica? repurgasse religionem, vindicasse reip. vectigalia, hoc
 est, regale patrimonium, ius suum cuique reddidisse. Vides, inquam, quam
 longe lateque pateat rerum scribendarum campus, ut quanquam
 natura neget, ipsa tamen materia amplitudo, indulgen-
 tissimique Principis nostri fauor, ingenii vires
 perquam exiguas excitare
 possit.

AELII ANTONII NEBRISSENSIS, REGII HISTORIOGRAPHI, EX-

CVSATORIA PRÆFATIO, IN QVA ENUME-

rat difficultates quæ scriptorem rerum gestarum, tam Hispanarum, quam Hispaniensium, ex locorum personarumque & aliarum rerum temporis nostri nominibus consequuntur.

SCRIPTURO mihi res Hispanas atque Hispanienses, quæ Ferdinandi atque Elisabes Principum auspiciis gestæ sunt, ingens quædam sylua occurfat, immensumque aperitur opus, & quod ab vnus hominis integra ætate perfici nõ possit, nedum ab homine præcipiti iam senio confecto. Et quanquã sunt multa quæ mentis meæ aciem perstringunt, nihil tamen est quod me magis a scribendo deterreat, quam locorum atque hominum propria nomina, quæ maiori ex parte vsque adeo sunt aspera & dura, vt nullo cultu molliri, nulla diligentia possint mansuescere. Accessit altera nõ minor difficultas in nominãdis Latine publicis magistratibus, cum in plærisque alia sit nostro tempore forma reip. quam ea quæ

Hoc in loco in Nebrissensis autographis desideratur folium, quod ab improbo aliquo suffuratum non dubito.

rissima omnium sceminarum, atque proinde omni immortalitate dignissima huius nominis tertia Hispaniarum Regina. Franciscus Noianus in Sicilia Cephalœditanus episcopus & Antonius Geraldinus Apostolicæ sedis logotheta, viri pangedis carminibus omniumque qui apud nos peregrinati sunt (Petrum Martyrem meum semper excipio) eruditissimi, atque ingenio propemodum singulari, in epigrammatis ad eandem Reginam scriptis Elisabetam vocabant, quam appellationem ipsa non dissimulanter auerfabatur. Baptista Mantuanus adhuc licentius alludens ad nomen Didus, Elisam dixit adiecto Bellæ cognomento. Alii ex Evangelio cognominem Zachariæ vxori Elisabet vocitabant. Quid si nos nõ Elisabet, non forma declinabili extensione vnus syllabæ Elisabetam, non Elisam Bellam, non corrupto nomine Isabelam, sed Elisaben cum doctissimorum virorum vsu ex declinatione Græca dixerimus. Nam cum sit hæc vox origine Hebraica, eius literatura ex Hebræo fonte petenda est. Duas omnino huius nominis sceminas in sacra scriptura legimus, alteram in veteri Testameto, filiam Aminadab atque Aaron sacerdotis vxorem, alteram ex qua, vt Euagelista scribit, Zacharias Ioannem Baptistam genuit, quæ prioris illius Elisabes quasi gentilis nomen referebat, cum præsertim fuerit ex eadem familia. Vxor, inquit, Zachariæ fuit de filiabus Aaron, & nomen eius Elisabe. Sic enim debere scribi, & non per t exile, vt Græci, vel per th aspiratum in fine, vt Latini scribunt, ex Hebraica literatura manifestum est. Interpretaturque Dei mei iurameto, siue Dei mei septima, siue Dei mei saturitas. Sabe namque per sin scriptum, iuramentum siue septem significat, per same vero, abundantiam, ex Hieronymo, Remigio, Samuele Talmudista, omnibusque Hebræis. Vnde tamen siue t exile, siue th aspiratum in hoc nomine irrepserit, aliubi disputauimus. Nos vero interim cum plærisque viris doctissimis Elisabe accentu in penultima acuto eademque breui ex Græcorum regula proferemus, quæ etiam si sit breuis, ex Græcorum regula, vltima existente longa non patitur accentum in tertiam a fine syllabam transferri.

Tertia difficultas a magistratibus.

TERTIA difficultas accessit a nominibus Principum, magistratuumq;, & officiorum, ex eo quod apud antiquiores aliæ fuerunt rerum publicarum formæ quæ sint nostro sæculo, atq; proinde alii magistratus, cum præsertim ex aristocratia Romanorum Latine appellationes in regiam gubernationem sint trāsferendæ. Sed sunt quædā nomina Latina, quæ ex æquo Hispanis respondent, vt Regi, Rei: Duci, Duque: Comiti, Conde. Quædā, cum sint multa, atq; proinde videātur esse diuersa, in idem tamen recidunt, vt qui Regum temporibus fuit Tribunus celerum, sub Consulibus fuit Magister equitum, sub Imperatoribus Præfectus prætorio, is magistratus a nostris dicitur Capitan de la guarda, cum alioqui Præfectus prætorio sit prouocationum Iudex. E diuerso idem nomen aliquando variis accommodatur officiis, vt præses, ei qui præsidio tenet arcem, Alcaide vero Punico vocabulo Hispani vocāt, & ei qui urbem, siue castellum, siue montium iuga, vel fauces, siue locum aliū armis tuetur, Capitan de guarniciō vulgo dicitur. Qui præterea Hispanie dicitur Corregidor, si urbem siue municipiū præsidio tenet, præses est: si rem filci agit, procurator: si tantū iuri dicūdo præest, prætor: si vice regis fungitur, pconsul. Sunt etiam vocabula, quibus nihil in altera gubernatione respōdet, vt ei quod est Dictator siue Censor apud Romanos, nihil respōdet apud nos, & ei quod est apud nos Marques aut Almirāte, nihil responderet apud Romanos. Quare in huiusmodi rebus nomina fingenda sunt, vt illum appellemus Marchionem, quasi a marcha, hunc classis præfectum, aut si te magis Græca delectant, Nauarchū siue Archithalassum dicere licebit. Nam Archimarinus, quo aliqui vtūtur, neq; Græce neq; Latine diceretur, cum nullum sit nomen quod ex duobus peregrinis componatur. Atq; idem de aliis rebus est faciendum quæ non constant natura, sed hominū arbitrio cotidie immutātur. Ex hoc genere sunt vestes, arma, naues, vasa, instrumenta, machinæ. Trecenti, aut non multo plures anni sunt, ex quo inuentū est hoc tormenti genus, quam vocāt bombardam, & in eo genere multæ diuersitates. Sed cū res nuper inuentas nō possis Latine dicere, fingenda sunt nomina, vt quod vir quidam doctus nimis audacter de Ostia Tiberina dixit: Tunsā iacet bombis ardentibus Ostia, &c. Alii sulphurarias aut nitrarias machinas, aut aliquid tale fingere aucti sūt. Nam sclopetra quod a sono dicatur, hoc est, ab spiritu illo sonoro qui ex buccarum perflatarum compressu erumpit, haud dubium est. Cum sit igitur a nobis omnium quæ scripturi sumus, reddēda ratio, illarum maxime quæ possunt lectorum vel auditorum aures offendere, visum est, anteaquā rem ipsam aggrediamur, causas attingere, cur in eiusmodi nominibus præter aliorum communē vsum tantalientia vti simus, ne sit nobis necesse, in medio operis cursu in hæc, tametsi non penitus aliena, diuertere: atq; imprimis de iis quæ ad locorum rationem, hoc est ad cosmographiam pertinent.

Descriptio totius Hispanie.

HISPANIA ab omnibus lateribus pelago abluitur, nisi quatenus ab Oriēte, quæ est angustior, aquarū diuortijs Pyrenæi montis a Gallia distinguitur. Is a Veneris templo, quod est promōtorium prope Illiberos, initiū capit. inde in ipsam Hispaniam, hoc est, in Caurū ventum incūbens porrigitur, desinit in ora septentrionalis Oceani ad OEasonem. Vnde ipsius Hispaniæ septentrionale incipit latus, tenditq; in Zephyrum, id est, occasum æquinoctialē per Vasconum, Cantabrorum, Asturum, Callaicorumq; littora, terminaturq; in Nerio Artabrorum promōtorio. Ab eo latus occidentale inchoatur, rectaq; in Austrum per Callaicam Lusitanamque oram ad sacrum promontorium tenditur, deinde per Bæticæ littora hyemalē ortum versus ad fretum Herculeum contrahitur. Inter Calpen Hispaniæ & Abilam Africæ promontoria Oceanus ab occasu influit terras, quæ ante Hercule, quemadmodum est in fabulis, fuerant continentes. Atq; ita nouo Nostri maris nomine Hispaniam a læua, a dextra Mauritaniam Tingitanam relinquens, ortum æquinoctialem, & quo vltius procedit, magisque Europam vndis obruens, dum se per

Bæticiæ atq; Tarraconensis prouinciæ oram meridionalem explicat, Hispaniam contrahit ad promontorium siue templū Veneris, vnde paulo ante illam fecimus exordium capere. Atq; in hunc modum longior quam fuerit eius latitudo, & iuxta Pyrenæum nō modo confini Gallia, sed angustior se ipsa, quemadmodum inquit Strabo, exhibet nobis imaginem pellis vaccinæ in solo explicatæ. Interiora Hispaniæ in tres partes diuiduntur, in Bæticiam, Lusitaniam, Tarraconēsemq;. Hæc citerior, illæ ambæ vno nomine Hispania vltior vocitantur. Bætica a septentrione terminatur Ana fluuio: ab occasu Atlantico Oceano, qui interiacet Anæ ostiū fretumq; Herculeum: a meridie mari Nostro, quod est inter fretum & Charidemi promontorium: ab oriente vero terminatur linea quæ protenditur a promontorio eodem per Castulonem, cuius vestigia hodie monstrantur, quindecim millibus passuum occidentem æquinoctialem versus a Biatia, deinde reeta ad fluuium Anam, vbi est oppidum quod Oretania vetus cognominatur. Lusitania a septentrione terminatur amne Duria, ab ipsius ostio, qua erumpit in Oceanum Atlanticū flumine aduerso, ad pontē qui est e regione ad Septimancas. Ab occasu terminatur pelago Atlantico quod est inter Duria atq; Anæ fluuium. A meridie habet latus quod diximus a septentrione Bæticiam habere. Ab oriente terminatur linea reeta, quæ ducitur ab Oretania veteri ad pontem Duria, qui nunc est contra Septimancas. Quod reliquum est Hispaniæ complectitur prouincia Tarraconēsis, quæ habet terminos a septentrione Oceanum Britannicum, ab OEasone ad Nerium siue Artabrorum promontorium: ab occasu littus quod est inter idem promontorium & Duria ostiū in Atlantico Oceano, & latera orientalia quæ diximus Bæticiam & Lusitaniam habere. A Meridie terminatur latere quod a septentrione dedimus Lusitaniæ, & nostri maris ora, quæ est inter Charidemi promontorium & Veneris templum. Ab oriente habet Pyrenæos montes, quibus diximus Hispaniā a Gallia determinari. Ex iis quæ dicta sunt, conuincitur error illorum qui eam quæ nostro sæculo Portugallia dicitur, Lusitaniam appellant: cum Lusitania latius pateat, quippe quæ cōplectatur Caurium, Castra Cecilia, Castra Iulia, Placentiā, Abilam, Salmanticam, & eam quæ nunc Ciuitas Roderici nuncupatur. Atq; e diuerso pars illa Tarraconensis prouinciæ, quæ interiacet Duriam & Limiam, qui alio nomine Lethes quoq; vocatur, Portugallensium Regi contributa est, quam tamen in historia Lusitanorum Regem nominauimus, ita tamen vt per totum eius potissimam partem intelligamus. Eadem præterea ratione qui nomine corrupto nuncupatur Aragoniæ Rex, Tarraconēsi Regem semper in historia diximus, cum alioqui Tarraconensis prouincia præter Bæticiam & Lusitaniam, omne quod reliquum est Hispaniæ contineat, apud antiquissimos tamen Romanos Tarraconensis tantum vocabatur portio illa breuis quæ citra Iberum amnem erat, dicta a Tarracone eiusdem regionis vrbe nobilissima. Neq; sunt audiēdi qui furore quodam Bellonæ perciti diuinant, aut illa quæ somniarūt, dicunt se pro comperto habere, quod Aragonia dicta sit ab Arago nescio quo flumine, appellato sic ex eo, quod Hercules quo tempore in Hispaniā venit, ad ripas eius amnis aras erexit, ad quas egit pecudes sacrificaturus: itaq; dictus Arago ab ara & agēdo, vnde sit postea ductum Aragoniæ nomen. Hæc speciosa dictu sunt, si autore aliquo vel mediocri defendi possent. Quæ vulgo nunc Andaluzia, Gothorū temporibus a Vandalis habitatoribus Vandalia nūcupata, ea putatur esse quæ fuerit apud Græcos & Romanos Bætica, & nos totam Bæticiam Vandalia contineri dicimus, sed nō idcirco tota Bætica est Vandalia. Nam Murgi, Mentefa, Vbeta, Biatia, Tarraconensi prouinciæ cedunt, quæ tamen sub Vandalia comprehenduntur. Portio illa quoq; Bæticiæ, quæ protenditur inter Anam fluuium montesq; Marianos, quæ Magistratibus diuicobi & Traiano ponti contributa est, a nemine in Vandalia cōnumeratur. Quare & nos nō omnia dabimus antiquitati, sed neq; semper incertum vulgus sequemur: fugiemus tamē, quoad fieri poterit, barbaras appellationes, sequemurq; voces sermoni Latino vsitatas, etiamsi tantundem non valeāt. Itaq; Portugallensiu Regem Lusitanorum potius appellabimus, & Aragonensiu Regem potius Tarraconēsiu, & Nauariorum potius Vasconum, & Castellanorū potius Hispanorum, non ignoran-

ignorantes Lusitaniam & Tarraconensem & Vasconiam latius patere. Apud antiquissimos sub Hispaniæ nomine continebatur Narbonensis prouincia Neumarsum vsq; & Auenionem, deinde sub Romanis principibus contracti sunt fines ad Pyrenæum. Atque iterum Gothi Reges ad terminos illam priscos extenderunt. Vnde & in conciliis quæ sub Gothorum principibus in Hispania sunt habita, Narbonenses, & Bessenses, & Carcaffenses, & Carpentoraçtenses, & Helenenses, & Beterrenses Episcopi nomina sua in decretis subscripserunt.

De montibus Hispaniæ.

INTER Hispaniæ montes Pyrenæi altitudine cæteros excedunt, cognominati; vt Silius Italicus in primo Punicorū volumine scribit, a Pyrene nymphea Bebrycis Indigenæ principis filia, quam Hercules illac traiciens violato iure hospitii vitiauit. Aut si quis non admittit poetarū fabulas, quemadmodum Plinius, qui tertio libro naturalis historiæ scribit totū illud de Pyrene fabulosum esse, credat Diodoro Siculo, qui libro sexto bibliotheces prodit, dictos Pyrenæos esse a pyr vocabulo Græco, quod Latine vertitur ignis, quo montes illi diu conflagrarūt. Hi, sicut in superioribus dictū est, posteaquam a templo Veneris ad OEasonem disternerunt Gallias ab Hispania, per Catabros & Astures maritimos porrecti occidentē æquinoctialem versus in Gallecia tandem euanescent. Idem præterea montes ab ortu solis in occasum porrigūt brachium per mediam Hispaniæ longitudinem paribus interuallis, ad eos quos diximus protendi per oram maritimā ab OEasone in Galliciam. Hoc Pyrenæi brachium distinguit Hispanos, vt hi vocētur Citramontani, illi vero Ultramontani, terminaturq; ad in ora Lusitanæ occidentali. Est & Iubeda mons, quem Saltum Aucensem hodie vocāt, ab Auca vrbe antiquissima vnde incipit, cuius vestigia cum nomine adhuc visuntur iuxta Villā Francam, oppidum supra Burgos circiter viginti passuū millia. Dicitur est autē hic mons Iubeda a Iubalda Iberi Regis filio qui a Berofo Chaldeo ibidem regnasse traditur. Hic mōs ab Auca protenditur meridiem versus æque distanter Pyrenæis montibus, arcens Iberum amnem ne fluat in occasum, quo cætera Hispaniæ flumina maiora influāt in mare occidentale. Mons quoq; Orospeida initium capit nō longe a noua Carthagine, tenditq; in occasum per nostri maris oram maritimam tangens Illiberos, Malacā, Arundam: deficitq; tandē in Atlantici maris ora contra Herculis Gades. Mariani montes incipiūt a Tygeni saltu, porrigunturq; occasum versus per mediā Bæticam, euanescentq; in mari Atlantico. Hos Ptolemæus corrupto nomine Temerianos vocat pro Marianis. Sunt & alii cōplures Hispaniæ mōtes, sed vt brachia siue articuli superiorum quatuor sunt, aut per se colles potius dicendi, quā montes.

De maximis fluminibus Hispaniæ.

FLUMINA, quemadmodum & mōtes, crebro memorātur in historiis, propterea quod sunt a natura posita quasi fines regionum æterni, per quos in cognitionem multarum rerum perueniemus. Quare visum est de omnibus Hispaniæ qui maxime principes sunt, aliquid delibare, & in primis de quo Lucanus, *Qui ferit Hesperiam post omnia flumina Bætis*. Hic ortus in Saltu Tygeni nō longe a Caltaone fluit in occasum, atq; ab Andugaro Bæticam mediam secat, & prouincię nomen imponens, eius vrbes nobilissimas Cordubam, Italicam, Romuleamq; quōdam Hispanim vocitaram præterlabitur. Hæc a Pœnis deinde Ispilia, & a barbaris postea in uersis literis prioribus, & p in b mutata, Sibia dicta, nūc Seuilla nominatur. Tandemq; per vnum ostium exit in mare iuxta municipium quod Luciferi templum ab antiquis dicebatur. Olim hic fluuius duo habuit ostia, quorum alterum quod erat meridionalius, oblimatum est cum alueo eodem pertendente a Nebrissa per Astam coloniam ad Turrim Capionis. Ex quibus facile soluitur illa dubitatio quę solet harum rerum curiosos mouere, & meipsum plærumq; ambiguum reddidit. Cum Strabone, Ptolemæo, Mela, Plinio, omnibus cosmographis authoribus, Nebrissa & Asta colonia inter æstuaria Bætis posita sint, qui potuit fieri, vt hodie non paucioribus quam octonis passuum millibus a flumine distent? Nimirum, quia vt

statim dixi, alueus ille qui Nebrissam & Astam præterfluebat, oblimatus est, sic tamen, ut illius vestigia hodie visantur cum æstuariis atque diorygibus manu factis, ut inquit Strabo, ad exportandas scaphis & lincibus fruges ex agris in vicinas vrbes. Sed quemadmodum a Bæti fluuio Bætica nomen accepit, ita ab Ibero amne vniuersa Iberia cognominata est, qui vn^o ex omnibus Hispaniæ fluminibus in Austros defluit, cum reliqui omnes ob ortu in occasum delabantur. Cuius rei causa altius mihi nunc repetenda est. Per medium totius orbis cogniti ab ortu Solis ad occasum porriguntur excelsi montes, quasi dorsum quoddam terræ, ex quo omnia prope flumina oriuntur partim ad septentrionem, partim ad meridiem. Hi montes dum per Indias tendunt, appellantur Caucasus: cum per Syrias, Taurus: cum per Ciliciam, Amanus. Tum duo porrigit brachia, alterum per Isthmon interiacentem sinum Arabicum atque mare Nostrum, deinde per mediam Aphricam procurrens vsque ad † maris Atlantici promontorium. Alterum præterea brachium porrigit per montes incognitos, qui iunguntur montibus qui diuidunt Thraciam a Macedonia, qui deinceps respondent alpibus Italiæ, a quibus per omnem longitudinem surgunt in Apenninum. Tum per Cemenos montes medias Gallias pertendentes applicantur Pyrenæo, a quo, quemadmodum paulo ante diximus, porriguntur montes qui Hispaniam diuidunt per mediam longitudinem, desinuntque in ora maris Atlantici iuxta † Lusitaniæ oppidum. Cum itaque omnes fluuii capitales ex causa superius tradita partim in septentrionem, partim in meridiem delabantur, sola Hispaniæ flumina fluunt ab ortu Solis ad occasum, euntque recta in Atlanticum pelagus, præter Iberum amnem, qui, ut diximus, a Septentrione labitur in Austrum, ab Iubeda monte prohibitus ire occasum versus. Anas igitur in agro Laminitano prouinciæ Tarraconensis ortus, nunc se in terræ cuniculos mergens, nunc in stagna refundens, quemadmodum paulo superius dictum est, ab Oretania veteri secundo flumine Bætica a Lusitania determinat, præterlabiturque Ceciliam Gemellinam, Emeritã, Pacemque Augustam Lusitaniæ vrbes præclaras, factoque flexu anteaquam in Atlanticum pelagus exeat, per duo ostia non procul a † effunditur. Tagus in Celtiberia Tarraconensis regione ortus Carpetaniam secat, deinde Talabricam præterfluit, & a ponte quem nunc Archiepiscopi vocant, Lusitaniam diuidit mediam, atque non longe ab Olyssipone in Atlanticum erumpit Oceanum. Hic a Poetis aureas arenas in mare traditur voluere, quod non omnino fabulosum est, cum cernamus nunc in eo bracteolas aureas per medias arenas interlucere. Durius amnis oritur in Pelendonibus prouinciæ Tarraconensis, fluitque in meridiem quoad perueniat Numantiam urbem Celtiberorum clarissimam, deinde flectitur occasum versus, præterfluensque Cluniensis conuentus oppida nobilissima a ponte qui situs est e regione ad Septimancas, Lusitaniam a Tarraconensi determinat, per Turrem sellarum, Taurum, & Ocelum, tandem exit in Oceanum Atlanticum iuxta urbem quam vocat portum Callaicorum. In Lusitania flumen est Munda in eadem ortum, exitque in Oceanum quoque occidentalem. Est & in Bætica ciuitas eiusdem nominis, iuxta quam Cæsar Pompeii liberos superauit, bellicque ciuilibus finem imposuit, quamquam sunt qui accipiant urbem pro fluuio, & fluuium pro vrbe, cum inter flumen & urbem intersint centum parasangæ, aut non multo minus. Limiam Galliciæ flumen, quod antiqui Lethen, hoc est, oblivionis appellauere, & Minium amnem quoque insignem eiusdem Galliciæ, quem Poetæ dicunt voluere in pelagus arenas aureas, id quod de Tago diximus. Et de omnibus Hispaniæ magis insignibus hæc dixisse sufficiat, nunc de regionibus, populis, urbibusque differendum est.

CÆTERA DESUNT.

ELII

AELII ANTONII
NEBRISSENSIS, HISPANA-
RVM RERVM FERDINANDO REGE ET
ELISABE REGINA GESTARVM, PRIMÆ
Decadis Liber primus.

Premittit quadam necessaria ad sequentis historia declarationem. Cap. I.

NATUS huius nominis tertius Hispaniarum Rex, qui ex longa valetudine Valetudinarius est cognominatus, cum obiret diem suum, Ioannem bimulum fere puerum quem ex Catharina filia Ducis Ioannis ab Alencastro Britani susceperat, sub tutela eiusdem Catharinæ vxoris ac Ferdinandi iunioris natu fratris, heredem regniq; successorem ex testamento reliquit. Qui cum ad pubertatis annos peruenisset, vxorem duxit Mariam patruo atq; tutore suo Ferdinando genitam, ex qua Enriquum primogenitum procreauit. Hæc posteaquam vita functa est, alteram superinduxit Elisaben, Ioanne Ioannis Lusitanorum Regis filio natam: ex qua duos suscepit liberos, Elisaben matri cognominem, quæ postea Hispanorum auspiciatissima Regina fuit, & Alphonsum, qui inter ipsa statim regni exordia morte immatura interceptus est. Cum vero institutum nobis sit, Ferdinandi atque Elisabes vxoris historiam Latino sermone profèqui, pauca de Enriquo & Alphonso fratribus repetèda sunt, vt ostendamus quo iure, vel quo potius numine ad Hispanæ reipublicæ moderationem peruenerit, & qua via Ferdinandum prouinciæ Tarraconensis atque insularum nostri maris Regem designatum coniugio sortita est. Enriquus ab Enriquo illo primo huius nominis quartus Hispanorum Rex, Ioanne patre defuncto regni administrationem iniit, qui sub ipsa regnandi initia optimum principem gessit. Nam & aliquot expeditiones in Mauros Baticæ inquilinos fecit, & regni populos ciuitatesque in summa tranquillitate continuit. Hic cum adhuc princeps esset (sic enim vocant Hispani filium Regis primogenitum, qui omnium procerum & ciuitatum populorumque iureiurando futurus Rex designatur) Blancham Ioannis Nauariæ atque deinceps Tarracensium Regis filiam duxit vxorem, sed ab illius nuptiis se continuit, siue impotentiæ suæ conscius, siue ex alia quadam ratione incognita. vnde ingentes sequutæ sunt querelæ atque dissensiones, altero in alterum sterilitatis causam reiiciente: donec controuersia ad summum Pontificem deuoluta est, qui facta partium disquisitione, illos ad certum tempus lege cõiugali soluit. Facto itaque diuortio Enriquus alteram superinduxit Ioannam Eduardi Regis Lusitanorum filiam, ex qua nihilo magis quam ex priore liberos genuit. Cumque apud omnes Hispanos atq; exterarum quoque nationes constaret Regis infœcunditas, idque multis experimētis virginum corruptarum, natu grandiorum, atque mulierum etiam vulgo prostitutarum omnibus testatum esset, quinto anno postea quam conuenerant, Regina præter omnium spem deprehensa est concepisse: neque fuit qui dubitaret illam a quodam ex Regis amicis adulteratam, cuius nomen honoris causa etiam nunc tacendum esse decreui. Sunt qui opinentur Regem ipsum ex cacozelia per manus, vt aiunt, in manus amico potiundam tradidisse. Quæ res cum non solum apud regni primores, sed etiam apud infimæ conditionis homines certo certior esset, indignitate rei omnes permoti Regē aduersari detestatique: Reginam vero

non dissimulanter odisse, quod virū tam insigni macula dedecorauerit: ipsum vero tāti sceleris autorem violatæ fidei publicæ atq; proditiōnis insimulare. Non defuerūt interea præfules & religiosi atq; ordinis equestris boni viri, qui tū sermone præsentēs, tū per literas absentes Regem hortarentur, suaderentque fœtum illum male ominatū turpique ex adulterio cōceptum ablegaret aliquo, vbi lateret æternū: atq; eadem via & regis ipsius ignominia dilueretur, & regni perniciofa illa fax intercideret. At Rex secum reputans Reginæ conceptum non posse celari, atque proinde si partus cuiuscumq; alterius nomine exponeretur, magnū dedecus inde subeundū, nullū exhortationibus monitisque amicorū reliquit locū: quin potius quicquid Regina peperisset, decreuit tollere atque pro suo educare. Peperit itaq; filiam, cui inditum est nomen Ioannæ, quæ multorum postea malorum causa fuit.

Ioanna Enriqui designatur Princeps, eaque abiurata Alphonsus substituitur salutaturque Rex, ex partium dissidio pugnatur, vinciturque Alphonsus. Caput II.

REX cum putaret se turpitudini suæ quasi velum quoddam posse prætere, si puellam profiteretur ex se genitam, simul etiam vt suæ virilitatis argumētum aliquod relinqueret: ex primoribus regni alios pollicitationibus, quosdam etiam præmiis, nonnullos quoq; precibus, complures & minis, cū quibus etiam & ciuitatum municipiorumque procuratores inducēs eo rem deduxit, vt supposititiam illam recens natam pro vera filia iureiurando principem regniq; hæredem ex Hispanorum consuetudine designarent: id quod est Madriti gestū. Quæ res cum publice transigeretur, a plerisq; tamen secreto reclamatum est, dicentibus se iusto terrore compulsos peierasse, propterea quod Regis potentia esset illis tūc formidolosa. Qui non multum post tempus conscientia tanti facinoris adacti, remque ipsam professi palam a Rege descuerunt, missis oratoribus qui dicerent illi, se nolle stare iuriurādo quod esset ab illis extortum, aut minis, aut illicitis pactiōibus: quin potius illū per superos, perq; maiorū suorum manes, & per ipsius regni maiestatem obtestabātur, puellā vel ipso teste atq; iudice ex fœdo concubitu genitā abdicaret, ablegaretq; aliquo vnde nec nomen ad Hispanos vnquā redire posset. Petiere insuper vt Hispanæ reipublicæ prospiceret, ne quid detrimēti pateretur: quod fieri non posset facile, nisi Alphonsum fratrem natu minorē declararet principē hæredem regniq; successorem. At Rex permotus siue cōscientia, quæ valet pro mille testibus: siue quod verebatur, ne proceres atq; populi, nisi id faceret, se ab imperio subducerēt: siue quod intelligebat, vno omnium consensu fratrem experiri, qui sibi succederet: oratoribus respondet, quandoquidē iusta & honesta petebāt, se illorum precibus velle acquiescere: id quod est ab eo factū e vestigio. Nam & Alphonsum fratrem principē sibi successorē regniq; hæredē declarauit. Quæ res omnibus omnium ordinū viris qui modo erant pacis & quietis amatores, iucundissima fuit. Nā ex ea principis hæredisq; nuncupatione pax Hispanæ reipublicæ haud dubie promittebatur. Cum deinde Rex cœpisset omnia ex arbitrio paucorū agere, quippe qui erant illi voluptatū administri, idq; regni primores ægre ferrent, cū vellent alioqui rerū nouitatē experiri, publica vtilitate neglecta, & quisq; sua cōmoda secutus, disfidium fecere. Nā & altera pars Alphonsum principē designatū salutauit Regē, dicēs non esse parendū homini tā molli & effœminato, tamq; rerū gerendarū negligenti & securo, & qui neq; proprio decori parceret, neq; publicę tranquillitati prospiceret. Quare apium exemplo eum qui sit deterior ex duobus Regibus, neci dedendum, ignauumque fucos pecus a præsepibus arcendum. Altera vero pars Enriquū secuta excusare, quod esset Rex, & ab illo quidem vnctus in Regem, cuius manu cor Regis est, & per quem Reges regnant. Quodque si ex ea causa Rex esset abdicandus, quod male rem gereret, non esset tolerabilior illa gubernatio, in qua puer vndecim annorum, cuius ætatis tunc erat Alphonsus, regnaturus erat: attestante scriptura sacra, Vt terræ illi, cuius Rex est puer. His se vtraque pars rationibus tuebatur apud multitudinem, re autem vera secreto sua quisque commoda sequebatur. Nec tamen erat animus vtriusque bello decernendi, quam cunctando vtriusq; regis

regis potentiam in firmandi, quo facilius possent, deinde pro sua libidine regnum inter se partiri: id quod postea experimento compertum est. Sed cum vtraque pars exercitus cogeret, atque opportunam castris sedem exploraret, Vmetum simul contenderunt: siue quod locus ille tali situ est, vt qui eo potiretur, meliorem esset belli conditionem habiturus: siue quod fatalis ille campus moliebatur tradere victoriam Regi qui potioem videbatur causam habuisse, exemplo illius pugne quæ eodem in loco Ioanni Regi de Ferdinandi liberis victoriam dederat. Congregatis igitur vtrinque copiis, cum de conditionibus pacis non posset conuenire, neque fieri, quin signis collatis dimicaretur, victoria penes Enriquem mansit. Quod vero ea pugna citra voluntatē primorū fuerit, ex eo facile coniectare licet, quod victores in persequendis belli reliquiis non perstiterunt. bellum namque nō tam finire quam protrahere volebant. Cum essent in procinctu acies, diceretq; quispiā, Nulla ne ratio inueniri potest qua prælium hoc possit dirimi? Optime, facetus quidam homo respondit. Quanam inquit ille. At hic rursus, Si alter exercitus aufugerit.

Alphonsus obit, illiusque partes hortantur Elisaben sororem, vt regni sceptrum arripiat: quod illa recusat. Caput III.

ALPHONSVS acie superatus sub tutoribus illis qui sibi in bello fuerant adiutores, vixit annos tres, obiitq; diem suum Cardeniosæ agri Abilenfis exiguo pago, in pestilentia illa infami quæ per id tēpus grassabatur. Erant autem ea tēpestate cum illo qui suarum partium studia fouebant, Alphonsus Charillus Archiepiscopus Toletanus, Ioannes Patiequus qui ex Marchione Villenati Magister militiae diui Jacobi Spathiferi fuit, Aluarus a Stunica Comes Placētinus, qui deinceps fuit Arenacorū Dux, Alphonsus Pimentellus Comes Bencuentatus, atq; alii cōplures omnium ordinū viri principes. Qui ex morte sui ducis animo consternati, formidantes Enriqui Regis auctam ex victoria potentiā, quem probris & maledictis per literas perq; acclamationes sæpe lacefferant, nullū aliud sibi præsidium ab irato Rege inueniebāt, quam si in demortui fratris locū Elisaben sororē quæ eodem tempore atq; in eadem erat vrbe, substituerent, Reginamq; salutarent. Sic enim posse & factionem suam confirmare, & cōmissorum impunitatē assequi, cum esset præsertim Regis filia atq; soror vnica, ad quam non minus hereditariū regni ius, quam ad Alphonsum fratrem germanū pertinebat. Adeunt itaq; illā, & dicta acceptaq; salute, Alphonsus antistes Toletanus cui reliqui omnes primas orandi partes dederant, huiusmodi fere sermonē habuit. Si apud Deū immortalē vora nostra valissent, optima Princeps, & tu iucundissimo fratre tuo nunc fruereris, & nos haberemus regē quē sequeremur obseruaremusque. Sed quando superis ita visam est, vt ille raperetur, ne malitia forte mutaret mentē, aut quia placita Deo anima illius, tu sola nunc restas altera spes atq; vnica lux, quæ possit Hispanæ reipublicæ tenebras illustrare. Quarta reipublicæ labe ab Enriquo fratre orta est, ex eo tēpore quo supposititiā illam, & quam simulabat esse filiam, hæredē Reginamq; futuram etiā iureiurando procerū interposito designauit, optime nosti. Sed fuit tēpus illud primum tolerabile. Postea vero cum neglecta regni administratione, omni voluptatum genere affluens per quosdam impuratos contubernales vniuersa negotia exqueretur, iurisq; & iniuriæ nullum tum esset discrimen, coacti sumus quasi in demortui Regis locum Regem alterum nobis sufficere, qui illius negligentia rē perditam instauraret. At nunc illo acerba nec indigna minus morte perempto, quid reliquum est, nisi quod bonū, fœlix, faustumq; sit, vt regni gubernacula suscipias, fessiq; rebus atq; luxatis operam tuam opemq; accommodes? Neq; est quod oblatam a nobis conditionē recuses, nisi maus te ipsam, tuosque ciues ire perditum. Nam si tu, ad quam regni successio ex iure manu consertum pertinet, non arripis occasionem, vide ne frater auctus hac quoque parte quam nos tibi tradimus, totā regni molem in subdititiam illam tui æmulam transeat. Hæc Toletanus præsul cui reliqui primores sunt assensu. At illa ex recenti fratris obitu in mœrore ac luctu degens, paululum lachrymis & cogitatione morata, paucis tandem respondit.

Ego venerande Præful, vosque principes mihi charissimi, voluntatem istam quam geritis erga me, admodum laudo, atque proinde magnifacio, & si quãdo mihi dabitur facultas, gratiam vobis cumulatissime referam. Sed qualis antehac mihi animus fuerit, quemque in præsentiarum habeam, quia, ut intelligo, vobis perspectum non est, breui ostendam. Quo tempore frater meus idemque germanus mihi dulcissimus vobis adiutoribus rerum potiebatur, quia discorditer cum Enrico fratre communi viuebat, nullo modo poterat mihi placere status ille reipublicæ. Nam quis sanæ mentis probaret fraternas acies, alteraque bella profanis decertare odiis? quis fas & nefas misceri, legesque & iura violari? Quæ omnia ex bipiti gubernatione illa sequebantur. Sed quoniam sic fata voluerunt, ut ex duobus alter alteri cesserit, non censeo amplius repugnandum esse diuinæ voluntati, quæ bis iam manifestissimis argumentis declarauit, quid nos sequi debeamus, semel cum victoriam, atque iterum cum fratri vitã abstulit. Quod si vos, o amici, Hispanæ reipublicæ cura tangit, illud potius curate, ut res ad illius imperium deferatur, cui Deus ipse deferendum esse iudicauit. Sed quia non modo omnium ordinum consensu, sed etiam ipso qui ab aliquibus dicebatur esse pater, iudice, abdicata est illa quam dicitis mei æmulam, si me Ioannis Regis filiam, si dignam tanto nomine putatis, efficite per ipsum Regem, perque reliquos Hispaniæ proceres, ut res Hispana in alienam familiam illegitime non transferatur, sed post fratris obitum ad illam deuoluatur, cuius potior videbitur esse causa.

Agitur de concilianda Elisabe Regi fratri, & Archiepiscopus Hispalensis negotium suscepit. Caput IIII.

Is rationibus commoti proceres abierunt, addubitantes quam potissimum viam insisterent. Quos ancipiti consilio distractos Ioannes Patiequus Magister equestris ordinis sub diuo Iacobo merentis in hunc modum allocutus est. Quæ sit magnanimæ huius puellæ mens, sapientissimi viri, quod consilium videtis: quam non libido regnandi, non odia in partis aduersæ studiosos flexerunt, eam nos miremur oratione in sententiam nostrã non potuisse impelli? Credite mihi o proceres, magnam quiddam hæc indoles promittit. Non est puellæ huius ingenium vulgare. Nam quis illius rationes quibus nunc vsa est, confutare aut refellere potest? Quis enim non videt reipublicæ, atque etiam nobis ipsis magis conducere pacem, ad quam nos illa hortatur, quam bellum quod vtrisque perniciosum est? Nam timor ille noster a Rege quem offendimus, facile sedari potest vel per ipsam regni participem factam sororem, cuius ea est prudentia, ut vel vno verbo nos possit facere illi beneuolos. Quid? quod ego pulcherrime noui Regis ipsius ingenium? in media iracundia, etiam minima excusatione placabilis est. Quare sententiam meam ego breui vobis ostendam. Sororem censeo fratri conciliandam ea conditione, ut ille solus imperio potiatur, illa vero si fuerit superstes, in regni administrationem succedat, idque ex gentis nostræ consuetudine, procerum procuratorumque totius Hispaniæ iureiurando fanciatur. In Magistri sententiam omnes pedibus manibusque tunc ierunt, quod videbatur æquabilior, & cui nemo possit obistere, tametsi non erat illis ignotum ipsum iam pridem cogitasse de reditu in gratiam cum Rege, quippe qui cotidie apud omnes testaretur, prædicareturque illum vnicum benefactorem suum, seque omnium fortunarum suarum illius esse debitorem. Ex quo factum est, ut omnes factionis illius focii, atque ille imprimis, cœpissent agere de concordia inter fratrem & sororem. Is namque autor fuit, ut Alphonsus Fonseca Archiepiscopus Hispalensis, vir bonus atque dicendi non imperitus, & qui vtriusque partis esset amicus, Regem adiret, atque imprimis ab illo venia petita, de pacis conditionibus ageret. Qui ut erat homo ad res agendas natus, non grauate negotium suscipiens regem adit, apud quem huiusmodi sermone vsus est. Cum in constituendo Rege, clarissime Princeps, omnia virtutum genera sint necessaria, & quæ possint illum, & bonum virum facere, & sapientem: duæ tamen iure videntur primas sibi vendicare sedes, clementia & iustitia, quæ solæ possunt efficere mortales proxime ad Deum accedere, qui & ipse clementissimus iustissimusque est.

que est. His duabus ita moderatur orbem, ut in suis operibus nunquā altera sine altera reperiatur. Pars illa, optime Rex, quæ fratrem tuum sequebatur, forte sibi persuaserat se a tua Celsitudine duriuscule tractari, quod videbat te propensiori quodā modo amicis quos tibi priuatim delegeras, indulgere, quodque beneficia quæ consueverunt a regali beneficentia proficisci, non peruenirent ad illos pro dignitate. Sed esto partim inuidia, partim indignatio illos a te alienauerit, iam pudet eos pigetque facti, iam fatentur se & tuo Marte, & diuina sententia victos. Erit igitur clemētiæ tuæ, & illos facere tibi obsequentes amicos, errata illis condonādo, & iustitiæ, si regni tui vires sparsas recollegeris, cōposuerisq; rerū statū præsentē, & deinde futuræ trāquillitati prospexeris. Quod utrumque vno tuo singulari beneficio in remp. efficies, si sororē iā prope vno omnium consensu principē nō modo expectatā, sed animo quoque designatā, tu tibi illā successurā, regniq; legitimā heredē declaraueris: atque eadē via te ab omni molestia liberabis, omnesq; primores obnoxios tibi facies, & rebus Hispanis quietem pacemq; in longū relinques, efficiesq; ut misericordia & veritas obuient simul, & iustitia & pax osculetur se. At Rex tamen erat illis non dissimulatē iratus, a quibus hæc petebātur, benigne tamē patiēterq; Archiepiscopū audiuit, responditq; se die postero illi responsa daturum, atque ita illū in hæc verba dimisit. Erant familiares atque amici Regis secti in factiones duas, altera quæ studebat Regis sorori, altera quæ partis supposititiæ illius filiæ sustinebat. Qui audita legatione cum intelligerent Regis ingenium flexibile, atque paruo momēto posse huc vel illuc impelli, regē aggrediuntur, tentantque rationibus ad rem accommodatis, quæque pars in sententiam suam pellicere. Qui adulteriæ Regis filiæ partes tuebātur, dicebant venisse tempus in quo Deus traderet hostes in manus suas, quando spoliati duce, atque consilii inopes, nesciebant quo se conferrent, nisi ad eum quem re & verbis læserant. Reuocaretque in memoriam, quo pacto ab imperio suo descuerūt, atque contra diuina & humana iura creato sibi Rege, armati etiam in acie contra suum verum Regem decertauerint. Meminisset quæ probra & maledicta in vulgus sparserint, atque etiam ad principes exterarum gentium scripserint ea quæ de maiestate regia confinxerunt prædicaueruntque, quibus etiam scorta & prostibulæ meretrices abstinerent. Quare huiusmodi hominum generi, non modo veniam non esse dandam, aut in gratiam recipiēdos, verum etiam bello persequendos, exagitandosque ad extremas mundi oras, quo abluerent commissa, dignasque pro suis sceleribus pœnas reportarent. Exaggerabant præterea hominum superbiam, vel impudentiam potius, qui cum debuissent petere veniam supplices, postularēt suo arbitrio designari debere principē regni que heredem, imponentes legem quam victores victis imponere consueverunt. At pars altera, siue quod diffidebat Regis ingenio, quod erat magis pronū ad ociū atque socordiā, quam ad decertandum vindicandumq; bello iniurias, siue quod intelligebant regni hereditatē ad sororē pertinere, siue quod videbant mala impendentia nullum esse habitura finē, nisi frater & soror redirent in gratiā, obtestabantur Regē, ut ex hostibus faceret amicos illos qui antehac sibi obstiterant, simul etiā sororē sibi beneuolam faceret, declararetq; illam principē regnorumq; futuram heredem, si foret sibi aliquando superstes. Erant qui suaderēt illi omnia superiora per simulationem esse faciēda, quoad soror in potestatem suam redigeretur. posse enim tunc illā alicui exterarum gentium principi matrimonio locare, atque eadē via tradere filiæ, siue putatiuæ, siue ex se genitæ, regnū quod a maioribus suis receperat.

Regem dubium in Elisabeth partes Andreas Caprarius proniorem facit: statuunturque pacis conditiones. Caput V.

EX tam variis sententiis Regem ancipitem, dubiumq; quid faceret, Andreas Caprarius quem Magisterio domus præfecerat, & cui ex omnibus amicis magis fidebat quam nulli alteri, hūc in modum est allocutus. Et si intelligo, clarissime Rex, me apud Celsitudinem tuam non habere tantum autoritatis, ut audeam te aliqua de re admonere, est tamen fidei meæ & obsequii quod tibi debeo, testatum

apud te relinquere, quid ego sentiam de hoc negotio quo te implicitū esse video. Audiui nuper ex quodam viro doctissimo qui se philosophum profitebatur, scriptum esse apud Platonem, tantum quemq; in sua rep. debere contendere, quantum ciuibus suis persuadere posset. Nam quemadmodum patri, sic etiā patrię non esse vim inferendam. Omnibus regni primoribus simul & vulgo, atq; omniū ordinum viris persuasum est, hanc quā Regina vxor tua peperit, nō esse ex te genitam, idq; factum est illis probabile argumentis, quæ nos amici tui qui sæpe cum populo disceptamus, nulla ratione possumus dissoluere. Si tibi animus est, quā cupis credituam esse filiam, regni hæredem relinquere, tota erras via. Nam est nemo qui non indignetur parere illi, ad quem regni successio iure non pertinet. Quod si viderint te arces munitionesque & castella præsidio firmare, atque amicis tuis credere, vt post obitum tuum filia tradant, hoc est patrię vim afferre, hoc est contēdere plus quam effici possit, hoc est Gigantum more cōtra superos pugnare, voluntatique diuinæ obistere. Neq; imperio tuo subditi magis id patiētur, quam si velis illos in manus infidelium tradere. Si respublica Hispana loqui posset, non aliud opinor diceret, quam quod ego nūc sentio, esse videlicet ignoscēdum illis qui pro fratre tuo contra te arma sumpserunt, qui forte non tam offendendi tui causa, quam vtilitati publicæ prospiciendi id fecerunt. Deinde sororē tibi conciliandam, tractādāq; proinde ac si esset filia ex te genita, quandoquidē ita Deus voluit, vt tu sine prole decessurus esses, illiq; regni successiōē volens nolensq; decernas. Hac enim via omnes tibi fatebuntur esse debitores, tibiq; libentissime obtēperabunt, tu summo ocio & tranquillitate frueris, res Hispanæ in dies magis magisq; efflorescent. Pro quibus in rēpublicam meritis illud præmiū tibi dabitur, quod omnibus qui commissum sibi imperiū cōseruauerint, adiuuerint, auxerint, a deo propositum est. In hanc sententiam quæ ex altera parte timorem intentabat, ex altera ocium pollicebatur, Rex facillime acquieuit, iubetq; vocari Archiepiscopū, cui responderet, velle se reipublicæ & cōmunis vtilitatis causa cōdonare illorū errata qui ab imperio suo descuerint: velle præterea sororē sibi cōciliare, atq; in principē regniq; successiōem cooptare, modo illa in sua verba persancte iuret suo iniussu nuptū ire mortaliū nemini. Suscipit Archiepiscopus se & illorum quibus est cōcessa venia, & sororis designādæ principis, & Hispanæ totius reip. nomine immortales gratias agere pro tā mansucto benignoque ingenio. Tum agi cœptū de conditionibus pacis, iētumq; fœdus est in hæc pacta conuēta: Imprimis, vt soror princeps designanda, & Ioannes Patiequus Spatharius Magister, & ex reliquis qui in eadē causa fuerunt, qui vellēt, regalē curiā frequētarent, quo per omnē Hispaniā reditus in gratiam atq; cōcordiā illustrior esset: quodq; Rex intra quatrimestre tēpus Reginam ex furtiuo illo concubitu filiā dimitteret in Lusitaniā, curaretq; per pontificē cum illa diuortiuū facere, quandoquidē cum fœdus coniugale cum illa inierat, ad præfinitum tempus fuere legibus soluti, experiundi tantum gratia in vtro esset gignēdi defectus, cum alioqui permanēdum illi esset cum priori vxore: tum demum, vt in alimenta sumptusque nouę principis decerneret stipendiaria oppida cū iurisdictione, ex vrbibus Abilam, Optum, Molinam, Vbetam, ex municipiis Methymnam cāpestrem, Vlmetum, Ascalonem. Ipsa vero Princeps iurauit stantibus his conditionibus, nisi per Regē fratrem liceret, se nemini mortaliū nupturam. Constitutum est præterea ad præfinitum diem, vt Rex & soror conuenirent in æde ac cœnobio diui Hieronymi, quod est ad locum quod vulgus Guisandi tauros appellat.

Enriqus & Elisabes soror conueniunt, rursus designatur princeps, & Ioanna Regina fugit. Caput VI.

ERAT ea tempestate Rex in oppido quod ipse plurimum frequentabat, antiqui Carpetaniæ Mantuam vocabant, nostra ætas Madritum nominat. Soror vero Abilæ morabatur. Quæ accepto Regis responso conuocatis primoribus, cum primum potuit, venit Zebreros comitatu virorum principum frequenti, inter quos erant ex ordine ecclesiastico Toletanus & Hispalensis Archiepiscopi, & Enicus Manriqus

Manriqus præful Cauriëfis. Ex ordine vero militari Magister diui Iacobi, & Placentinus, Beneuentanusque, & Osorninus, Comites, aliique complures vtriusque ordinis principes viri. Rex vero ex Madrito profectus, venit ad Cadahalfum, qui in agro Ascalonitano pergrandis est vicus. Locus in quem constitutum est se conuenturos, distabat vtrinq; interuallo pari. Quo posteaquam conuenerunt, seque inuicem salutarunt, Rex benigne ac comiter sororē longo post tēpore visam breuiter allocutus est. nam cætera dixit, se in aliud tempus reseruare. Tunc accedens diui Iacobi Magister, genua Regis amplexus, pauca pro se atque pro cæteris qui in eadē causa fuerūt, est locutus, partim excusans, partim confitens suum atq; aliorū errorē, pollicēs suo atq; sociorū nomine cōpensaturos se obsequiorum crebritate pristinas offensiones, si quid fuisset in quo læserint regiā maiestātē. Erat in ea conuentus celebritate ad hoc ipsum inuitatus Antonius Venerius Apostolicæ sedis legatus, idemq; Legionēsis Episcopus, & qui deinceps fuit Conchēsis præful, atque S. R. E. Cardinalis. Is petēte ipso Rege absoluit, atque relaxauit a priori iureiurādo illos omnes qui iā pridē Madriti iurauerāt principē regni que hæredē futuram illam quæ falso dictitabatur filia Regis. Atqui Rex ipse declarauit extēplo imperii successiōnē, hæreditatēque, ac regni dominiū ad sororē pertinere, quemadmodū & antea Alphonsum fratrē futurū Regē designauerat. Quo intercepto in superstitem vnicam sororē hæreditarium ius esset deuolutum. Nam quæ sua dicebatur esse filia, illā abiurabat, abdicabatque perinde atque alienā. Iurauitque euestigio in Apostolici legati verba, se hanc vnicam sororē regni hæredē agnoscere, & præter eam neminē, atque hāc hæredis institutionē declarationemque sub eodem iureiurando affirmavit se nunquam per se aut per alium quempiam interpellaturum. Idemque coegit omnes omnium ordinum viros, summates & infimates, qui aderant, iureiurando sancire. Per edicta quoque præcepit, vt omnes ciues, oppidani, municipes, & populi suo imperio subditi idem secum iurarent, atque si contingeret, ipsum e vita priorem excedere, haberēt illam certam, legitimam, & indubitatam Reginā. Edixit præterea, vt omnes ciuitates, oppida, municipia mitterent procuratores suos Ocaniam, vbi futurus erat conuētus procerum, in quo de statu reipublicæ decerneretur. Per idem fere tempus Ioanna Regis vxor quæ mittenda fuerat in Lusitaniam, ex certis quibusdam causis posita est sequestro in potestate Archiepiscopi Hispalensis, qui tradidit illam adseruandam Petro a Castilla ex sorore nepoti suo, in arce quam ipse ædificauerat munitissimam Alahegiis. Egregia interea coniux, quo mariti dedecus magis testatum esset cunctis, oculos in adolescentem coniecit, & non multos post dies comperta est ex eo prægnans, neque eo contenta, ausa quoque est ingens facinus. Agit cum adolescente, vt illam per muros noctu deducat. Composita re cū sefellisset custodes primum, deinde circitores & vigiles, lapsa per funes, atque erepens, tandem veredo imposita duce adultero postridie Butracum venit, quo in loco erat Ioanna filia quam ex furtiuo concubitu genuerat, obseruabaturque publice ab Enriquo Mendoza Tendillano Comite. Exactis diebus paucis, Rex cum sorore principe cæteroque procerum comitatu venerunt Ocaniam, procuratores quoque ciuitatum & municipiorum eodem conuenerunt, quemadmodum per Regis edicta illis fuerat imperatum, qui & ipsi procuratorio nomine iurarunt se habituros illius sororē loco principis hæredisque, & post eiusdem obitum pro vera, certa, legitimaque Regina.

Agitur de coniugio Elisabes principis cum Alphonso Lusitanorum Rege, & cum Ferdinando Sicilia.

Caput VII.

ALTEA vero pars que VImetano prælio Enriquem Regem secuta fuerat, indignabatur, quod non fuisset habita ipsorum ratio in illa Regis Principisque cōcordia: nihilominus tamen partim illuc accessere, partim misere procuratores suos, qui vtrique illud idem iureiurando sanxerunt. Hi fuerūt Marchio sanctæ Iulianæ, Comes Pharius, Episcopus Secontinus, aliique complures eiusdem factionis. At Rex, siue Magistri Spatharii suasu, siue quod ipse per se natura erat varius &

mutabilis, nihil eorum exequabatur, de quibus cum sorore tractatum erat, quin e diuerso per literas egit, vt Alphonsus Rex Lusitanorum qui tunc orbatus erat vxore, peteret cōiugio sororem principem designatam, eoque venit Archiepiscopus Olyssiponenſis cum literis, & mandatis, & procuratorio ipsius Regis nomine. Archiepiscopus Toletanus econtrario laborabat illam iungere Ferdinando Regi Siciliae, ac Principi hæredi Ioannis Tarraconēſis Regis. Qui, vt posset commodius atque citra vllam suspicionem peragere negotium, concessit Hyppepos ditionis suæ municipiū, cœpitque exequi rem per Gutterrium Cardeniū ipsius Principis structorem, vt spretis Lusitanorum Regis cōditionibus, acquiesceret potius Regi Siciliae. Rationes autem quæ possent illā in Siciliae Regem pellicere, atque e diuerso a Lusitanorū Principe deterrere, complures fuere, sed illa imprimis quod Enriqui fratris consilia eo tendere videbantur, vt sororem extra regni limites ablegaret, nulla dignitatis habita ratione, dum modo efficeret quod cupiebat, id est, quo posset commodius subdituam filiam in regni successionem substituere. Ex quo illud efficiebatur, vt quoniam Lusitanorum Rex haberet ex priori coniuge filium hæredem, si susciperet ex ea liberos, relinqueret eos exhæredes: sin minus suscepisset, ipsa nihilo minus maneret indotata. At rex Siciliae idemque Tarraconēſium Princeps designatus, qui necdum vxorem duxerat, neque liberos procrearat, non modo posset habere filium qui succederet in gubernationem, sed etiam posse fieri, vt auitum regnum cum regno dotali coniungeretur. Accedebat ætatis æqualitas, quæ ad animos conciliandos valet plurimum, cum alioqui Lusitanus esset natu grandior. Eo quoque accedebat, quod si res in discrimen esset ventura, vt inter duos Principes armis decerneretur de regni possessione, quod Rex Siciliae idemque Tarraconēſium Princeps habebat in Hispania ex primoribus complures sanguinis propinquitate coniunctos, qui cuperent ipsum potius quam alienum regnare, & qui si vires suas cum ipsius Principis viribus coniunxissent, facile possent submouere, atque semel ex Hispania æmulam illam atque in ipsius regni perniciem genitam eradicare. His suasionibus apud Elisabeth Principem Gutterrius vtebatur. Quas illa secum reputans, simul etiam quod videbat fratrem Regē nolle stare pactis conuentis, neque tradere illi vrbes & municipia, quemadmodū inter eos conuenerat, sed illud imprimis quod frater nihil aliud moliebatur quam ipsam ex Hispania pellere, atque perinde regni successionem spoliare, facile assentiebatur structoris admonitionibus: sed pudebat illam publice fratris voluntati obſistere, qui per se atque per amicos instabat, vt in hoc sibi obsequeretur, promittēs (vt aiunt) maria & auri montes. Quare vtriusque partis rationibus obtusa, & dubia quid potissimum sequeretur, tandem respondit se huius deliberationis curam omnem ad Hispaniæ proceres velle deferre, precata Deum imprimis, vt quod reipublicæ foret vtile, sibi que honestum, id illis animum induceret. Sed cum vtraque pars instantius vrgeret, atque intelligeret plærosque omnes ex proceribus atque infimæ mediocriſque conditionis hominibus in Siciliae Regem propensiores, Olyssiponenſi Archiepiscopo respondit, velle se hanc rem tam grandem, & quæ nō tam sua quam omnium communis esset, cum Hispaniæ primoribus commentari: atque ita demum re cum omnibus communicata, se per oratores summam totius negotii missuram Lusitanorum Regi. In hæc verba Archiepiscopus est dimissus. At illa secreto per structorem Toletano præfuli responderet, si per primores proceresque regni sibi liceret, se facturam quod ille tam instanter efflagitabat.

Enriqus a pactis conuentis discedit, atque in Baticam profecturus Comiti Placentino Arenacum cum Ducis titulo dono dat. Caput VIII.

CÆTERVM Rex cum videret omnes conatus cogitationesque suas in cassum recidiſſe, veritus ne se inuito soror nuberet, cui minime ipse vellet, cœpit agere cum amicis quo pacto illā posset in vincula cōiicere: idque fecisset, nisi timeret ne proceres ab eo desciscerent, illamque bello vindicarent. At Toletano præfuli factus est infestior, tanquam auctori conciliatorique matrimonii sororis cum Rege Siciliae.

ge Sicilia: Succensebat præterea illi, quod ad pristina sua errata hic nunc cum-
 lus accessisset maximus, in re præsertim quæ sua omnia interturbaret consilia. Ita-
 que cum pararet cohortes quæ illum comprehenderent, suspicio fuit Magistrum
 Spatharium fecisse Præsidem omni de re certiolem, monuisseq; vt caueret sibi. Id-
 que faciebat nõ tam quod Archiepiscopus erat sibi aut amicus, aut sanguine pro-
 pinquus, quam quod secreto fouebat alterius partis primores, vt ex illa cunctatio-
 ne discordiæ in dies crescerent, vnde sibi putabat magnas fieri posse fortunæ ac-
 cessiones. Quare cum ad conflictum erat veniendum, nunquam sinebat alteram
 partem euadere superiorem, sed subleuabat semper partem quæ esset abiectior.
 His artibus & alterutra pars & illius ope indigebat, & ipsius potentia cotidie auge-
 batur. Rex cum neq; blanditiis, neq; precibus, sed neq; minis posset sororem in
 sententiam suam attrahere, neq; auderet illam in vincula conicere, statuit ad tem-
 pus dissimulare, atq; in Bæticam proficisci, vt conciliaret sibi vrbes, & municipia,
 atq; illius prouinciæ primores qui Alphonfi fratris factionem aduersam secuti fu-
 erant. Et quo id facilius assequeretur, extorsit a sorore literas quibus significaretur
 cum illo reditus in gratiam, neq; alia ex causa ipsum illuc proficisci, nisi vt res vtriq;
 communes agerentur. Profectusq; est cum illo Magister Spatharius aliq; com-
 plures ex primoribus. Princeps vero vt daret inferias, iustaq; persolueret Alphon-
 fo fratri defuncto, profecta est Areuacum municipium illud ornatissimum, quod
 decretum erat in sumptus Elisabes Reginę ipsius Principis & Alphonfi Regis ma-
 tri. Tenebatur autem præsidio a Placentino Comite, qui veritus ne Princeps illum
 excluderet, atq; municipium sibi præsidio muniret, egit per Spatharium Magi-
 strum, vt Rex donaret ipsum & municipio & Areuacorum Ducis cognomine.
 Magister vero reputans si rem perageret, eadem via & Regis potentiam debilitari,
 simul etiam & Comitem Placentinum qui eo tempore inter Hispaniæ proceres
 eminebat, apprehensa municipii possessione in ea tantum re implicitum fore, egit
 cum Rege, vt donaret illum & municipio, & municipii titulo sub Ducis nomine.
 Quod Rex fecit non grauate, siue vt forori negocium facefferet, siue quod erat in-
 genio facilis ad euertendum regale patrimonium. Hanc largitionem tam profu-
 sam omnes omnium ordinum viri ægre ferebant, partim inuidia, quod videbant
 Comitem Placentinum in dies fieri potentiolem, partim quod regiæ vires huius-
 modi largitionibus minuebantur, partim etiam quod Reginę viduæ miserebantur
 calamitatem, cum illud vnicum suæ viduitatis subsidium eripiebatur. Princeps
 itaq; ab Areuaco pulsa, contulit se Abilam, vt defuncto fratri parentaret. Ludo-
 uicus interea Gallorum Rex factus certior regnorum Hispaniæ successionem ad
 Elisabem Ioannis Regis filiam esse deuolutam, simul etiam peti coniugio a duobus
 Principibus sibi ex factione publica infensis, quod illorum erat vterq; confæde-
 ratus Britannorum Regi, veritus ne ab altero illorum duceretur vxor, atq; proin-
 de partis aduersæ vires auerentur, & suæ decrescerent, statuit mittere legatos qui
 peterent illam coniugio Caroli fratris sui Aquitaniæ Ducis. Erat autem legationis
 eius princeps S. R. E. Cardinalis. Cum interim Princeps obtunde-
 retur cotidie rationibus, vt in alterutrum ex duobus competitoribus flecteretur,
 ecce legatio a Gallorum Rege aduentabat. Erat illa tempestate Elisabe Princeps
 in municipio Matricali, quod quemadmodum de Areuaco diximus, erat decre-
 tum Elisabes Reginę matri. Quo posteaquam oratores accessere, dataq; est illis
 copia Principis adeundæ, cum assisterent aliquot ex optimatibus qui illam asse-
 ctabantur, Cardinalis hanc orationem habuit.

*Cardinalis oratio, in qua Elisaben Carolo Gallorum Regis fratri coniugem
 petit, cui excusans se illa respondet. Caput IX.*

NISI Gallix regnum atq; Principum Hispaniæ vetus amicitia & fœdus æter-
 num apud omnes nationes testatum esset, atq; iam inde a multis illustribus of-
 ficiis confirmata societas, poteram ego clarissima Princeps multa nunc comme-
 morare quæ ad eam rem pertinerent. Sed in hac causa de qua oratores adueni-

mus, nolo profit nobis fuisse Gallos Hispanis semper amicos atq; socios, idemq; semper de re communi sensisse. Non nobis profit Celsitudinis tuæ competitores semper fuisse aduersæ factionis, semperq; Britannorum Regi confœderatos. Nolo commemorare nunc immortales inimicitias & incurabile odium inter vtroq; populos confirmatum multis stragibus hinc inde acceptis. Illa tantum prosequar quæ sunt propria huius causæ, vt competitorum meritis detur tantum victoria. Petit connubia tua Lusitanorum Rex, petit Rex Siciliae, petit Aquitaniae Dux. Consultatio tibi est, quis ex tribus sit deligendus. Lusitanorum Rex omnino excluditur, & quod est natu grandior, & quod habet filium hæredem, vnde quot tuæ dignitati sequantur incommoda, facile est videre, querelæ propter ætatum disparilitatem, quod filii a patre futuri essent exhæredes, quod inter Lusitanos & Hispanos semper est similtas, atq; vtriusq; partis alterius contemptio. Atqui Siciliae Rex tametsi ætate floreat, noster tamen illi non cedit & corporis elegantia, & ingenii acrimonia, & animi sapientia. Sed neq; est illi potentia inferior. Neq; enim Aquitania aut soli benignitate, aut fortunis, aut tractu cœli, provinciae Tarracoeni cedit. Esto tamen sint vtriusq; omnia paria, non valebunt in electione hinc amicitia, illinc inimicitia paternæ & auitæ: non summus consensus maiorum huius cum Ioanne patre tuo, cum quo illius pater ingentes egit inimicitias? Quod si apud eos qui vita excefferunt, aliquis est rerum nostrarum sensus, nihil magis oblectabit vtriusq; Regis defuncti manes. Quare quemadmodum in vita se ipsi dilexerunt, ita & posteri sui in eadem maneant charitate. Quid quod hac via & frater iratus tibi reconciliabitur? idq; Rex Ludouicus curabit atq; conficiet. Aut si tibi pro regni possessione fuerit cum æmula disceptandum, vnde tibi certius, vnde firmitus subsidium putas venturum, a Lusitanorum Tarracoenis sumve principibus, an a Galliarum Rege potentissimo? Quare vt vno verbo legationis huius madata colligam, Rex Gallorum offert tuæ præstantiæ coniugio bellissimum fratrem, viribus ingenioq; præstantem, patrimonio amplissimo præditum, cuius maiores cum maioribus tuis vixerunt in summa concordia: quo pignore & antiqua fœdera renouabuntur, & vtriusq; regni vires cotidie magis magisq; inualescent. Idq; vt facias, non solum te vehementer rogat, tibiq;, oblitus se Regem, supplicat, atq; eo nomine omnia quæ possidet, non modo vtenda, sed etiam abutenda permittit. Ad hanc Cardinalis orationem illa respondet, recordationem auitæ amicitia atq; societatis antiquæ fuisse multo iucundissimam, & si quando rerum Hispanarum potiretur, se curaturam vt idem fœdus vinculis firmiter sanciretur. Simul etiam dicebat se agere Ludouico Regi gratias immortales pro eo animo quem erga se resq; suas ostendebat, quodq; dignam existimaret, cui fratrem matrimonio coniugi peteret: sed se ea de re omnem curam in regni proceres optimatesq; reiecisse, quandoquidem sibi non esset pater qui patrimonium fundaret, neq; frater qui vtriusq; parentis curam sustineret. Rogabat præterea Cardinalem, vt se apud Regem excusaret, quod non fuerit in potestate sua, vt illius voluntati obsequeretur, quoniam hæc deliberatio iam non ex sua, sed ex optimatum consultatione pendebat. In hæc verba oratores dimissi, re infecta domum redierunt.

Elisaben quid faceret dubiam, structoris impellit oratio vt Ferdinando Sicilia Regi nubat: celebranturq; nuptia.

Caput X.

AT Princeps non tam a competitoribus iam efflagitabatur, quam ab ecclesiarum præfulibus, religiosis, optimatibus ciuitatum, regni primoribus, domesticis ac familiaribus, vt ex tam longa deliberatione tandem decerneret, cui potissimum vellet nubere: quamquam plerisq; omnibus videretur Siciliae Regem esse cæteris præferendum. Id etiam vt faceret, Enriqui fratris amici ac familiares clam admonebant. Adiurabant etiam obtestabanturq; illam, vt prospiceret rebus Hispanis, quæ proculdubio tendebant in interitum, nisi daret operam, quemadmodum ex se prolem relinqueret. Sed imprimis structor ille suus qui hac de re sæpius cum

cum illa familiariter loquebatur, cogitans secum hunc esse virginum morem, ut
 præ pudore nolint facile connubio præbere assensum, his illam verbis adortus est.
 Scio ego, clarissima Princeps, cum de maritandis virginibus agitur, non ad ipsas,
 sed ad parentes, ad propinquos, ad tutores, atq; ad ipsos in quorum potestate sunt,
 adiri solere: tuæ vero Celsitudini omnia hæc propinquitatis vincula fors ademit.
 Pater qui hac de re imprimis consultare debuit, obiit diem suum. Mater quæ se-
 cundas post illum debuit obtinere partes, vni tantum viduitatis suæ dolori indul-
 gens in luctu ac mœrore degit. Frater qui debuit vtriq; succedere, te indotatam re-
 gno spoliare nititur. Familiares & amici restant soli, qui nõ sine lachrymis tibi sup-
 plicant, ne stabiliendi regni quod tuæ posteritati relinquant, tantam occasionem
 oblatã amittas. Hoc te Prælati omnes ecclesiastici obsecrant, hoc primores popu-
 li, hoc regni proceres, hoc ciuitatum optimates, hoc omnes omnium ordinum
 Hispani, conscientiam tuam testantur, ne fraudes illos legitimis successoribus, ne
 finas regnum Hispaniæ in alienam transire dominationem, ne des locum, ut fra-
 ter a te vera indubitataq; hærede, in subdititiam atq; ex turpi concubitu genitam
 transferat imperium. Vides te a tribus potentissimis Principibus peti, decerne
 quis illorum tibi magis animo sedeat. Quod si te pudor impedit, quo minus edas
 nomen, dicam ego quod sentio, ex illis omnibus magis tibi conducere Siciliae Re-
 gem, eundemq; Tarraconensium Principem, est tibi coæuus, est robore atq; ani-
 mi virtute præstans, habet regnum tuo confine, habet in Hispania tua propinquos
 a viribus & diuitiis præpollentes. Proh Deus immortalis, quid dubitas vno verbo
 tot bona, tot commoditates, non modo tibi ipsi, sed tuis omnibus atq; vniuersæ
 Hispaniæ reipublicæ præstare? His verbis Princeps iam victa, Quando, inquit,
 omnibus ita visum est, me debere assentiri coniugio, non credo id sine quodam
 numine atq; diuina prouidentia euenisse. Quare vos o amici efficite quod vide-
 bitur e republica debere fieri, neq; amplius hac de re sententiam meam expectetis.
 Quicquid enim de me statueritis, id ratum, firmum, gratumq; habebō. Sed huius
 meæ voluntatis facite imprimis certiorē Archiepiscopum Toletanum, qui hu-
 ius mei sensus semper mihi fuit autor. Quem ego certo scio, cum acceperit hunc
 nuncium, peculiari quodam gaudio gauisurum. Archiepiscopus certior factus
 his de rebus, venit Fontiueros Abilenfis agri vicum pergrandem, quo se iam Prin-
 cepe Matricali oppido profecta receperat, atq; inde profecti sunt Valladolidum,
 vbi tunc erat Archithalassus Fredericus Regis Siciliae maternus auus, aliiq; com-
 plures ex regni primoribus, qui eo conuenerant ad sponsaliorum pacta conuenta
 nuptiarumq; lætitiã celebrandam. Rex ipse Siciliae idemq; Tarraconensium
 Princeps venit tandem comitatus Petro Manriquo Comite a Triuinio, qui dein-
 ceptus fuit Dux Naiarensis, atq; ex prouincia Tarraconensi aliis quamplurimis pro-
 ceribus optimatibusq;. Longum esset enumerare, qui complexus & quantagau-
 dia vtriusq; partis fuere. Nihil illustrius illo die Hispania vidit, in quo nuptiæ tan-
 torum Principum celebratæ sunt. Nemo enim ferè fuit qui non lætitiã gestiret,
 non exultaret, non Deo gratias ageret: non municipium, non ciuitas,
 quæ non supplicationes ludosq; publi-
 cos decerneret.

ZZ ij

AELII ANTONII NEBRIS-
SENSIS, RERVM HISPANARVM ATQVE
HISPANIENSIVM HISTORICI, DECA-
DIS PRIMÆ LIBER
SECVNDVS.

De epistolis Ferdinandi & Elisabes Principum ad Enriqum Regem missis. Cap. I.

NUPTIIS feliciter peractis, instauratisq; repotiis, visum est Prin-
cipibus facere omni de re certiozem Enriqum Regem, atq; per
litteras excusare, quod illius iniussu nupserit soror. Missa itaq;
per honestos viros literæ cum mandatis in hæc verba. Enriquo
Hispaniarum Regi, fratriq; pietissimo, Elisabe Princeps eadẽq;
soror bene agere. Non sum ignara te mihi succensere, quod in-
iussu tuo Regi Siciliae nupserim. Sed cum audieris causas ratio-
nesq; quæ me id facere coegerunt, facile opinor placaberis. Nam si aliqua in re cul-
pa est, illam non mihi, sed tibi ipsi imputabis. Scis humanissime Rex (neq; enim te
latere potuit) quali animo fuerim erga te, cum Alphonfus frater regium tibi nomẽ
assumpsit, & quam mihi diffidium illud displicebat, quamq; detestarer inter duos
fratres decertari de regno quod alter possidebat, alter si foret superstes, possessurus
erat. Scis præterea post illius obitum, quam sine cunctatione vlla regnũ quod mi-
hi ab aduersariis tuis offerebatur, abdicauerim, dicẽs te superstite nõ licere regna-
re. Adhuc nihil est in meis operibus quod tibi displicere possit. Iussisti me venire
quo tu volebas, declarasti me Hispaniæ Principem, fecisti quod iure debuisti face-
re, tamen ob id factum magnas tibi habeo gratias. Pollicitus es te intra quatuor
menses repudiatum vxorem, si vxor appellanda est, quam neq; per iura diuina
neq; humana tibi habere licebat, missurumq; in Lusitaniam cum filia tali matre di-
gna. Pollicitus quoq; es te mihi traditurum in sumptus oppida quædam vectigalia.
Acta transacta omnia, iuravi stantibus his conditionibus, te inuito me nupturum
nemini. Posses tu me eo nomine periurii accusare, si fecisses illa quæ te facturũ mi-
hi promisti. Nunquid repudiasti vxorem? nunquid ablegasti illam cum filia? nun-
quid tradidisti municipia & vrbes, vnde hoc inane principatus sustinerem? Omit-
to cætera quæ sunt omnibus nota, quo me nitebaris obtrudere, alteramq; quasi in
demortui locum substituere. Quando igitur tu mihi nõ prospexisti, prospexi ego
met mihi. Conscientiam tuam recole, comperies me fecisse nihil cuius pudeat pi-
geatve. Sed omnia hæc omissa faciamus. Mihi nunc idem est animus qui fuit sem-
per, te diligere vt fratrem, te colere vt patrem, te obseruare vt Regem, precariq;
Deum immortalem, vt quam diutissime viuas. Quod si tu aliud cogitas, aut me cu-
pis regni hæreditate mihi per leges debita spoliare, iniurius es in me, conquerar
apud regni proceres, & apud optimates ciuitatum, cõtestabor vicinos Reges, de-
feram querelam meam deniq; ad Deum immortalem. Hæc sunt, quæ putauĩ ex
cordis mei penetralibus depromere, vt animi mei sensum tibi declararem. Quæ
sequuntur, meo atq; dulcissimi coniugis mei nomine rogo, vt quæ gesta sunt, bo-
ni consulas, probesq;, nosq; ambos in filiorum numerum adoptes, vitæq; necisq;
ius penes te sit, perinde ac si ex te essemus procreati. Vale. At Siciliae Rex in hunc
modum. Etsi decretum mihi fuerat non dare litteras ad illustrissimam Digna-
tionem tuam, quod mihi foret compertum, quali animo esses in me, coniugem-
que meam, eandemque sororem tuam, non potui tamen non obsequi volunta-
ti illius, cui nihil denegare possum, quæ me admonuit, vt aliquid omnino ad te
scriberem. Sed impræsentiarum quid aliud debeam scribere non occurrit, nisi
vt petam ab humanitate tua obtesterque, vt quæ facta sunt te absente, æquiori a-
nimo feras, quoniam Deo imprimis auspice, & cunctorum deinde tumma-
tum infimarumque consensu facta sunt. Neque te iniquorum consilia transuer-
sum

sum agant, qui sua commoda, non tua & quæ reipublicæ sunt, requirunt. Scis, opinor, optime Rex, quos significem. Quod si tibi animo est alienos tueri, non idcirco tuos ab alienare debes, & si nobis volueris esse pater indulgens, & nos erimus tibi filii obsequētes, & si fueris nobis Rex mitissimus, & nos erimus tibi clientes obsequantissimi. Cætera per amicum ac familiarem meum Petrum Vaccam qui isthuc cū his literis ac mandatis proficiscitur, commodius loquemur. Cui vt Dignatio tua fidem habeat, vehementer oro. Vale. At Rex vt erat natura incertus animi, siue Magistri illius Spatharii suafu, cuius arbitrio agebat omnia, non literis, nō mandatis, non viris qui ad eum fuerunt missi, respondit aliud quicquam, nisi velle se ad eam rem consultandam conuocare regni proceres, vt ex illorum consilio daret responsum quid facturum esset.

*Magister Sancti Iacobi agit per literas cum Rege Gallorum, vt Carolus frater
Ioannam Enriqui filiam ducat uxorem. Caput II.*

AT Spatharius Magister qui egerrime tulerat matrimonium illud, dies noctesq; nihil aliud moliebatur, quam quemadmodum impediret labefactaretq; successione illam Principum qui iam omnium ordinum consensu fuerant adiurati. Angebat callidissimi hominis spiritum, quod ex illarum nuptiarum fœdere dissoluebatur patrimonii sui fundamentum, quod ad illum deuenerat ex iactura Infantium. sic enim appellant Hispani filios Regum post primogenitū, qui posteaquam adiuratus est successor atq; regni hæres, dicitur Princeps. Filii namq; Ferdinandi illius qui Ioannis Regis fuerat tutor, atq; ex tutela fuit adscitus ad Tarraconensium ac Sicularum insularumq; nostri maris imperium, Infantes sunt cognominati. vnde & Gentilitii agri qui hodie a Mendocinis possidentur, Infantatus appellatur. Igitur cum Enriqus Princeps adhuc ab Ioanne Rege patre suo dissideret, hic Ioannes Patiequus autor fuit, vt pater cum filio rediret in gratiam, vt ex ea concordia vtriusq; copiis viribusq; coniunctis Ioannes Nauariorum Rex, idemq; pater Ferdinandi huius Siciliæ Regis & Tarraconensium Principis, cum Enriquo fratre, qui & ipse fuit vnus ex Infantibus, regno pellerentur, spoliarenturq; Gentilitiis hæreditatibus, quæ illis ex testamento Ferdinandi patris obtigerant. His regno pulsus fugatisq; bello, bona publicata sunt, ex qua bonorum publicatione Marchionatus Villenensis Ioanni Patiequo cessit, quem deinde transtulit in filium primogenitum hæredem. Magistratus quoq; ordinis Cisterciensis a Calatraua cognominatus, quo fuerat multatus Alphonsus Ferdinandi Regis Tarraconensium filius, eodem iure, siue iniuria, ad Petrum Geryonum eiusdem Ioannis Patiequi fratrem deuolutus erat. Qui cum videret Hispaniæ regnum per illas nuptias ad Regē Siciliæ peruerturum, veritus ne postliminii iure Marchionatus & fratris Magistratus ab illo repeterentur, nihil omittebat, nihil intentatum relinquebat, quō minus omnia inturbaret, cœlumq; ac terrā misceret. Itaq; secreto mittit literas ad Ludouicum Galliarum Regem, hortans illum, vt mitteret petitum connubio Ioannā quæ dicebatur Enriqui Regis filia, fratri suo Carolo Aquitaniæ Duci, qui iam pridem fuerat repudiatu ab Elisabe Principe, quemadmodum in libro superiori diximus. Per idem tempus Enriqus Rex erat in oppido quod vocant Methymnam ad campū, emporium illustre Hispanorum. Atqui Rex Galliarū qui ex petitione illa passus fuerat repulsam, iratus Elisabe Principi, & quod sibi atq; fratri suo conducere videbantur huiusmodi nuptiæ cum Ioanna Principe altera designata, atq; iterū si opus esset designanda: mittit oratores, quorū princeps fuit idem Cardinalis S. R. E. quem superius dictum est venisse ex simili causa petitem Elisaben principem. Erāt cum Enriquo Rege Methymnæ complures ex regni primoribus, sed imprimis Magister Spatharius, Archiepiscopus Hispalensis, Episcopi Secontinus & Burgenfis, Rodericus Pimentellus Comes Beneuentanus. Quo cum venisset Cardinalis, honorificeq; esset exceptus, vsus est eadem prope oratione qua in petenda Elisabe Principe antea fuerat vsus, commemoratis Gallorum atq; Hispanorum Regum antiquam amicitiam, sociosq; penates, quōd fœdus dicebat nunc

arctiori vinculo posse connecti, si Regis filia traderetur coniux Duci Aquitaniae. Ostentabat præterea Gallorum Regis potentiam, si inter duos Principes de regni possessione decernendum foret. At Rex Enriqus, & quod sorori erat infensus, & a Magistro Spathario pulcherrime subornatus, non habita iurisiurandi ratione quo illam principem declarauerat, non curans quod ex tam turpi facinore multa sequerentur mala: respondet se libentissime velle facere, quod petebatur, seq; daturum operam, vt quamprimum fieri posset, filia princeps regniq; hæres a cunctis iuraretur. Et ne res aliqua ex causa interpellari posset, dixit se statim velle exequi quod spondebat. Itaq; comitatus quibus dictū est proceribus, & Gallis oratoribus, cœpit tendere iter Butracum, vbi erat Ioanna iunior cum Ioanna matre. Quæ aduentante Rege profecta est in occursum cum filia virgine iam nubili, ad quatuor millia passuū, stipata ex primoribus Marchione sanctæ Iulianæ, & Comitib. Clunienfi, & Tendillano, aliisq; compluribus ex eadem familia viris nobilissimis. Atque ita in medio agro vtriq; consistentes, pro pudor Hispani sanguinis, illi iudē qui ad Tauros Guisandi, atq; iterum ad Ocaniam Elisaben iurauerant Principem, nūc eandem abiurarunt, atq; in eius locum Ioannam antea abiuratam, regnorum Hispaniæ Principem hæredemq; iureiurando rursus sanxerunt, perinde ac si, vt clauus clauo, sic iuramentum periurio refigeretur.

Sponsalia Caroli cum Ioanna celebrantur, & Enriqus literis Ferdinandi & Elisabes Principum incusatur. Caput III.

O tempora, o mores! strenui milites illi & duces qui sub priscis regibus fuere, cum pro religione atq; pro republica multum sanguinem fudissent, equum & arma merebant, qui regni fines propagabant, pauca agri iugera quasi magnum virtutis suæ præmium assequebantur, sic Hispana respublica in dies crescebat. At nostri proceres pro iurisiurandi contempta religione præmia petunt. Alius perfidiæ suæ precium urbem paciscitur, alius municipium, alius arcis præsidium, vnde iniquam possit exercere dominationem agrosq; populetur, alius tertias decimarū ad comitatus limitaneorum decretas, alius ex decimis regalibus decies centum millia dipondium annua, alius vicies, alius tricies, alius Episcopatū, alius Magistratum, & quisq; pro sui sceleris magnitudine debitam mercedem. Quod nisi ciuitates & populi sibi ipsis consulissent, seq; integros venturis Principib. reseruassent, actum erat de pulcherrima Hispanorū republica: nullam certe hodie haberemus. His transactis, Cardinalis procuratorio nomine Ducis Aquitaniæ & noua Princeps se inuicem coemētes, ille promissis arris, hæc spe regni dotalis, ex more antiquo, & Romanæ ecclesiæ consuetudine, sponsalia contraxerunt, signata tabulæ, dictum sceleriter, ingens cœna sedet, nihil aliud defuit, nisi vt iaceret gremio noua nupta mariti: inde Segouiam regiam urbem profecti, vnde Cardinalis cum cæteris oratoribus collegis dimissus est. Et populi, ciuitatesq; & optimates, immo vero optimus quisq;, audita sponsaliorum celebritate, quasi iam Galli transcenderent Pyrenæum, & ex altera parte cogentur exercitus ad decertandum armis ciuilibus, ita miserabantur fortunam Hispaniæ, ita flebant omnes casus impendentes, & quæcunq; solent in bellis intestinis accidere. Erant tamen plæriq; omnes in Ferdinandum & Elisaben animo propensiores, oderantq; in dies & Regem & Magistrū, tanquam omnium impendentiū malorum autores concinnatoresq;, sed Magistrum imprimis, qui nouam Aquitanorum Ducis spōsam curauit, vt in potestatem suā redigeretur, quo pignore vti atq; abuti posset regia potestate pro arbitrio suo. Quo nuncio ad Ferdinandum Elisabenq; Principes delato, cum intelligerent omnia iam ad arma spectare, constituerūt antea quam aliud quicquā molirentur, obtestationibus ipsum Regem ab incepto deterrefere. Qui si nolet abistere, illū diris imprecationibus execrari, tanquam artificem & fontem malorū quæ inde proventura forent. Literæ autem in hunc fere sensum scriptæ. Superiori anno misimus ad Celsitudinem tuam literas cum mandatis, in quibus continebatur excusatio, quod te inconsulto iniimus scœdera coniugalia, quodq; id non est a nobis peractum

peractum eo animo, vt regiam Dignationem tuam læderemus, quin potius vt liberius illi obsequeremur, inferuimusq; nõ tanquam alieni, sed vt filii obnoxii atque obærati, cuius animi nostri certa quedam pignora nos daturos esse pollicebamur. Responsum est certi nihil potuisse nobis retcribi, nisi re communicata prius cum quibusdam ex regni primoribus quos Celsitudo tua erat ad hoc ipsum conuocaturus. Quod responsum expectantes nihil interim omisimus eorum que probos atq; obtemperantes filios facere decuit, tum honorifice de humanitate tua, & loquentes, & sentientes, tum etiam alios ad illud idem faciendum exhortantes. Testes sunt complures ciuitates & municipia, quibus suasimus, vt tibi tuisq; iussis obsequerentur, atq; imprimis ornatissimum hoc oppidum Valladolum quod a Celsitudine regia plane descuerat. Quod si aliud officium nostrum desideratur, parati sumus illud crebritate obsequiorum resarcire. Erit itaque tuum iubere, nostrum vero iussis obtemperare. Cum vero supplicationis nostræ oraculum expectaremus, non modo nihil responsum, sed etiam facti sumus certiores te animo in nos hostili excitare exterarum nationes genti nostræ inuisas in perniciem euerfionemq; reipublicæ Hispanæ, quodq; ægrius ferimus, id non tam arbitrio tuo, quam suafu quorundam hominum, qui neq; tuum obsequium, neque publicam vtilitatem, sed propria commoda sequuntur. Nam quæ alia potuit esse causa tantæ nouitatis post iuratam a te imprimis, deinde a cunctis summatis & infimatis, regni successionem nobis per iura diuina & humana debitam, cum præsertim nihil omiserimus eorum quæ filios erga parentes facere oportuerit? Quod si nos, cum eo simus animo, non impetramus tanquam a patre, at liceat nobis obtinere tanquam a bono viro iustoq; iudice, vt ius nostrum non amittamus. Id autem quo pacto libere possit fieri, nos hanc rationem excogitauimus, nisi alia potius tuæ videbitur prouidentia. Constituatur municipium natura arteq; munitum, idq; teneatur præsidio quatuor ex regni primoribus, ex vtraq; parte duobus, qui sub fide publica præstent securitatem de suo iure disceptantibus, atq; etiam ipsis iudicibus de causa decernentibus. Eo conueniant omnes omnium ciuitatum Hispaniæ procuratores, & viri religiosi probatæ fidei, iidemq; doctissimi quotquot in regno parari possint, qui persancte imprimis iurati se decreturos quod ex iure decernendum esse censuerint, audiant rationes quas vtraque pars pro suo iure tuendo attulerit. Quorum sententiæ ex hoc tempore nos staturos pariturosq; neq; vnquam prouocatos pollicemur, cui discrimini causam nostram subiicimus, ne ciuilibus atque peregrinis armis diuini cultus obseruatio intermittatur, & regni tranquillitas perturbetur. Atq; vt ad breuiorem numerum iudices redigantur, simul etiam, vt suspecti reiiciantur, liceat vtriq; parti quinquagenos, aut centenos, aut quotquot visum fuerit, ex omni numero reprobare. Quod si, vt plærunq; fit, inter ipsos iudices non conuenerit, est Petrus Verascus Comes Pharius vir bonus, idemque sapiens, vel vtriusq; partis, vel potius omnium consensu huiusmodi iudicatus. Is cum quatuor viris religiosi, quatuor ordinum prælatis, beatorum Francisci, Dominici, Hieronymi, Cartuxensis, qui & ipsi iureiurandi addicti pro arbitrio suo atq; conscientia decernant atque componant inter partes, quid sequi, aut quid fugere debeant. Quando igitur non sine vlla doli suspitione submittimus causam nostram iudicio talium virorum, petimus obtestamurq; per ipsum qui est iudex viuorum & mortuorum, scrutans corda & renes Deus, ne deneges nobis id quod nec infimo cuiquam ex tuis subditis denegare potes. Quod si neq; hoc quidem impetramus, ipsam cæli pietatem quæ talia curat, imploramus, quæ distribuit cuique pro meritis, his præmia, illis pœnam. Nos plane omni scelere immunes erimus, tibi omnia reipublicæ atq; diuini cultus detrimenta imputabuntur. Vale. Ad hæc omnia Rex nihil respondit aliud, quam ipsam potius sororem fuisse autorem omnium malorum quæ ex illo connubio prouentura erant, quando se inuito, immo etiam prohibente, ausa esset maritum sibi quærere. Mala igitur omnia quæ ominabatur, in se ipsam, atque in eos quibus talia placebant, potius esse retorqueunda.

*Sepulueda, Arunda, Agreda, Turdesella municipia Ferdinando & Elisaba
Principibus se dedunt. Caput IIII.*

AT Principes habito Regis responso, quo tutiore in loco essent, ex Domnis cō-
tulerūt se Methymnam ad flumen Siccum, quod municipium erat Hispania-
rum Archithalassi, ibiq; aliquot dies māserunt, expectantes quid Rex interim mo-
liretur. Magister vero ille Spatharius cui nihil vnquam satis fuit, petiit a Rege ar-
tis suę stipendium Sepuluedam municipium ornatissimum, quod sibi atque poste-
ris suis hæreditario cederet iure. Quod Rex non grauate, quemadmodum & alia
huiusmodi multa concessit, paratus etiam donare quicquid per improbitatem ille
ausus esset petere. Id fuit initium, vt vrbes, oppida, municipia, castella, & arces, non
habita vlla Regis ratione, desciscerent, quando videbant patrimonium regale tam
facili ex causa dissipari. Sepuluedani itaque facti certiores de municipii sui aliena-
tione, munire oppidum vallo & fossa, reficere muros & pinnas, disponere pluteos
& propugnacula, intendere tormenta & machinas, parati vitam pro libertate pa-
cisci, maētī virtute, quos non validissimus hostis, non iniqua Regis iussa & intermi-
nationes flectere potuerunt. Sed quia deerat illis tam præclari facinoris autor, ad-
sciuerunt sibi Principes, ad quos videbant eius oppidi quemadmodum aliarum o-
mnium rerum possessionem ex iure peruenturam. Qui nuncio accepto, ne amit-
terent occasionem, accurrerunt. Itaq; in hunc modum oppido sunt potiti, atq; ex
eisdem oppidanis disposito præsidio profecti sunt Complutum, vbi erat Archiepi-
scopus Toletanus, ibiq; per aliquot dies morati sunt. Per idem vero tempus Arun-
dam ad Durium municipium pulcherrimum, quod erat decretum Ioannæ Regi-
næ sumptibus, pulsus qui eiusdē Reginæ nomine res administrabant, se quoq; Prin-
cipibus dederunt. In eorundem quoq; potestatem venit Agreda municipium
item celebre, quo Rex donauerat Ludouicū Cincinnatū Comitem Methymnæ
celi. At oppidani quanquā ex hoste detrimenta multa pertulerant populatis agris
& parte oppidi ambusta, nihilominus tamen se in libertatē vendicarunt. Per idem
quoq; tempus castrī Inui præses, qui longe lateq; per vias publicas, perq; agros vi-
cosq; grassabatur, præsidio occupauerat oppidum Turdesellas ad Durium flumen.
Id hac ratione venit in Principum potestatem. Erat Alphonso Quintanilla vnus
ex familiaribus Elisabes Principis, vir ingeniosus & prudēs, & cuius opera postea-
quam Principes rerum potiti sunt, fuit in repub. singularis. Is egit cum quibusdam
oppidanis, vt deceptis vigilibus & circitoribus, ostenderent aditus per quos Prin-
cipum milites auxiliares in munitiones penetrarent. Re composita Princeps ipse
cum Duce Albanorum intempesta nocte bipartito agmine oppidum adorti sunt,
alteri a Durii fluminis parte secreto scaphis cymbisq; inuecti, alteri a parte fluminis
aduersa, tandemq; admissi oppido sunt potiti. Præses vero per tenebras fugiens in
castrum Inui se recepit. Hæc quatuor municipia venerunt in ditionē Principum
anno a natali Christiano millesimo quadringentesimo septuagesimo secundo.

*De morte Caroli Aquitaniæ Ducis. Laborat quoq; Enriqus, vt dei filia sponsum Alphonsum
Lusitanorum Regem, & deinde Enriquem Enriqui filium. Caput V.*

ANNO insequenti Carolus Aquitaniæ Dux, cui auibus sinistris Ioannam filiam
putatiuam, immo nec putatiuam quidem, Enriqus Rex desponderat, vene-
no extinctus est, cū esset OEasone Vangionum Aquitanię municipio nobili. Fu-
erūt qui opinarentur a Ludouico fratre Gallorum Rege perpetratum id facinus,
propterea quod sentiebat cum Ducibus Britannorū Burgundiorumq;, acerrimis
hostibus Regis, aliisque quamplurimis qui in illius perniciem coniurauerant. Qui
nuncius cum ad Enriquem Regem peruenisset, doluit plus quā pro materia, cum
præsertim hominis ingeniū esset, vt ille doleret nihil quod soleat homini dolorem
incurere. Itaque exclusus illa spe aliam viam aggressus est. Agit per nuncios cum
Alphonso Lusitanorum Rege, vt conueniant ad Pacem Augustam, quæ ciuitas
est in collimitio vtriusque regni, commentaturi scilicet de rebus ad vtriusque Re-
gis vti-

gis vtilitatem spectantibus. Igitur constituto loco & tempore conueniunt ad præscriptum. Qui collocti inter se quædam communia, paucaque ad rem pertinentia, cætera quæ ad sponsalia conducebant, egerunt per amicos & familiares. Petebat Lusitanorum Rex arraboni siue pignori earum rerum quæ spondebantur, certas quasdam vrbes, & municipia, & castella, arcesque in limitibus vtriusque regni: id quod Enriqus nullo pacto præstare poterat, propterea quod illius vires & potentia erat iam perexigua, atque multo minor autoritas, in alienandis maxime rebus quæ ad regale patrimonium pertinerent. Quare nihil est effectum iis de rebus propter quas eo conuenerant. Fuit suspicio Lusitanorum Regem declinasse coniugium illud propositis cõditionibus, quas intelligebat adimpleri non posse, re autem vera alias fuisse causas: siue quod diffidebat iuri neptis ex sorore, eo quod iam erat diuulgatum Reginæ sororis adulterium, neq; poterat salua conscientia huiusmodi vxorem ducere, cuius dos iniuria foret repetenda: siue quod intelligebat dari sibi acerrimum competitorem Siciliæ Regem, qui præter suas vires quæ erant alioqui satis validæ, haberet in regno de quo certandũ erat, complures ex primoribus sanguine & affinitate propinquos, atq; alios complures amicos, ad hæc ipsius Regis Siciliæ propria. Quid quod iam præiudicata atq; adiurata erat regni successio Elisabæ Principi ab optimo quoque viro, atq; vrbium populorumq; procuratoribus? Itaq; ex superioribus causis colligebat, non tam dari sibi eo nomine vxorem regno dotatam, quam bellum quod in perniciem suam suorumq; complures annos videbatur duraturum. Atque infecto negotio digressi sunt. Exclusus ea quoque spe Enriqus Rex, iniecit animum alio. Erat Enriqus Ioannis Tarracõnensium Regis ex Enriquo fratre nepos, quem posteaquam ex vulnere quod Vmetano prælio acceperat, diem suum obiit, perinde atq; filium ex se genitum educarat. Huic Enriqus Rex destinat despondere quam volebat nuncupari filiam, vt inter patruales de regno dotali disceptaretur, agitq; per Rodericum Pimentellum Beneuentanum Comitem, qui erat Enriquo propinquus arctissimo sanguinis vinculo, vt ascisceret illũ ex Tarracõnensi prouincia, exposita causa cur inde venturus esset. Factus igitur a Comite certior omnibus de rebus, nõ accepto, neq; petito a patruo Rege comæatu, properat ad regni spem, tametsi sciebat, cum patruale sibi fore decertandum, cuius aduentus Enriquo Regi fuit iucundissimus.

Magister sancti Iacobi disturbat Ioannæ sponsalia cum Enriquo Enriqui filio, obtinet Madriti arcem, petitque Segouiensem. Caput VI.

IN TER Spatharium Magistrum & Comitem Beneuentanum illius generũ erat non obscura similtas ex eo, quod cum esset Comes in ipso articulo magistratum illum assequendi, socrer quibusdam cauillis anteuertit negotium, ac veluti ex generi manibus extorsit dignitatem quæ post regiam in Hispania habetur omnium prima. Videns itaq; Magister Comitem fuisse autorem euocandi Enriquum alioqui propinquum suum, veritus ne si ad regni fastigium aliquando peruenisset, inde sibi labes aliqua suboriretur, contulit se ad artes consuetas, cœpitq; disturbare nuptias, cum præsertim sponsa foret in potestate sua. Cumq; Rex instaret perducere rem ad id quod iam diu concupierat, Magister causabatur inimicitias cũ genero, atq; proinde cum Principe futuro, petebatq; a Rege arcem Madriti, quo posset tuto in curia permanere, quandoquidem Rex municipium illud frequentare cõsueuerat. Arx illa tenebatur præsidio ab Andrea Caprario, quem Rex præfecerat domui suæ villicum, & cui ex amicis fidebat plurimum. Is semper fuerat autor reconciliandi Magistrum Regi, iam inde ab eo tempore quo descuerat, sequebaturq; partes Alphonfi fratris, & Magister ipse fatebatur se eo nomine multũ villico debere, sed in hac re quæ sibi esset tam conducibilis & opportuna, non debere illum, dicebat, sibi obistere, cũ præsertim aliis in rebus quæ ad illius vtilitatem honoremq; pertinerent, posset illi gratificari. Quod si animus erat, qualem se esse profitebatur, ex lege quæ de amicitia est a philosophis constituta, negociũ erat dimetiendũ. Ea est, q; amicus debeat reddere amico, si ex ipsius paruo detrimento sequatur amico

grandia commoda: & quæ poterant esse maiora quam sui capitis securitas? quæ proculdubio sponderi videbatur arce illa occupata, militisque sui præsidio munita. Sed nihil villici preces, nihil officiorum commemoratio, nihil querelæ, atque parum grati animi incusationes valuerunt, quin Magister ex præcepto Regis arce potiretur. Qui factus voti compos nihilominus nuptias inturbabat, causatus iterum pericula quæ sibi inde tam a genero quam a futuro Principe impendebant, neq; satis illi esse ad sui capitis incolumitatem tutandam Madriti arcem, nisi etiam Segouiensis adiungeretur, propterea quod illud quoque oppidum & maiori quidem anni parte Rex frequentaret, se autem non posse consistere, nisi ubi Rex senatusque regius & curia esset. Quod si impetraret, se daturum operam pollicebatur, quemadmodum ex Regis voto omnia conficerentur. Cæterum Rex intelligens se delusum Magistri dolis, & quod post traditam illi arcem Madriti, petebat rursus Segouensem, quam si traderet, suspicabatur pari ratione aliud quicquam petiturum, cœpit subindignari Magistro. neq; enim id palam facere audebat, veritus ne si beneficium beneficio non cumularet, omni sua spe fraudaretur, & amicū qualitercunq; fidum perderet, maxime cum in illius potestate filia esset, quam cupiebat Enriquo Infanti quamprimum collocare. In ea igitur perplexitate positus, dubiusque quid faceret, secutus est tandem aleatorum perditum illud consilium:

Sic ne perdidit, non cessat perdere lusor.

Imperat præsidi, vt tradat Magistro arcem. Is erat idem Andreas Caprarius, qui cœpit illudere Regis iussa, dicens nihilo magis Magistrum effecturum quæ pollicetur arce obtenta, eo argumento, quod qui vna in re fidem fefellerit, credibile esset & in altera simili paria facturum. Inde Magistri cum Regis villico inimicitia confirmata, neque id iam occultis odiis, sed palam, donec ventum est ad arma, Magistro nitente oppugnare arcem, præside non modo propugnare, sed ipsum oppugnatorem vrbe atque suburbio pellere: id quod factum est, nec difficulter quidem. Nam & portæ vrbis, & templa, cæteraque munita loca tenebantur a præside, in quem oppidani erant propensiores, vti in bonum ciuem, potioremq; causam defendentem. Magister vrbe pulsus, se Madritum contulit. Per idem tempus Petrus Mendoza Episcopus Secontinus a Sixto Pontifice huius nominis quarto creatus est S. R. E. Cardinalis sub titulo sanctæ crucis, vocatusque est deinceps Cardinalis Hispanus. Iisdem præterea diebus Michaelus cognomento Lucas, quem Rex Comestabilem creauerat, per tumultum a Mentefena plebe armis obrutus est, in cuius locum sufficitur Petrus Verascus Comes Pharius, idemque Regis cubicularius maximus.

De aduentu Vicecancellarii Cardinalis in Hispaniam, & quod Enriqus redit in gratiam cum sorore Principe, & deinde frustratur. Cap. VII.

ANNO insequenti, qui fuit quartus & septuagesimus supra millesimū quadringentesimum, Rodericus S. R. E. Cardinalis Vicecancellarius cum potestate legati de latere venit in Hispaniam. Qui primo suo aduentu cœpit agere de concordia inter Enriquem Regem, & sororem coniugemque illius Principes designatos, quibus imprimis curauit Magistrum reconciliandum, quod intelligebat illum esse inimiciarum caput atq; interpellatorem pacis. Cæterum Rex cum videret ex ea cum Magistro reconciliatione consilia sua impediri, & ipse per amicos egit, quemadmodum Principes in gratiam secum redirent. Qui cum eius accitu venissent Segouiam, eos benigne excepit, atq; verbo & opere illos honorifice tractauit. At Principes e diuerso se posthac Regi obsecuturos, neq; ab illius voluntate deinceps vnguem transuersum declinatuos professi sunt, simul etiam se illi ostensuros dicebant, quibus præstigiis a quibusdam hominibus eluderetur, qui nō ipsius Regis decus, non reipub. vtilitatem, sed sua propria commoda sequerentur. Hic reditus in gratiam Magistro permolestus fuit, cœpitque & ipse nouas aliunde amicitias querere. Venit itaq; Collarium, quod municipiū erat Ducis Alburquerqueri (is erat qui putabatur a cunctis subditiæ Principis alterius pater) agitque cum

cum illo de moliendis rebus nouis contra factionis aduersæ partes, sed imprimis contra Regis villicum qui conatus suos in obtinenda Segouienſi arce impedierit. Interim homo callidus, & qui nihil vnquam intentatum, nihil inaufum relinqueret, ſecreto Regem ſolicitat, ſi vellet omnia ex voto ſibi ſuccedere, filiamque ſine controuerſia cui deſtinarat, matrimonio tradere, atque proinde dum viueret, nullo interpellante regno potiri, atque poſt obitum certam regni hæredem filiam relinquare, vno factò hæc omnia facillime poſſe confici, ſi principes ſimul & Archiepiſcopus Toletanus cum Andrea Caprario in vincula coniiicerentur. Ex altera quoque parte Comes Beneuentanus qui ſummopere cupiebat propinqui ſui cum ſubditiua Principe nuptias quamprimum confici, Regem ad properandum facinus extimulabat. Cæterum Rex homo natura quoquo verſus impelli leuiſſimus, ſimuletiam maturandi filiæ matrimonii cupidus, neq; minus Toletani præſulis puniendi audus, non veritus fidei atq; violatæ amicitia iura ſoluere, non abnuſit ſeculus oblatum. Ad quod peragendum conſtitutum eſt, vt milites clam intra urbem certis in locis diſponerentur, qui ſigno dato erumperent ex cõpoſito, remq; confiſcerent. Non defuerunt qui Regi dicerent tam peſſimi exempli facinus non attendendum. Poſſe enim fieri, vt ciuitates & populi indignitate rei permoti iudices aſſertoreſq; accurrerent, ipſuſq; Regis capite lueretur, quicquid conſilarii peſſimi delirarent. Certores facti Principes omnium quæ aduerſum ſe gererentur, Ferdinandus in caſtellum munitiſſimum Turocanum ſe recepit. Eliſabe vero vxor tametſi admonebatur a cunctis, vt & ipſa quoq; ad tempus ſecederet, voluit potius fortunam ſuam atq; amicorum fidem experiri, magnoq; animo, magnaq; ſui fiducia perſtat in vrbe, curatq; per Regis villicum ceteroſq; amicos ſidos, portas, & templa, & vrbis loca munitiſſima præſidio firmari, ne quid detrimenti ab aduerſariis capere poſſet. Rex cum videret ſe fruſtratum ſua ſpe, ceſſit urbem ſorori, ſeq; Madritum contulit, quem e veſtigio ſecutus eſt Magiſter, vt odii ſtimulos acriores ad-moueret in ſorem, coniugemq; ipſius, atq; imprimis in villicum Segouienſis arcis præſidem, tanquam in præcipuum excludendi ab vrbe Regis autorem.

*De caſtri Iuliienſis arce Magiſtro ſancti Iacobi tradita, deq; illius obitu, & con-
certationibus inter competitores Magiſtratus. Caput VIII.*

IN TER vrbes & municipia quibus Rex Magiſtrum donauerat, fuerant caſtra Iulia, quod oppidum vulgo dicunt Trogilium, & ingenio ſitus, & ciuium opulencia in Luſitania nobiliſſimum. Eius arcem ſub fide publica tenebat præſidio Gratianus quidam cognomine Seſſius, qui nolebat Magiſtro poſſeſſionem cedere, quamquam eſſet id ſibi a Rege crebro imperatum, cauſatus neſcio quos ſumptus quos in munitiones & milites præſidarios diſtribuiffet. Qua de cauſa Rex eo proſectus non potuit alia conditione Gratianum arcis præſidio extrudere, quam ſi hæreditario iure concederetur illi caſtellum ſancti Fœlicis Callaicorum cognomento. Quo die tradita eſt arx cui Magiſter ſuo nomine tradi voluit, ipſe ex abſeſſu quodam pernicioſo in altera maxilla oborto diem ſuum obiit in vico ſanctæ Crucis, qui diſtat a caſtris Iuliis auſtrum verſus duodecim millibus paſſuum. Cũ animam ſingultaret moriens, quærebat identidem ab adſtantibus, an Iuliienſis arx præſidio ſuo iam eſſet tradita. Pulchra in morte cogitatio, atque vitæ exactæ ſimilima. Sed proh Deus immortalis, quam diſſimilis hic Epaminundæ illius Thebani, qui cum apud Mantineam quo prælio Lacedæmonios ſuperauit, pro patria pugnans vulnus illud letale accepiffet, noluit ferrum ex vulnere trahere, quoad audiuit victoriam penes Thebanos eſſe, quæres quo in ſtatu res Thebana foret: hic vero quærit moriens, an arx iniuria & contra rempub. ſibi donata præſidio ſuo per manus, vt i aiunt, tradita ſit. Sed neque qui precio arcem prodidit, ſuperuixit diu. Siquidem a ſancti Fœlicis ſui inquilinis, lapidibus per tumultum obrutus, pœnas ſuæ proditiõnis debitas exoluit. Ex obitu Magiſtri aliquot ſecutæ ſunt ſimultates, atq; Spathiferorum ordinis diſſidium inter duos acerrimos Magiſtratus competitores, Rodericũ Manricum Parietinũ Comitem, eiufdem militiæ Commendatariũ a Secura, & Al-

phonsum Cardeniensem prouinciæ Legionensis commendatarium maximum. Cumque illius ordinis duæ sint prouinciæ, Legionis altera, cuius conuentus est sub primore diui Marci, altera Castellæ, cuius conuentui præfidet Primor Vclensis, vterque ex competitoribus curauit ab altero Primoribus fieri conuocationem tredecim commendatariorum, ad quos Magistri electionem ex ipsius ordinis cōsuetudine atque decreto pertinebat. Parietinus namque Comes conuocationem illam dicebat fieri debere ex antiquo ritu, a Primore Vclensi: Commendatarius maximus e diuerso, a Primore sancti Marci, cum præsertim in ipsius ordinis constitutionibus esset definitum, comitia debere fieri in illius prouinciæ conuentu, in qua Magister diem suum obiret, obiisse autem decessorem in agro Castroiulensi, 10 qui præcudubio ad Legionis prouinciā pertinebat. In hac controuersia suffragatoribus ab vtroque Primore conuocatis, vterque ex competitoribus eligitur, salutaturq; Magister, Comes Parietinus Castellā prouincię, Commendatarius maximus Legionensis. At parte ex alia Iacobus Patiequus Ioannis Patiequi decessoris Magistri filius, idemque Marchio Villenatum, dicebat patrem cum adhuc viueret, abdicasse Magistratum in manus summi Pontificis, spectaretque in dies Apostolicę sedis confirmationem, habereque sui studiosos fautoresque nonnullos ex tredecim viris, atque imprimis Osornini Comitibus Castellā prouincię Commendatarii maximi suffragationem non contemnendam.

20

De institutione prima ordinis militiae Sancti Iacobi, & quomodo deinde propagatus est. Caput IX.

SED quando in Spathiferorum ordinis, ipsiusque Magistratus, quæ dignitas post regiam apud Hispanos habetur prima, mentionem incidimus, neque satis constat inter autores, quo tempore, aut quibus initiis, & per quos fuerit tam insignis militia constituta, visum est hoc in loco quid hac de re pro comperto habeamus exponere. Sunt qui dicant hunc ordinem cœpisse sub Alphonso, cui foret cognomen Casto, Christianę salutis anno circiter vigesimo supra octingentesimum. Sed neque produnt quis fuerit ordinis instituendi autor, aut quis illi tanta vectigalia 30 donauerit, vnde tam numerosus exercitus ali possit, aut quid tam longo temporis spacio per ensiferos equites sit gestum, cum nulla ipsorum in historiarū libris quos ego legerim, mentio sit habita. Quantum vero ex priuilegiis huic ordini concessis colligere possumus, hæc militia videtur initium habuisse sub Alphonso Hispanorum Rege huius nominis nono. Extat in monumentis Alexandri tertii Pontificis maximi, anno Pontificatus sui septimo decimo, salutis vero Christianę sexto & septuagesimo supra millesimum centesimum, in fauorem ordinis priuilegium concessum. In quo refertur fuisse in Hispania temporibus illis viros quosdam nobiles ordinis equestris, qui se ipsos omniaque bona sua Christi militiæ deuouerunt, professi quoad viuerent, se gesturos bellum contra nominis Christiani hostes Sarra- 40 cenos, qui totam prope Baticam magnamque Tarraconensis prouincię partem occupauerant, tenuerantque per annos circiter quadringentos. Fuerunt autem ea tempestate equitum illorum facultates perquam tenues, quippe qui non multo plura quam viginti castella, & ea quidem munitissima possiderent, quæ subobscuris nominibus in ipso priuilegio numerantur. Per idem tempus Magister ipse cui Petro Ferdinandi nomen erat, cum plerisque sui ordinis equitibus Romam profectus, suo atque suorum omnium fratrum nomine rem omnem cum personis Apostolicę sedi subiecit, supplicauitque vt ab eadem in proprios ac peculiare filios admitterentur, traderetque illis viuendi normam: id quod est a Pontifice factum. Nam & illos in filiorum suscepit locum, & bona omnia sub Apostolicę sedis patrimonio reposuit, normamq; viuendi tradidit, quam deinceps in ordinem cum monitorio pœnali Magister Albertus S. R. E. Cardinalis vir plane optimus, atque eiusdem militiæ admodum studiosus, quam nostra quoque ætate recensuit confirmauitque Iulius secundus Pontifex maximus anno Christianę salutis septimo supra millesimum quingentesimum. Ex paruo itaque illo principio per quos- 50 dam

dam incrementi gradus eo potentia hinc equestris ordo peruenit, ut nostro saeculo mille cataphractos equites bello armare possit, quas copias beneficio Principum acquisiuit, ob insignes res gestas in bello quod sine intermissione contra Mauros Baticæ iniustos possessores ad hæc tempora gessimus. Nam & pugna illa memorabili qua Miramamolinnũ superauimus, sub Petro Ario eiusdem ordinis Magistro singularem operam nauauit, quæ victoria parta est anno salutis duodecimo supra millesimum ducentessimũ, Hispanorum Rege Alphonso nono. Atq; deinceps Ferdinando Rege in oppugnatione Vbetæ, & Cordubæ perquam strenue hic ordo militauit, sed præcipue in obsidione Hispalensi, ubi Pelagius Corrigha cognomento, ensiferorum equitum Magister, firmissimum tenuit præsidium. Fuere deinde huius ordinis Magistri viri splendidissimi, quorum insigni opera in bellis Reges vsi sunt, quæ contra nominis Christiani hostes Mahumetis cultores gesta sunt. Vnde militia hæc diui Iacobi nomine instituta, ex præda hostium, Regumq; beneficio, & Pontificum benignitate opulentiam, ex crebris victoriis immortalẽ gloriam cõsecuta est. Sed de ordinis huius origine atq; regulæ primordiis fortasse plura hoc in loco, quam oportuerit, dicta sunt, cum de magnis rebus fatius fuerit omnino silere quam pauca dicere.

De Marchione Villenate comprehenso & absoluto, & de obitu Enriqui Regis, eiusque habitu & moribus. Caput X.

SED ut eo vnde digressi sumus, aliquando reuertamur, dum Iacobus Patiequus Magistratus obtinendi causa suffragatores ambit, simulans innocentia suæ fiducia, sed re vera cupiditate quadam præcipiti, Osornino Comiti qui & ipse eo dignitatis aspirabat, se satis inconsiderate credidit, a quo ex insidiis quas parauerat, comprehensus, & in arcem commendati sibi oppiduli Fontis dominae cognominati perductus, custodiæ adseruandus traditur. Cuius rei nuncius cum ad Regem esset delatus, magis quam pro materia, & quam Regem decebat, ægre tulit. Amabat namq; præ cæteris omnibus amicis Marchionem, atque illa potissimum causa fuit Osornino Comiti eum comprehendendi, quod putabat illo pignore se habiturum magis propitium ipsum Regem ad magistratus consecutionem. Erat autem Rex licet natura & voluntate abstemius, lithanicus tamen & nephriticus & ileosus, quibus morbis eo tempore vehementius vrgebatur. Qui tamen si a medicis prohiberetur iter facere, intentantibus imminens periculum quod inde sequebatur, nihilo tamen segnius iter arripuit. Quem affectati sunt Cardinalis Hispanus, Comestabilis, idemq; Comes Pharius, Marchio sanctæ Iulianæ, Comes Beneuentanus, Comes item Cluniensis, aliiq; complures ordinis equestris primores. Conuenerunt præterea eodem Archiepiscopus Toletanus, & Episcopus Burgensis. Qui omnes pro parte sua negocio insistentes, rem sic transegerunt, ut Marchio sub certis conditionibus tandem absolueretur. Cœptum est præterea ibidem agi, de cõcordia Regis cum Principibus, sed dum altera pars Regem placat, exulcerat altera, nihil est confectum. Rex vero cum in dies morbi conualescereht, nihil iam medicis promittentibus, Madritum rediit, ubi vita defunctus est, quinto decimo posteaquam eo concesserat die, qui fuit tertius ante Idus Decembris, anno a natali Christi quarto & septuagesimo supra millesimum quadringentesimum: regnavitq; annos viginti, menses quatuor, dies duos & viginti: vixit annos quinquaginta. Deposuit corpus in cœnobio diui Hieronymi iuxta Madritum, deinde non multos post dies translatum est in monasterium Guadalupi, ubi cum moreretur se humandum præceperat. Inferias duxit, curauitq; funus, & cum deponeretur cadauer, & cum transferretur, Cardinalis Hispanus, qui Mausoleum quoq; illi, ut benefactori suo, simulachrumq; faciendum locauit. Instituit præterea duorum sacerdotum collegium, qui bis illi cotidie parentarent. Testamentum quod cum solennitate, quemadmodum dicitur, fecerit, repertum est nullum, nisi quatenus cum moreretur, dictauit pauca voluntatis suæ verba, quæ notis excepit Ioannes Quætanus, cui ex omnibus Secretariis maiorem habebat fidem. In quibus conti-

nebatur tantum dare se conficiendi testamenti facultatē atq; voluntatis exequenda Cardinali Hispano & Marchioni Villenati. De Principe vero quæ diceretur ipsius filia putatiua, fieret quod ab eisdem testamentariis & insuper a Marchione sanctæ Iulianæ & Areuacorum Duce & Comite Beneuentano faciendum decerneretur. Fuit statura aliquanto procerior, corpore bene compacto, facie latiuscula, nasq; complanato, citra deformitatem tamen. Delectabatur plurimum in venationibus, propter quas frequenter petebat solitudines & loca deserta. Infumebat multum temporis in Musica, tum audiens cantores fidicinesq; tum ipse per se fidibus accinens, & quidem cum vocis quadam suauitate. Erat mirum in modum ædificandi cupidus, vnde & arces complures muniuit, & desq; sacras a fundamentis excitauit, monasteriaq; construxit, locupletauitq; vectigalibus & donariis. Fuit natura clementior quam regnorum gubernatores decet, profusior in largitionibus quam Regum magnificentia postulat, sed præcipue in excipiendis exterarum gentium legationibus. Vtebatur vestibus, neq; ex preciosa materia, neq; figura exquisitiori, sed qualibus mediocris conditionis ciues honeste uti possent. Exercitum pergrandem alebat, tum prætorianarum cohortium, quæ semper exuberarent in armis, tum etiam euocatorum, quibus vtrisque summa fide stipendia statutis temporibus reddi curabat, & hæc omnia vsq; ad regni sui annum decimum, in dies conualuerunt. vnde nō subditis modo, verum etiam finitimis Regibus erat verendus, cum subito paulatim omnia defluere atq; deinde in præceps ire cœperunt, alteroq; decimo tantarum gloria rerum intercidit, vt ne vestigium quidem illius vllum relinqueretur. Nam & amicorum suasu, quæ prima labes mali fuit illi, prætorianas cohortes emisit, quibus exarmatus cum voluptatibus suis indulget, primum ab iis quibus fidebat, deinde ab alienioribus contemptui simul & ludibrio haberi cœptus est, atque eo tandem calamitatis deuenit, vt ex publicis vectigalibus nihil aliud reciperet, quam quod per regni primores gubernatoresque ciuitatum licebat. Quæ omnia fortissime patiebatur, non tam ex insensibilitate, cum alioqui natura esset ingeniosissimus, quam ex quadam sibi innata animi æquitate, iocabaturque sæpe in fortunam suam. nam fuit & in hoc emunctæ naris, ac per quã facetus. Cum aliquando insimularetur quibusdam de rebus quarum nō erat sibi conscius, Miror, inquit, cur me non insimulant quoq; quod monetam ferio, quod de falsariis dici consuevit. Cumq; illius iussis non obtemperaret quispiam, non abibit mihi impune dicebat. nemo enim me vnquam læsit qui non e vestigio debitas mihi pœnas exoluerit. Sed de vita & moribus plura, si contigerit nobis aliquando illius historiam latiori stylo prosequi.

ÆLII ANTONII NEBRISSENSIS, RERVM HISPANARVM ATQVE HISPANIENSIVM HISTORICI, DECADIS PRIMÆ LIBER TERTIVS.

Elisabe cum Ferdinando coniuge Rex & Regina declarantur, & ex primoribus, qui obsequium exhibuerunt, qui resistere contumaces. Caput I.

Vo tempore Enriqus Rex vita defunctus est, Elisabe Princeps agebat Segouix. Quæ cum primum facta est de obitu fratris certior, inferias illi iustaq; magnificentissime persoluit, seq; Reginam declarari salutariq; ab omnibus curauit. Nam coniux ea tempestate aberat, ex bello Ruscinonensi multis negociis in Tarraconensi prouincia implicitus. Paucis enim mensibus ante Ioannes pater Perpiniana obsidione a Gallis oppressus, suppetias a filio implorauerat, qui comparato quam maximum potuit exercitu ex Hispanis Tarraconensibusque, tum grauis, tum leuis armaturæ militibus, patrem de facienda sub iniquis conditionibus deditione cogitantem, repentino suo ad-

suo aduentu obsidione liberauit. Segouientes ciues editissimo suggestu facto, quo omnium ordinum viri conuenerant, signa vexillaq; regia substulerunt, inclamantes identidem Ferdinandum Regem, Reginamque Elisaben iustos, legitimos, & indubitatos hæredes ac dominos Hispaniarum naturales. Ipsi deinde Reginæ in subiectionis argumentum ex patria consuetudine manus exosculati, sub hie publica iurarunt, se futuros illi atque suo coniugi subditos fideles, obnoxios, atque iussorum omnium obtemperantes. Comes deinceps Beneuentanus, Marchio sanctæ Iulianæ, Dux Albanus, Comestabilis, idemque Comes Pharius, Beltranus Dux Alburquerqueus, Comes Triuinius, Archithalassus quoque Alphonsus Enriqui ipsius Ferdinandi Regis auunculus, alijque complures regni proceres, optimatesque ciuitatum. Ac præterea ex antistitum numero imprimis Cardinalis Hispanus, idemque Archiepiscopus Toletanus, alijque Præsules eodem conuenerunt, qui Reginæ fidem quoque suam iureiurando simili obstrinxerunt. Quibus aliqua ex causa facultas veniendi non fuit, misere procuratores, qui suo nomine idem munus exequerentur. Qui omnes postea eandem fidelitatem se præsturos Ferdinando Regi, per sancte polliciti sunt. Is namque accepto nuncio rerum omnium quæ gerebantur, ad Reginam vxorem magnis itineribus contendit. Atqui alia ex parte Areuacorum Dux, Villenas Marchio, in cuius potestate adseruabatur Ioanna quæ falso dictabatur Princeps, Magister a Calatraua, Vrenas Comes, Marchionis vterque patruelis, neque eodem venerunt, neque suos misere procuratores qui obsequium debitum Regibusque nuper creatis exhiberi solitum deferrent. Areuacorum namque Dux petebat Areuaci titulum, atque Ioanni filio Magistratum a Traiani ponte confirmari. Marchio petebat Marchionatum, quo Ioannes Tarraconensium Rex fuerat superiori bello ciuili spoliatus, verebaturque a Rege filio repetendum: insuper & vrbes, municipia, castella, vectigalia, quæ pater suus Ioannes Patiequus ex patrimonio regali fuerat depeculatus. His adiungebat Magistratum diui Iacobi quo pater fuerat perfunctus, debere sibi reddi, cum reliquis omnibus quæ sibi hæreditario iure obuenerant. Neq; tantum ea efflagitabat quæ ad se pertinere diceret, sed quæ ad fratres, ad propinquos, ad clientes, ad amicos, quæ omnia, si Principes illis indulgissent, magnum regale patrimonium, atque proinde respublica Hispana detrimentum pateretur. At Principes interim tempori cedere, responsa in longum protrahere, dubios præmiis pollicitationibusq; allicere, amicos honorifice alloquendo, comiterq; tractando in fide retinere. In perduelles nihil noui decretum. Creati sunt quæstores maximi Gutterius Cardenius, quem superiori parte diximus fuisse matrimonii conciliandi autorem præcipuum: Gondifalvus Cacionius, & ipse quoq; Reginæ antiquus familiaris: adiectus & tertius Rodericus Vlloa, qui & ipse Enriquo Regi fuerat quæstor quoq; maximus.

40 *Legati ad Regem Gallorum mittuntur qui de fœdere confirmando & de Ruscinone cum illo agant: interq; Regem & Reginam disceptatio. Caput II.*

ATQVI Rex & Regina vt aliquod specimen futuræ gubernationis ostenderent, scire iusserunt iustitiæ administratos in grassatores, latrones, homicidas, depeculatores, reliquosque id genus facinorosos homines. Quæ res quemadmodum optimum quemque ad bene de republica sperandum erexit, ita criminosos alienauit, coegitq; scelerum suorum impunitatem quærentes se perduellibus adiungere. Horum cum esset magna copia, ex qua partes aduersæ videbantur inualescere, temperari iussum est ab hac iuris animaduersione, data maleficiorum impunitate ab ea die, in qua regni gubernacula inierunt. Ex antiqua præterea consuetudine obseruata inter Hispanorum & Gallorum Reges, vt cum eorum quispiam decederet, alter de illius obitu fieret certior, missi oratores qui Ludouico Galliarum Regi nunciarent Enriquum vita functum, fœdusque & antiquam societatem renouarent, simul etiam Regem admonerent, vt si amici, si boni, si iusti Principis munere fungi vellet, restitueret Ioanni Tarraconensium Regi Comitatum Rusci-